

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 9(53) / 2021

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 9(53)

Київ 2021

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2021

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomiczne nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomiczne nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Русіна Юлія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

- Смельянов Олександр Юрійович, Петрушка Тетяна Олексіївна,
Лесик Лілія Іванівна, Сима Анастасія Валеріївна**
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ 9
- Задорожна Анна Володимирівна**
ПРО ОДИН З АСПЕКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У КОМУНІКАЦІЯХ В БІЗНЕСІ..... 17
- Кліщук Марина Сергіївна, Тарасенко Ірина Олексіївна**
ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ 22
- Кошара Інна Олександрівна, Русіна Юлія Олександрівна, Коваленко Дмитро Іванович**
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ..... 29
- Лущик Марія Василівна, Москвяк Ярослава Євгенівна**
МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ..... 36
- Онешко Світлана Володимирівна, Геврек Юлія Сергіївна**
СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ КУРСОВИХ РІЗНИЦЬ НА ФІНАНСОВИЙ РИЗИК
СТИВІДОРНИХ КОМПАНІЙ 45
- Приймак Світлана Вікторівна, Гончарук Світлана Марківна, Мосолова Юлія Олександрівна**
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ 55

МАРКЕТИНГ

- Міщенко Дмитро Анатолійович, Дронова Тетяна Сергіївна, Семенова Людмила Юріївна**
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ В МАРКЕТИНГОВІЙ СТАТИСТИЦІ 65

МЕНЕДЖМЕНТ

- Yuan Yuan Xia, Jialong Shen**
PERSONAL MANAGEMENT TECHNIQUES IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS
BASED ON ORGANIZATIONAL CULTURE..... 76

Коблянська Інна Ігорівна, Лукаш Світлана Миколаївна ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ВИХОДУ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНІ РИНКИ АГРОПРОДУКЦІЇ	84
---	-----------

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Богуславський Олександр Володимирович ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ТРАНСФЕРУ ТОВАРІВ І ТЕХНОЛОГІЙ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	90
--	-----------

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Нечаєва Ірина Анатоліївна, Костецька Анастасія Іванівна ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ ГРОМАДИ	97
---	-----------

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Батрак Ольга Володимирівна СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА ТА ФІНАНСОВОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ.....	106
Хома Ірина Борисівна, Скіп Роксолана Андріївна ФІНАНСОВИЙ ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	114

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Вітряк Оксана Генадіївна, Ткачук Вадим Анатолійович ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	121
---	------------

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кучерова Ганна Юріївна, Лось Віта Олексіївна ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	128
--	------------

CONTENTS

ECONOMY

- Yemelyanov Olexandr, Petrushka Tetyana, Lesyk Lilia, Symak Anastasiya**
METHODICAL BASES OF ASSESSMENT OF ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENT
IN ENTERPRISE DEVELOPMENT.....9
- Zadorozhna Anna**
ABOUT ONE OF THE ASPECTS OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN BUSINESS
COMMUNICATIONS 17
- Klishchuk Maryna, Tarasenko Iryna**
COST OPTIMIZATION IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS..... 22
- Koshara Inna, Rusina Yuliia, Kovalenko Dmytro**
FORMATION OF THE SYSTEM OF INDICATORS OF FINANCIAL STABILITY
OF THE AVIATION INDUSTRY ENTERPRISES 29
- Lushchuk Mariya, Moskvyak Yaroslava**
OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF MILITARY TOURISM IN UKRAINE 36
- Oneshko Svitlana, Hevrek Yuliia**
STATISTICAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF EXCHANGE RATE DIFFERENCES
ON THE FINANCIAL RISK OF STEVEDORING COMPANIES..... 45
- Priymak Svitlana, Goncharuk Svitlana, Mosolova Yuliia**
STATE AND PROSPECTS OF STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE 55

MARKETING

- Mishchenko Dmytro, Dronova Tetiana, Semenova Ludmila**
USE OF INTERNET TECHNOLOGIES IN MARKETING STATISTICS..... 65

MANAGEMENT

- Yuanyuan Xia, Jialong Shen**
PERSONAL MANAGEMENT TECHNIQUES IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS
BASED ON ORGANIZATIONAL CULTURE..... 76
- Koblianska Inna, Lukash Svitlana**
FORMALIZATION OF THE PROCESS OF PLANNING MEASURES FOR THE COMPANY'S
ENTRY INTO INTERNATIONAL AGRIMARKETS..... 84

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Boguslavskyy Oleksandr

ECONOMIC CONTRADICTIONS ARE RELATED TO THE USE AND TRANSFER OF DUAL-USE
GOODS AND TECHNOLOGIES 90

PUBLIC ADMINISTRATION

Nechayeva Iryna, Kostetska Anastasiia

USING A GENDER-ORIENTED APPROACH IN THE COMMUNITY BUDGET PROCESS 97

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Batrak Olga

STRATEGIES OF DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR AND FINANCIAL INDUSTRY
IN UKRAINE ON AN INNOVATIVE BASIS 106

Khoma Iryna, Skip Roksolana

FINANCIAL IMPACT OF MACROECONOMIC INDICATORS ON THE UNEMPLOYMENT LEVEL
IN UKRAINE 114

AGRICULTURAL ECONOMICS

Vitriak Oksana, Tkachuk Vadym

EVALUATION OF EFFICIENCY OF SMALL FORMS OF BUSINESS IN RURAL AREAS..... 121

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

Kucherova Hanna, Los Vita

FINANCIAL, ECONOMIC CONDITION AND FORECASTING OF THE DEVELOPMENT
OF THE CONSTRUCTION SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE NEW ECONOMIC
CONDITIONS..... 128

УДК 330.34.01:330.341.1:658

Ємельянов Олександр Юрійович

*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Емельянов Александр Юрьевич

*доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Yemelyanov Olexandr

*Doctor of Economics,
Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-1743-1646*

Петрушка Тетяна Олексіївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Петрушка Татьяна Алексеевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Petrushka Tetyana

*PhD, Associate Professor of the
Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-2005-5573*

Лесик Лілія Іванівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Лэсык Лилия Ивановна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Lesyk Lilia

*PhD, Associate Professor of the
Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0003-1324-9027*

Симак Анастасія Валеріївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка»*

Сымак Анастасия Валерьевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия и инвестиций
Национальный университет «Львовская политехника»*

Symak Anastasiya
*PhD, Associate Professor of the
Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University*
ORCID: 0000-0001-6371-2206

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7561

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ**

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ**

**METHODICAL BASES OF ASSESSMENT OF ECONOMIC
EFFICIENCY OF INVESTMENT IN ENTERPRISE DEVELOPMENT**

Анотація. Забезпечення економічного розвитку підприємств потребує від них вкладення інвестиційних ресурсів. При цьому існує багато напрямів такого вкладення та способів і джерел фінансування інвестиційних проектів, зокрема, проектів придбання основних засобів та інших активів. При ухваленні інвестиційних рішень про придбання активів підприємство повинно зіставляти очікувані грошові потоки від експлуатації цих активів із обсягом інвестицій у їх купівлю. За таких умов виникає потреба у здійсненні ретроспективного оцінювання економічної ефективності інвестицій у придбання підприємствами активів у попередніх періодах. Враховуючи це, метою цієї статті є розроблення методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств. Розроблено метод оцінювання такої ефективності для усієї сукупності наявних на підприємстві активів з урахуванням термінів їх придбання та величини чистого грошового потоку від їх експлуатації, починаючи з моменту придбання активів до моменту проведення оцінки. Запропоновано оцінювати показник строку досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства. Цей строк являє собою проміжок часу між моментом здійснення інвестицій у придбання активів підприємства та моментом часу, коли отриманий грошовий потік від такого інвестування забезпечить мінімально припустимий рівень економічної ефективності вкладених інвестицій. Показано, що досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства є критерієм успішності його інвестиційної діяльності. Визначено чинники, що впливають на величину строку досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства. Встановлено напрями скорочення цього строку. Зокрема, до них віднесено оптимізацію обсягів оборотних активів підприємства. Запропоновано модель визначення величини фінансових результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені у матеріальні активи підприємства у попередні періоди. Впровадження розроблених методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств у практику їх діяльності дасть змогу покращити моніторинг здійснених підприємствами інвестицій та вдосконалити процес регулювання їх інвестиційної діяльності.

Ключові слова: підприємство, інвестування, економічна ефективність, оцінювання, розвиток, активи.

Аннотация. Обеспечение экономического развития предприятий требует от них вложения инвестиционных ресурсов. При этом существует много направлений такого вложения, а также способов и источников финансирования инвестиционных проектов, в частности, проектов приобретения основных средств и других активов. При принятии инвестиционных решений о приобретении активов предприятие должно сопоставлять ожидаемые денежные потоки от эксплуатации этих активов с объемом инвестиций в их покупку. При таких условиях возникает потребность в осуществлении ретроспективной оценки экономической эффективности инвестиций в приобретение предприятиями активов в предыдущих периодах. Учитывая это, целью данной статьи является разработка методических основ оценки экономической эффективности инвестирования развития предприятий. Разработан метод оценки такой эффективности для всей совокупности имеющихся на предприятии активов с учетом сроков их приобретения и величины чистого денежного потока от их эксплуатации, начиная с момента

приобретения активов до момента проведения оценки. Предложено оценивать показатель срока достижения минимально необходимой эффективности вложения инвестиций в развитие предприятия. Этот срок представляет собой промежуток времени между моментом осуществления инвестиций в приобретение активов предприятия и моментом времени, когда полученный денежный поток от такого инвестирования обеспечит минимально допустимый уровень экономической эффективности вложенных инвестиций. Показано, что достижение минимально необходимой эффективности вложения инвестиций в развитие предприятия является критерием успешности его инвестиционной деятельности. Определены факторы, влияющие на величину срока достижения минимально необходимой эффективности вложения инвестиций в развитие предприятия. Установлены направления сокращения этого срока. В частности, к ним отнесена оптимизация объемов оборотных активов предприятия. Предложена модель определения величины финансовых результатов деятельности предприятия, обеспечивающих минимально допустимую эффективность инвестиций, вложенных в материальные активы предприятия в предыдущие периоды. Внедрение разработанных методических основ оценки экономической эффективности инвестирования развития предприятий в практику их деятельности позволит улучшить мониторинг осуществленных предприятиями инвестиций и усовершенствовать процесс регулирования их инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: предприятие, инвестирование, экономическая эффективность, оценка, развитие, активы.

Summary. Ensuring economic development of enterprises requires from them the investment of financial resources. Here with there are many directions of such investment, methods and sources of financing of investment projects, in particular, the purchase of fixed assets and other assets. When adopting investment decisions on the acquisition of assets, the enterprise should compare the expected cash flows from the exploitation of these assets with the amount of investments in their purchase. Under such conditions, it appears a need for a retrospective assessment of the economic efficiency of investments in the acquisition of assets by enterprises in previous periods. The purpose of this article is to develop methodical bases for assessing the economic efficiency of investment in enterprise development. The method of assessing such efficiency for the totality of the available assets at the enterprise is developed, taking into account the terms of their acquisition and the value of net cash flow from their exploitation from the moment of their acquisition until the moment of assessment. It is proposed to evaluate the indicator of the period of achievement of the minimum required efficiency of investments in the development of the enterprise. This period represents the time interval between the moment of investing in the acquisition of assets of the enterprise and the moment when the received cash flow will provide the minimum acceptable level of economic efficiency of invested money. The article shows that the achievement of the minimum acceptable efficiency of investment in the development of the enterprise is a criterion for the success of its investment activity. The factors influencing the period of achievement of minimum acceptable efficiency of investment in the development of the enterprise are determined. Directions for reduction of this period are determined. In particular, they include the optimization of volumes of current assets of the enterprise. A model for determining the value of financial results of the enterprise, which will provide the minimum acceptable efficiency of funds that were invested in tangible assets of the enterprise in previous periods, is proposed. Implementation of the developed methodical principles for assessing the economic efficiency of investing in the development of enterprises in their practice will improve the monitoring of investments realized by enterprises and the process of regulating their investment activity.

Key words: enterprise, investment, economic efficiency, assessment, development, assets.

Постановка проблеми. Досягнення високих фінансово-економічних результатів господарської діяльності в умовах динамічного конкурентного середовища вимагає від підприємств розроблення та впровадження програм їх економічного розвитку. Внаслідок цього на підприємствах відбуватимуться кількісні та якісні зміни, які призводитимуть до зростання економічного потенціалу суб'єктів підприємництва та підвищення рівня його реалізації. Водночас, впровадження заходів із забезпечення економічного розвитку підприємств часто потребує вкладення значних обсягів інвестиційних ресурсів. У зв'язку із цим формування стратегій економічного розвитку суб'єктів господарювання повинно, серед іншого, передбачати ретельне оцінювання

економічної ефективності інвестування проектів та програм такого розвитку. Окрему увагу слід приділяти ретроспективному оцінюванню цієї ефективності, тобто вимірюванню фінансово-економічної результативності інвестиційного процесу, що відбувався на підприємствах у минулих періодах. Таке оцінювання дає змогу зробити висновки про якість інвестиційних рішень, які ухвалювалися на підприємствах у попередні роки, та виявити резерви щодо покращення управління інвестиційною діяльністю суб'єктів підприємництва у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням оцінювання та планування економічного розвитку підприємств, зокрема розробленню інвестиційних програм, присвячено значну кількість

наукових праць. Значних успіхів у вирішенні цих питань досягли такі науковці, як В.В. Вітюк [10], А.Р. Дунська [1], І.З. Крет [2], В.В. Козик [3], В.О. Кунцевич [4], Л.А. Некрасова [5], Г.В. Ортіна [6], О.Л. Політанська [7], Л.І. Редько А.В. [8], І.М. Сотник [9], А.В. Хрістова [5], В.М. Шарманська [10] та ін. Цими вченими запропоновано плідні підходи до оцінювання та управління економічним розвитком підприємств, розроблено показники та методи аналізування його фінансово-інвестиційного забезпечення, представлені науково обґрунтовані пропозиції з активізації інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Також окрему увагу дослідників приділено встановленню впливу інвестицій на економічне зростання суб'єктів господарювання [11; 12]. Проте, питання створення методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств на даний час не є остаточно вирішеним та потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розроблення методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: розробити метод ретроспективного оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств; визначити чинники, що впливають на величину строку досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства, та встановити напрями скорочення цього строку; побудувати модель визначення фінансових результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені у матеріальні активи, передусім — основні засоби, підприємства у попередні періоди.

Виклад основного матеріалу. Здійснення ретроспективного оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств може відбуватися з використанням різних масивів вхідної інформації. Насамперед, це стосується відомостей про:

– фінансово-економічні результати, отримувані внаслідок провадження підприємствами їх інвестиційної діяльності. Зокрема, такими результатами можуть бути: чистий прибуток суб'єктів господарювання, прибуток підприємств до сплати процентів за позиками та податків з прибутку, чистий грошовий потік (сума прибутку та амортизаційних відрахувань на реновацію основних засобів), дивідендні виплати, що здійснюються за рахунок прибутку власникам підприємств, тощо;

– обсяги провадження підприємствами їх інвестиційної діяльності. Зокрема, можна розглядати увесь обсяг вкладених інвестицій та обсяги інвестування за окремими його напрямками (зокрема, у заміну існуючих основних засобів суб'єктів господарювання, у придбання додаткових основних засобів, у поповнення обігових коштів, у професійний розвиток персоналу тощо). Окрім того, можливим є поділ інвестицій за джерелами їх отримання на інвестиції, які здійснено за рахунок власних та за рахунок позичкових джерел;

– досліджувані часові проміжки. Зокрема, в якості таких проміжків можна обрати: увесь термін функціонування підприємств, середню тривалість функціонування певних груп їх основних засобів, інші проміжки часу, які є достатньо тривалими для того, щоб можна було отримати достатньо повну оцінку рівня економічної ефективності інвестування розвитку підприємств.

Також оцінювання ефективності інвестиційної діяльності підприємств може відбуватися як за усією сукупністю активів, так і за окремими їх групами.

Якщо до розгляду беруться усі активи певного підприємства, до нагромаджена величина вкладених інвестицій визначатиметься за такою формулою:

$$I_n = \sum_{t=1}^T (I_t \cdot (1 + \partial)^{T-t}), \quad (1)$$

де I_n — нагромаджена на даний момент часу величина інвестицій, вкладених раніше у певне підприємство, грошових одиниць; T — тривалість проміжку часу від моменту вкладення інвестицій у придбання найбільш довготермінових активів підприємства до теперішнього моменту часу, років; I_t — величина інвестицій, які були здійснені у t -ому році, грошових одиниць; ∂ — дисконтна ставка, частки одиниці.

Аналогічним чином можна встановити величину нагромадженого чистого грошового потоку підприємства протягом досліджуваного проміжку часу (якщо саме цей показник обирається як фінансово-економічний результат провадження інвестиційної діяльності). З цієї метою слід скористатися такою формулою:

$$\Pi_n = \sum_{t=1}^T (\Pi_t \cdot (1 + \partial)^{T-t}), \quad (2)$$

де Π_n — нагромаджена на даний момент часу отримувана у попередніх періодах величина чистого грошового потоку підприємства, грошових одиниць; Π_t — величина чистого грошового потоку підприємства у t -ому році, грошових одиниць.

Слід відзначити ту обставину, що надходження чистого грошового потоку підприємства буде, скоріш за все, продовжуватися і у майбутньому. За таких умов можна стверджувати, що підприємство досягло мінімально припустимого рівня фінансово-економічних результатів інвестиційної діяльності (у нашому випадку — чистого грошового потоку), якщо різниця між нагромадженою на даний момент часу величиною цих результатів та вкладених у підприємство інвестицій є не меншою за від'ємне значення приведеної на теперішній момент часу величини сподіваного потоку цих результатів, отримуваних у майбутньому, згідно їх песимістичної прогнозової оцінки, тобто:

$$P_n - I_n \geq -P_{mn}, \quad (3)$$

де P_{mn} — приведена на теперішній момент часу величина сподіваного потоку фінансово-економічних результатів діяльності підприємства, отримуваних у майбутньому, згідно їх песимістичної прогнозової оцінки, грошових одиниць.

Якщо умову (3) для певного підприємства було досягнуто вже раніше і при цьому нерівність (3) у наступні періоди часу не порушувалася, то можна вважати, що момент, коли вперше ця нерівність виконувалася, характеризує строк досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства. Отже, цей строк являє собою проміжок часу між моментом здійснення інвестицій у придбання активів підприємства та моментом часу, коли отриманий грошовий потік від такого інвестування забезпечить мінімально припустимий рівень економічної ефективності вкладених інвестицій.

Загалом, досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства є критерієм успішності його інвестиційної діяльності. Дійсно, за таких умов можна стверджувати, що усі інвестиції, вкладені у підприємство протягом цього проміжку часу, обов'язково окупляться. Відповідно, суб'єкт господарювання може більш впевнено дивитися на можливості здійснення нових інвестиційних проектів, реалізація яких забезпечуватиме подальший економічний розвиток підприємства.

Також варто відзначити, що підприємство може обрати фінансово-інвестиційну стратегію, метою якої є пришвидшення досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій. Ця стратегія повинна передбачати управління чинниками, що впливають на величину строку досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства. Зокрема, до таких чинників слід віднести: структу-

ру інвестиційної програми підприємства за рівнем прибутковості проектів, які вона містить; прибутковість продукції, яку виготовляє підприємство, та фізичні обсяги її збуту; капіталомісткість цієї продукції; структуру інвестицій, здійснюваних підприємством, за джерелами фінансування; ціну залучення зовнішніх джерел фінансування проектів розвитку суб'єкта господарювання тощо.

Відповідно, можна виділити такі головні напрями пришвидшення досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства:

- 1) покращення структури інвестиційної програми підприємства шляхом збільшення частки високоефективних проектів;
- 2) підвищення прибутковості продукції, яку виготовляє підприємство, та фізичних обсягів її збуту;
- 3) зниження капіталомісткості продукції підприємства, зокрема, завдяки оптимізації обсягів його оборотних активів;
- 4) вдосконалення структури інвестицій, здійснюваних підприємством, за джерелами фінансування, зокрема, за рахунок встановлення раціонального співвідношення між власними та позичковими джерелами фінансування.

У разі, якщо ліва частина нерівності (3) для підприємства на даний момент часу є ще від'ємною, то можливо поставити певною мірою зворотне завдання: визначити такі значення майбутніх фінансово-економічних результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені у матеріальні активи, передусім — в основні засоби, підприємства у попередні періоди. Вирішення цього завдання потребує виконання такої послідовності дій:

1. Здійснюється поділ основних засобів (ОЗ) підприємства на групи залежно від тривалості фактично відпрацьованого часу тим чи іншим елементом цих засобів (тобто в кожну групу потрапляють елементи ОЗ, що відпрацьовували однакову тривалість часу з точністю до обраного кроку часового інтервалу групування).

2. За кожною групою ОЗ встановлюється сумарна первісна вартість елементів ОЗ, що входять у неї. За таких умов формується вектор відповідних значень цієї вартості:

$$B = (K_1, \dots, K_i, \dots, K_m), \quad (4)$$

де B — вектор значень первісної вартості елементів ОЗ підприємства за групами цих елементів; K_i — первісна вартість i -тої групи елементів ОЗ підприємства, грошових одиниць; m — кількість груп елементів ОЗ підприємства, одиниць.

3. За кожною групою елементів ОЗ підприємства визначається ретроспективна величина чистого грошового потоку у кожен рік їх фактичної експлуатації. З цією метою пропонується використувати таку формулу:

$$\Pi_{it} = A_{it} + \frac{K_i}{K_{sit}} \cdot (\Pi_{pit} - K_{обit} \cdot \partial), \quad (5)$$

або

$$\Pi_{it} = A_{it} + k_{it} \cdot (\Pi_{pit} - K_{обit} \cdot \partial), \quad (6)$$

де Π_{it} — величина річного чистого грошового потоку, що припадає на i -ту групу елементів ОЗ підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів цієї групи, грошових одиниць; A_{it} — величина річних амортизаційних відрахувань на реновацію i -тої групи елементів ОЗ підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів цієї групи, грошових одиниць; K_{sit} — загальна середньорічна первісна вартість ОЗ підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів i -тої групи ОЗ, грошових одиниць; Π_{pit} — річна величина чистого прибутку підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів i -тої групи ОЗ, грошових одиниць; $K_{обit}$ — середньорічна вартість оборотних коштів підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів i -тої групи ОЗ, грошових одиниць; k_{it} — частка первісної вартості i -тої групи елементів ОЗ у загальній середньорічній первісній вартості усієї сукупності ОЗ підприємства у t -ому році від моменту початку введення в експлуатацію елементів i -тої групи ОЗ, частки одиниці.

4. Обчислюється дисконтована величина чистого грошового потоку кожної групи елементів ОЗ підприємства за увесь період їх функціонування; при цьому моментом приведення чистого грошового потоку повинен виступати момент початку їх експлуатації:

$$D_i = \sum_{t=1}^{T_i} \frac{\Pi_{it}}{(1 + \partial)^t}, \quad (7)$$

де D_i — дисконтована величина чистого грошового потоку i -тої групи елементів ОЗ підприємства за увесь період їх фактичного функціонування, грошових одиниць; T_i — тривалість фактичної експлуатації i -тої групи елементів ОЗ підприємства, років.

5. Для кожної групи елементів ОЗ підприємства визначається приведена на теперішній момент часу величина майбутнього чистого грошового потоку від експлуатації елементів ОЗ, що включаються у цю групу, за якої загальна величина чистого гро-

шового потоку протягом усього терміну ефективної експлуатації елементів даної групи ОЗ підприємства, дисконтована на момент початку їх введення в експлуатацію, дорівнює первісній вартості цих елементів. При цьому для визначення приведеної на теперішній момент часу величини майбутнього чистого грошового потоку від експлуатації елементів певної групи ОЗ доцільно скористатися таким рівнянням:

$$D_i + \frac{D_{ni}}{(1 + \partial)^{T_i}} = K_i, \quad (8)$$

або

$$D_{ni} = (K_i - D_i) \cdot (1 + \partial)^{T_i}, \quad (9)$$

де D_{ni} — приведена на теперішній момент часу величина майбутнього чистого грошового потоку від експлуатації елементів ОЗ, що включаються у i -ту групу, грошових одиниць

6. Для кожної групи ОЗ підприємства визначається приведена на теперішній момент часу величина майбутнього чистого прибутку від експлуатації елементів ОЗ, що включаються у цю групу:

$$D_{uni} = D_{ni} - Z_i, \quad (10)$$

де D_{uni} — приведена на теперішній момент часу величина майбутнього чистого прибутку від експлуатації елементів ОЗ, що включаються у i -ту групу, грошових одиниць; Z_i — поточна (на теперішній момент часу) залишкова вартість за усією сукупністю елементів ОЗ, що включаються у i -ту їх групу, грошових одиниць.

7. Обчислюється величина майбутніх фінансово-економічних результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені в основні засоби підприємства у попередні періоди за усією сукупністю цих засобів, якими суб'єкт господарювання володіє на теперішній момент часу. З цією метою пропонується використовувати таку формулу:

$$\Pi_{фep} = \sum_{i=1}^m D_{uni}, \quad (11)$$

де $\Pi_{фep}$ — величина майбутніх фінансово-економічних результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені в основні засоби підприємства у попередні періоди за усією сукупністю цих засобів, якими суб'єкт господарювання володіє на теперішній момент часу, грошових одиниць.

Таким чином, використовуючи наведену вище послідовність дій, можна з достатнім ступенем точності оцінити величину майбутніх фінансово-

економічних результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені в основні засоби підприємства у попередні періоди.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ретроспективне оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств може базуватися на запропонованому у цій роботі показнику строку досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток суб'єктів підприємництва. Цей строк характеризує проміжок часу між моментом здійснення інвестицій у придбання активів підприємства та моментом часу, коли отриманий грошовий потік від такого інвестування забезпечить мінімально припустимий рівень економічної ефективності вкладених інвестицій. При цьому досягнення мінімально необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства є критерієм успішності його інвестиційної діяльності. Дійсно, за таких умов можна стверджувати, що усі інвестиції, вкладені у підприємство протягом цього проміжку часу, обов'язково окупляться. Відповідно, суб'єкт господарювання може більш впевнено дивитися на можливості впровадження нових інвестиційних проектів, реалізація яких забезпечуватиме подальший економічний розвиток підприємства. Можна виділити такі головні напрями пришвидшення досягнення мінімально

необхідної ефективності вкладення інвестицій у розвиток підприємства: покращення структури інвестиційної програми підприємства шляхом збільшення частки високоприбуткових проектів; підвищення прибутковості продукції, яку виготовляє підприємство, та фізичних обсягів її збуту; зниження капіталомісткості продукції підприємства, зокрема, завдяки оптимізації обсягів його оборотних активів; вдосконалення структури інвестицій, здійснюваних підприємством, за джерелами фінансування, зокрема, за рахунок встановлення раціонального співвідношення між власними та позичковими джерелами фінансування. Також у роботі побудовано модель визначення величини фінансових результатів діяльності підприємства, які забезпечуватимуть мінімально допустиму ефективність інвестицій, що були вкладені у матеріальні активи підприємства у попередні періоди. Впровадження розроблених методичних засад оцінювання економічної ефективності інвестування розвитку підприємств у практику їх діяльності дасть змогу покращити моніторинг здійснених підприємствами інвестицій та вдосконалити процес регулювання їх інвестиційної діяльності. Подальші дослідження слід присвятити емпіричному аналізу економічної ефективності інвестування розвитку підприємств за видами економічної діяльності з використанням запропонованих методичних засад такого оцінювання.

Література

1. Дунська А.Р. Індикатори оцінки інноваційного потенціалу розвитку промислового підприємства в умовах світового ринку // Вісник НТУ «ХПІ». 2013. № 44 (1017). С. 48–58.
2. Смельянов О.Ю., Петрушка Т.О., Крет І.З. Методичні засади оцінювання економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2013. № 754. С. 18–25.
3. Козик В.В., Смельянов О.Ю., Петрушка Т.О. Інвестиційно-інноваційний механізм забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств // Проблеми економіки. 2014. № 1. С. 52–58.
4. Кунцевич В.О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки // Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7(37). С. 123–130.
5. Некрасова Л.А., Хрістова А.В. Формування ресурсозберігаючої моделі розвитку підприємства // Економіка: реалії часу. 2017. № 2 (30). С. 79–84.
6. Ортіна Г.В. Модернізація та інноваційність як напрями антикризового розвитку підприємств реального сектора економіки // Економіка та держава. 2016. № 2. С. 29–32.
7. Політанська О.Л. Вплив технологічності інноваційної продукції машино- та приладобудування на економічну ефективність її виробництва // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 3 (69). С. 105–113.
8. Редько Л.І. Використання фінансових ресурсів як джерел фінансування інноваційної діяльності та проблема їх застосування // Держава і регіони, 2007. № 2. С. 214–217.
9. Сотник І.М. Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України // Економіст, 2010. № 12. С. 72–75.
10. Шарманська В.М., Вітюк В.В. Аналіз забезпеченості підприємства основними засобами та ефективності їх використання. Молодий вчений // 2018. № 1(53). С. 550–552.

11. Yemelyanov O., Kurylo O., Petrushka T. Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development // Scientific Bulletin of Polissia. 2018. № 2 (14). P. 141–149.

12. Yemelyanov O., Symak A., Zarytska O. Modelling the process of forming the potential of economic development of an industrial enterprise // Periodyk naukowy Akademii Polonijnej, Czestochowa, Akademia Polonijna w Czestochowie. 2016. № 3. P. 128–137.

References

1. Dunsjka A.R. Indykatory ocinky innovacijnogho potencialu rozvytku promyslovogho pidpryjemstva v umovakh svitovogho rynku // Visnyk NTU «KhPI». 2013. # 44 (1017). S. 48–58.

2. Yemelianov, O. Y.; Petrushka, T. O.; Kret, I.Z. Metodychni zasady osiniuvannia ekonomichnoi efektyvnosti vprovadzhennia resursozberighajuchykh tekhnologhii na promyslovykh pidpryiemstvakh // Visnyk Nacionalnogho universytetu «Ljvivska politehnika». Serija «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». 2013. # 754. S. 18–25.

3. Kozyk V. V., Jemeljanov O. Ju., Petrushka T. O. Investycijno-innovacijnyj mekhanizm zabezpechennja konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpryiemstv // Problemy ekonomiky. 2014. # 1. S. 52–58.

4. Kuntsevych V.O. Poniattia finansovoho potentsialu rozvytku pidpryiemstva ta yoho otsinky // Aktualni problemy ekonomiky. 2004. # 7(37). S. 123–130.

5. Nekrasova L. A., Khristova A. V. Formuvannja resursozberighajuchoji modeli rozvytku pidpryiemstva // Ekonomika: realiji chasu. 2017. # 2 (30). S. 79–84.

6. Ortina Gh. V. Modernizacija ta innovacijnistj jak naprjamy antykryzovogho rozvytku pidpryiemstv realnogho sektora ekonomiky // Ekonomika ta derzhava. 2016. # 2, 29–32.

7. Politanska, O. L. Vplyv tekhnolohichnosti innovatsiinoi produktsii mashyno- ta pryladobuduvannia na ekonomichnu efektyvnist yii vyrobnytstva // Aktualni problemy ekonomiky. 2009. # 3 (69), 105–113.

8. Redjko L. I. Vykorystannja finansovykh resursiv jak dzherel finansuvannja innovacijnoji dijalnosti ta problema jikh zastosuvannja // Derzhava i rehiony. 2007. # 2. S. 214–217.

9. Sotnyk I. M. Ekonomichne stymuljuvannja resursozberezhennja u konteksti stalogho rozvytku Ukrainy // Ekonomist. 2010. # 12. S. 72–75.

10. Sharmansjka V. M., Vitjuk V. V. Analiz zabezpechenosti pidpryiemstva osnovnymy zasobamy ta efektyvnosti jikh vykorystannja // Molodyj vchenyj. 2018. # 1(53). S. 550–552.

11. Yemelyanov O., Kurylo O., Petrushka T. Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development // Scientific Bulletin of Polissia. 2018. # 2 (14). P. 141–149.

12. Yemelyanov O., Symak A., Zarytska O. Modelling the process of forming the potential of economic development of an industrial enterprise // Periodyk naukowy Akademii Polonijnej, Czestochowa, Akademia Polonijna w Czestochowie. 2016. # 3. P. 128–137.

Задорожна Анна Володимирівна

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри цифрової економіки та бізнес-аналітики
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Задорожная Анна Владимировна

*кандидат физико-математических наук, доцент,
доцент кафедры цифровой экономики и бизнес-аналитики
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Zadorozhna Anna

*PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7480

ПРО ОДИН З АСПЕКТОВ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОМУНІКАЦІЯХ В БІЗНЕСІ

ОБ ОДНОМ ИЗ АСПЕКТОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОММУНИКАЦИЯХ В БИЗНЕСЕ

ABOUT ONE OF THE ASPECTS OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN BUSINESS COMMUNICATIONS

Анотація. У статті розглянуто питання використання інформаційних технологій для потреб бізнесу, зокрема в ділових соціальних мережах. Останні являють собою онлайн-платформи, які надають можливість установлювати зв'язки між різними соціальними об'єктами. Серед існуючих соціальних мереж можна виділити такі групи: створені для приватного користування, спеціалізовані та ділові соціальні мережі. Цікавими для бізнес-комунікацій є ділові професійні мережі, які призначені для встановлення ділових контактів. Розглянуто спектр найбільш популярних ділових мереж, дано характеристику кожній з них. Однією з найбільш відомих мереж для встановлення ділових контактів, яка до того ж має найбільшу аудиторію, є мережа LinkedIn. Вона допомагає створювати та розширювати бізнес, розміщувати ділову інформацію, створювати сторінки компанії та розміщувати рекламу, здійснювати пошук роботи, відслідковувати вакансії та компанії, вивчати конкурентів та бренди, здійснювати ділове листування тощо. Іншими популярними діловими мережами є Opportunity, Ryze, Xing, Meetup та ін.

До ділових соціальних мереж можна також віднести і підгрупу мереж, які призначені для ділового спілкування у внутрішньому середовищі, наприклад компанії, – корпоративні соціальні мережі. Вони створюють робочий простір для однієї або багатьох груп, покращують їх ділові контакти, полегшують координацію вирішення робочих питань. Фактично це платформа для комунікацій, спільної роботи та керування розподіленим персоналом – усе, що дозволяє організувати роботу у великих корпораціях. Звичайна корпоративна мережа для бізнесу забезпечує розміщення контенту різних форматів, інструменти для обговорення та онлайн-зустрічей, календар із нагадуванням важливих для робочих груп або цілої компанії подій, розміщення новин, базу контактів тощо.

Отже, у сьогоденні соціальні мережі відіграють значну роль при веденні бізнесу та встановленні ділових контактів. Компанії, які хочуть успішно організувати робочий процес, покращити свої позиції на ринку та розширити клієнтуру, знайти ділових партнерів та вирішити інші ділові питання, повинні у своїй діяльності використовувати соціальні мережі. Також їм належить важлива роль у започаткуванні бізнесу та вирішенні проблеми працевлаштування.

Ключові слова: Інтернет-бізнес, бізнес-комунікації, соціальна мережа, споживач, просування товарів та послуг, онлайн-платформа.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы использования информационных технологий для нужд бизнеса, в частности в деловых социальных сетях. Последние представляют собой онлайн-платформы, которые дают возможность устанавливать связи между различными социальными объектами. Среди существующих социальных сетей можно выделить следующие группы: созданные для частного пользования, специализированные и деловые социальные сети. Интересными для бизнес-коммуникаций являются деловые профессиональные сети, которые предназначены для установления деловых контактов. Рассмотрен спектр наиболее популярных деловых сетей, дана характеристика каждой из них.

Одной из самых известных сетей для установления деловых контактов, которая к тому же имеет самую большую аудиторию, является сеть LinkedIn. Она помогает создавать и расширять бизнес, размещать деловую информацию, создавать страницы компании и размещать рекламу, осуществлять поиск работы, отслеживать вакансии и компании, изучать конкурентов и бренды, осуществлять деловую переписку и тому подобное. Другими популярными деловыми сетями являются Opportunity, Ryze, Xing, Meetup и др.

К деловым социальным сетям можно отнести и подгруппу сетей, предназначенных для делового общения во внутренней среде, например компании – корпоративные социальные сети. Они создают рабочее пространство для одной или многих групп, улучшают их деловые контакты, облегчают координацию решения рабочих вопросов. Фактически это платформа для коммуникаций, совместной работы и управления распределенным персоналом – все, что позволяет организовать работу в крупных корпорациях. Обычная корпоративная сеть для бизнеса обеспечивает размещение контента различных форматов, инструменты для обсуждения и онлайн-встреч, календарь с напоминанием важных для рабочих групп или целой компании событий, размещение новостей, базу контактов и тому подобное.

Итак, в настоящем социальные сети играют значительную роль при ведении бизнеса и установлении деловых контактов. Компании, которые хотят успешно организовать рабочий процесс, улучшить свои позиции на рынке и расширить клиентуру, найти деловых партнеров и решить другие деловые вопросы, должны в своей деятельности использовать социальные сети. Также им принадлежит важная роль в учреждении бизнеса и решении проблемы трудоустройства.

Ключевые слова: Интернет-бизнес, бизнес-коммуникации, социальная сеть, пользователь, продвижение товаров и услуг, онлайн-платформа.

Summary. The article deals with the use of information technology for business needs, in particular in business social networks. They are online platforms that make it possible to establish connections between various social objects. Among the existing social networks, the following groups can be distinguished: created for private use, specialized and business social networks. Interesting for business communications are business professional networks, which are designed to establish business contacts. The spectrum of the most popular business networks is considered, the characteristics of each of them are given.

One of the most well-known business networks, which also has the largest audience, is LinkedIn. It helps to create and expand a business, post business information, create company pages and advertisements, search for jobs, track vacancies and companies, study competitors and brands, carry out business correspondence etc. Other popular business networks are Opportunity, Ryze, Xing, Meetup, etc.

Business social networks include a subgroup of networks designed for business communication in the internal environment, for example, companies – corporate social networks. They create a workspace for one or many groups, improve their business contacts, and facilitate the coordination of resolving work issues. In fact, it is a platform for communications, collaboration and distributed workforce management – everything that allows you to organize work in large corporations. A typical corporate network for business provides content placement in various formats, tools for discussion and online meetings, a calendar with reminders of important events for workgroups or the whole company, news posting, a contact database, and the like.

So, in the present, social media plays a significant role in doing business and establishing business contacts. Companies that want to successfully organize their workflow, improve their market position and expand their clientele, find business partners and solve other business issues should use social media in their activities. They also play an important role in starting a business and solving the problem of employment.

Key words: online business, business communication, social network, user, promotion of goods and services, online platform.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Значні інноваційно-технологічні досягнення в галузі цифрових технологій дозволили створювати соціальні мережі й у такий спосіб об'єднувати мільйони осіб і організацій по світу, надаючи можливість у встановленні нових контактів та обміні повідомленнями,

розширенні ринків збуту товарів і послуг, поширенні реклами та ін. Використання таких онлайн-платформ є новим напрямком розвитку бізнесу, недооцінювати значення якого у даний час не можна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання особливостей використання соціальних

мереж у бізнесі розглядалися такими авторами, як Пилипчук В.П. [1], Калужський М.Л., Карпов В.В. [2], Курбан О. [3] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування основних шляхів використання інформаційних технологій для вдосконалення бізнес-комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальну мережу можна охарактеризувати як онлайн-платформу, яка уможливорює встановлення зв'язків між різними соціальними об'єктами. Такі мережі дозволяють об'єднувати мільйони людей по цілому світу, надаючи можливість розміщувати в мережі текстові повідомлення і відео, здійснювати обмін ними, поширювати товари та рекламу, знаходити співрозмовників та ін. Прикладами ділових мереж є LinkedIn, Opportunity, Ryze, Xing та ін. Однією з найбільш відомих мереж для встановлення ділових контактів є мережа LinkedIn (<https://www.linkedin.com/>), яка була заснована у 2003 р. На сьогодні її популярність підтверджується аудиторією в 756 млн. користувачів (за даними 2021 р.) з більше ніж 200 країн світу, а кожної хвилини через мережу винаймають на роботу три особи. Популярність цієї мережі найбільша у віковому діапазоні 25–43 роки (що становить 61% від всіх користувачів LinkedIn), кожен четвертий співробітник із п'ятих перебуває на керівній посаді, понад 30 млн. компаній зареєстровано в мережі [9]. Серед ділових мереж вона є найбільшою за аудиторією. LinkedIn є одним з інструментів створення кар'єри й надає такі можливості [4]:

- створювати та розширювати бізнес;
- розміщувати інформацію про ділові поїздки, конференції;
- створювати сторінки компанії та розміщувати рекламу;
- здійснювати пошук роботи, відслідковувати вакансії та відповідні компанії;
- вивчати конкурентів та бренди;
- здійснювати ділове листування;
- використовувати рекомендації при працевлаштуванні або надавати рекомендації;
- створювати та підтримувати список ділових контактів;
- імпортувати контакти з Outlook та електронної пошти;
- здійснювати пошук користувачів за допомогою такої функції в LinkedIn, як пошук старих контактів;
- створювати за допомогою Cover Story відеозапис про персональну професійну історію та поширювати її серед рекрутерів [5];

- підключати деякі платні функції для вирішення питань, наприклад, автоматичної розсилки електронних листів користувачам мережі;
- створювати спільноти за інтересами (наприклад, співробітників компанії, випускників навчальних закладів або курсів тощо) [6].

Оскільки мережа призначена для ділових осіб, то передбачається, що її користувачу достатньо на день витратити до пів години, щоб одержувати всю необхідну інформацію. Також, з погляду на проблеми, з якими зіткнувся світ через Covid-19, LinkedIn тепер надає можливість у профілі користувача зазначати такі види зайнятості, як домробітниця, догляд за дитиною тощо [8]. Останні нововведення в мережі LinkedIn — заборона на контент неприйнятної змісту. Істотним недоліком мережі можна вважати те, що неповні профілі часто не беруться до уваги, а також існує можливість підроблення профілів.

Слід зазначити, що в багатьох ділових мережах, наприклад у LinkedIn, заборонено здійснювати просування та рекламу товарів та послуг. Для цього часто використовують мережі для спілкування або розваг. Зокрема, у мережах Facebook, Instagram дозволяється використовувати профілі та спільноти компаній для просування бренду. У випадку ж просування товарів або послуг в LinkedIn сторінку компанії можуть видалити [6].

Xing (<https://www.xing.com/>) — німецька ділова мережа для пошуку та керування діловими й особистими контактами. Саме встановлення нових ділових контактів і є основною ідеєю цієї платформи. Вона дуже популярна в німецькомовному середовищі, хоча й немає такої великої аудиторії, як LinkedIn. Надає такі можливості [7]:

- спілкуватися на багатьох мовах;
- створювати власний профіль та профіль компанії;
- організовувати різні ділові заходи;
- розміщувати інформацію про вакансії або шукати роботу;
- налагоджувати ділові контакти;
- представити себе як майбутнього працівника або власника бізнесу;
- пропонує періодичні статті за обраним напрямком [10].

Недоліком Xing є обмеження кількості запитів на контакт.

Viadeo (<https://viadeo.journaldunet.com/>) — французька ділова мережа, яка вже набула популярності поза межами Франції. Вона працює за таким же принципом, як і LinkedIn. Значне розширення мережі відбулося за рахунок купівлі китайської ділової мережі Tianji.com, іспанської — ICTnet, індійської

професійної мережі соціальних послуг ArnaCircle, канадського сайту керування контактами unyk.com.

Opportunity (<https://www.myopportunity.com/>) — відома ділова мережа, яка позиціонує себе як спільноту для пошукувачів та професіоналів бізнесу. Вона охоплює професіоналів з більше ніж 190 країн світу та надає біля 1 млрд. можливостей для мільйонів фахівців [11]. В основу її роботи покладено алгоритм зіставлення, що дозволяє [11]:

- збільшувати продажі;
- об'єднувати користувачів у групи за інтересами;
- підключати фахівців для зустрічі з іншими фахівцями;
- здійснювати пошук кваліфікованих кандидатів на посаду;
- автоматично підбирати найкращі вакансії для конкретного пошукувача;
- обмінюватися повідомленнями в мережі. Так, можна надсилати повідомлення 2000 нових потенційних клієнтів у місяць; відправляти масові повідомлення 10000 контактів у місяць [11].

Ryze (<https://www.ryze.com/>) — орієнтована тільки на підприємців мережа з 1 млн. учасників з усього світу, перевагами якої є:

- доступ до безкоштовної домашньої сторінки мережі;
- можливість отримати поради та ресурси від професіоналів у певній галузі;
- допомога у відновленні старих контактів та встановленні нових;
- можливість укладати угоди через учасників Ryze;
- можливість створення власних бізнес-мереж.

Разом із тим чисельність аудиторії Ryze є меншою, ніж в інших ділових мережах. Крім того, не передбачена мобільна версія Ryze.

Meetup (<https://www.meetup.com/>) — соціальна мережа, яка початково була створена для об'єднання людей за інтересами. Пізніше вона перетворилася на віртуальний простір для організації реальних зустрічей. Вона дозволяє користувачу спілкуватися, додавати контакти та особисто зустрічатися лише з учасниками тієї ж групи, в якій він перебуває в Meetup. І хоча дана мережа й призначена для організовування особистих зустрічей осіб за інтересами, її також можна використовувати й для ділових контактів. Для цього найбільшою мірою підходить платна версія Meetup Pro. Перевагами мережі можна назвати можливість її використання для локальних мереж. Також Meetup об'єднує бренди й компанії з їх аудиторіями в реальному житті, стимулює зростання мережі, взаємодію з клієнтами, підвищує впізнавання бренду на основі просування його в спільноті.

Gadball (<http://www.gadball.com/>) має інтеграцію з багатьма інтернет-сайтами, у тому числі

з Facebook і Twitter, дозволяє керувати своїм професійним розвитком в Інтернеті. Цікавим є те, що система автоматично оцінює профіль користувача, виставляє за нього бали та в разі потреби дає рекомендації для його покращання. Також Gadball допомагає створити профіль за допомогою спеціального інструмента — майстра створення профілю. Він містить готові шаблони вакансій із описом та переліком завдань для понад 4000 посад, які можна переробити під себе. Gadball безкоштовно розміщує вакансії та містить базу з понад 200000 пропозицій роботи. Користувач має доступ до даних по заробітній платі за своєю професією, може одержувати доступ до центру супровідних листів.

AngelList (<https://angel.co/>) — мережа, яка призначена для просування користувачів, що мають на меті просунутися в кар'єрі по стартапах [11]. Кількість вакансій, які вона пропонує, перевищує 130000 у сфері технологій та стартапів. Мережа дозволяє ознайомитися з розміром майбутньої зарплати, розміщувати вакансії та здійснювати пошук кандидатів. AngelList має безкоштовні інструменти для створення власної команди, надає можливість безкоштовно створювати бренд свого роботодавця. Недоліками мережі можна вважати недосконалість обміну повідомленнями та функції пошуку.

До ділових соціальних мереж належить і підгрупа мереж, які призначені для ділового спілкування у внутрішньому середовищі, наприклад компанії, — корпоративні соціальні мережі. Вони створюють робочий простір для однієї або багатьох груп, покращають їх ділові контакти, полегшують координацію вирішення робочих питань. Фактично це платформа для комунікацій, спільної роботи та керування розподіленням персоналом. Звичайна корпоративна мережа для бізнесу забезпечує:

- розміщення контенту різних форматів, яким можуть керувати працівники компанії;
- інструменти для обговорення та онлайн-зустрічей;
- календар із нагадуванням важливих для робочих груп або цілої компанії подій;
- розміщення новин;
- базу контактів тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, соціальні мережі не можуть ігноруватися при веденні бізнесу та встановленні ділових контактів. Компанії, які хочуть успішно організувати робочий процес, покращати свої позиції на ринку, розширити клієнтуру, знайти ділових партнерів та вирішити інші ділові питання, повинні у своїй діяльності використовувати соціальні мережі. Також їм належить важлива роль у започаткуванні бізнесу та вирішенні проблеми працевлаштування.

Література

1. Пилипчук В.П. Соціальні мережі в процесі просування послуг підприємства // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2018. Вип. 2 (10). С. 60–65. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/915079.pdf> (дата звернення: 01.07.2021)
2. Калужский М.Л., Карпов В.В. Сетевые интернет-коммуникации как инструмент маркетинга // Практический маркетинг. 2013. № 2. С. 32–39. URL: https://www.marketing.spb.ru/lib-around/essay/web_comm.htm (дата звернення: 01.07.2021)
3. Курбан О. Соціальні мережі як інструмент у галузі PR // Вісник Книжкової палати. 2014. № 10. С. 45–47.
4. How to Use Social Media in Your Career. URL: <https://www.nytimes.com/guides/business/social-media-for-career-and-business> (дата звернення: 01.07.2021)
5. Bring Your Professional Story to Life on LinkedIn. URL: <https://blog.linkedin.com/2021/march/30/-bring-your-professional-story-to-life-on-linkedin> (дата звернення: 01.07.2021)
6. Linked In — це ... URL: <https://cleverstaff.net/blog/uk/linkedin-tse/> (дата звернення: 01.07.2021)
7. Как найти работу в Германии: социальная сеть XING. URL: <https://bluecardagency.ru/kak-najti-rabotu-v-germanii-sotsialnaya-set-xing/> (дата звернення: 04.07.2021)
8. A Better Way to Address Career Gaps. URL: <https://blog.linkedin.com/2021/april/12/a-better-way-to-address-career-gaps> (дата звернення: 04.07.2021)
9. Интересная статистика о LinkedIn 2020 (часть 2). URL: <https://linked-promo.com/analytics/interesnaya-statistika-o-linkedin-2020-chast-2/> (дата звернення: 04.07.2021)
10. 7 Business Social Networks You Should Know About. URL: <https://www.lifewire.com/business-social-networks-3486557> (дата звернення: 10.07.2021)
11. Take your Business & Personal Networking efforts to a whole new level with MyOpportunity. URL: <https://www.myopportunity.com/c/build-business-relationships> (дата звернення: 10.07.2021)

References

1. Pylypchuk V.P. Socialjni merezhi v procesi prosuvannja poslugh pidpryjemstva // Naukovyj visnyk Mukachivskogho derzhavnogho universytetu. Ser.: Ekonomika. 2018. Vyp. 2 (10). S. 60–65. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/915079.pdf> (data zvernennja: 01.07.2021)
2. Kaluzhskiy M.L., Karpov V.V. Setevye internet-kommunikatsii kak instrument marketinga // Prakticheskiy marketing. 2013. № 2. S. 32–39. URL: https://www.marketing.spb.ru/lib-around/essay/web_comm.htm (data zvernennja: 01.07.2021)
3. Kurban O. Socialjni merezhi jak instrument u ghaluzi PR // Visnyk Knyzhkovoji palaty. 2014. № 10. S. 45–47.
4. How to Use Social Media in Your Career. URL: <https://www.nytimes.com/guides/business/social-media-for-career-and-business> (data zvernennja: 01.07.2021)
5. Bring Your Professional Story to Life on LinkedIn. URL: <https://blog.linkedin.com/2021/march/30/-bring-your-professional-story-to-life-on-linkedin> (data zvernennja: 01.07.2021)
6. Linked In — це ... URL: <https://cleverstaff.net/blog/uk/linkedin-tse/> (data zvernennja: 01.07.2021)
7. Kak nayti rabotu v Germanii: sotsialnaya set XING. URL: <https://bluecardagency.ru/kak-najti-rabotu-v-germanii-sotsialnaya-set-xing/> (data zvernennja: 04.07.2021)
8. A Better Way to Address Career Gaps. URL: <https://blog.linkedin.com/2021/april/12/a-better-way-to-address-career-gaps> (data zvernennja: 04.07.2021)
9. Interessnaya statistika o LinkedIn 2020 (chast 2). URL: <https://linked-promo.com/analytics/interesnaya-statistika-o-linkedin-2020-chast-2/> (data zvernennja: 04.07.2021)
10. 7 Business Social Networks You Should Know About. URL: <https://www.lifewire.com/business-social-networks-3486557> (data zvernennja: 10.07.2021)
11. Take your Business & Personal Networking efforts to a whole new level with MyOpportunity. URL: <https://www.myopportunity.com/c/build-business-relationships> (data zvernennja: 12.07.2021)

Кліщук Марина Сергіївна

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

Клищук Марина Сергеевна

студентка

Киевского национального университета технологий и дизайна

Klishchuk Maryna

Student of

Kyiv National University of Technologies and Design

Тарасенко Ірина Олексіївна

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки

Київський національний університет технологій та дизайну

Тарасенко Ирина Алексеевна

доктор экономических наук, профессор,

заведующая кафедрой финансов и финансово-экономической безопасности

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Tarasenko Iryna

Doctor of Economics, Professor,

Head of the Department of Finance and Financial and Economic Security

Kyiv National University of Technologies and Design

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7560

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИТРАТ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

ОПТИМИЗАЦИЯ ЗАТРАТ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРЕДВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

COST OPTIMIZATION IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Анотація. В сучасних умовах реформування освітньої сфери в Україні, яке відбувається за складної економічної ситуації, актуальними стають питання оптимізації витрат, у тому числі й у закладах освіти. Мета даної статті полягає у розгляді та виокремленні головних напрямів оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти.

У статті виокремлено та охарактеризовано основні джерела фінансування закладів фахової передвищої освіти та зроблено акцент на необхідності розробки цілісної системи оптимізації витрат для забезпечення ефективного функціонування закладу освіти.

Визначено, що метою оптимізації витрат в закладах фахової освіти є підвищення рівня якості освіти та ефективності функціонування освітніх закладів шляхом оптимізації використання наявних коштів. Охарактеризовано основні напрями оптимізації витрат у цих закладах та чинники, які впливають на їх рівень. Виокремлено та проаналізовано три головних аспекти оптимізації витрат, серед яких організаційний, функціональний та мотиваційний. Представлено загальний аналіз системи управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу, виокремлено переваги такої системи та запропоновано схему оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти з позицій вартісно-орієнтованого управління.

З'ясовано, що процес оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти є складним, багатограним і потребує урахування низки аспектів та чинників, а також удосконалення наявної системи бюджетування, створення надійної системи контролю та прийняття управлінських рішень, розробку і запровадження системи звітних форм й організацію звітності щодо використання коштів. Зроблено висновок, що саме завдяки оптимізації витрат можливо забезпечити конкурентоспроможність та стабільність функціонування начального закладу.

Ключові слова: оптимізація витрат; заклади фахової передвищої освіти; вартісно-орієнтований підхід; управління витратами; вартісно-орієнтоване управління.

Аннотация. В современных условиях реформирования образования в Украине, которое осложняется экономической ситуацией, актуальными становятся вопросы оптимизации затрат, в том числе и их оптимизации в образовательных учреждениях. Цель данной статьи заключается в рассмотрении и выделении главных направлений оптимизации затрат в учреждениях профессионального предвысшего образования.

В статье выделены и охарактеризованы основные источники финансирования учреждений профессионального предвысшего образования и сделан акцент на необходимости разработки целостной системы оптимизации затрат для обеспечения эффективного функционирования учебного заведения.

Определено, что целью оптимизации затрат в учреждениях предвысшего профессионального образования является улучшение качества образования и эффективности функционирования учреждений образования путем эффективного расходования имеющихся средств. Охарактеризованы основные направления оптимизации затрат в этих учреждениях и факторы, влияющие на их уровень. Выделены и проанализированы три главных аспекта оптимизации затрат, среди которых – организационный, функциональный и мотивационный. Кроме того, представлен общий анализ системы управления затратами с позиций стоимостно-ориентированного подхода, выделены преимущества такой системы и предложена схема оптимизации затрат в учреждениях профессионального предвысшего образования с позиций стоимостно-ориентированного управления.

Сделан вывод, что процесс оптимизации затрат в учреждениях профессионального предвысшего образования является сложным, многогранным и требует учета ряда аспектов и факторов, а также совершенствования действующей системы бюджетирования, создания надежной системы контроля и принятия управленческих решений, разработку и внедрение системы отчетных форм и организации отчетности за использованием средств. Обосновано, что именно благодаря оптимизации затрат можно обеспечить конкурентоспособность и стабильность функционирования учебного заведения.

Ключевые слова: оптимизация затрат; учреждения профессионального предвысшего образования, стоимостно-ориентированный подход; управления затратами; стоимостно-ориентированное управление.

Summary. In the current conditions of reforming the education sector in Ukraine and the difficult economic situation, the issues of cost optimization, including cost optimization in educational institutions, are becoming relevant. Therefore, the purpose of this article is to consider and identify the main areas of cost optimization in vocational education institutions.

The article identifies and describes the main sources of funding for vocational education institutions and emphasizes the need to develop a comprehensive system of cost optimization to ensure the effective functioning of the educational institution.

It is determined that the purpose of cost optimization in vocational education institutions is to improve the quality of education and the efficiency of institutions by efficient use of available funds. The main directions of cost optimization in these institutions and the factors that need to be considered to ensure cost optimization are described. Also, three main aspects for the organization of cost optimization, including organizational, functional, and motivational, are identified and analyzed. In addition, a general analysis of the cost management system from the standpoint of a cost-oriented approach is given, highlighted the benefits of such a system, and proposed a scheme of cost optimization in vocational education institutions from the standpoint of cost-oriented approach.

It was found that the process of cost optimization in vocational education institutions is complex, diverse and requires consideration of some aspects and factors, as well as improving the current budgeting system, creating a reliable system of control and management decisions, developing and implementing reporting systems of using funds. But with the help of cost optimization it is possible to ensure the competitiveness and stability of the educational institution.

Key words: cost optimization, vocational education institutions, cost-oriented approach, cost management, cost-oriented (VBM) management.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства освіта відіграє ключову роль та є важливим фактором прискорення економічного зростання і добробуту населення. З огляду на це, фінансування освітньої сфери є внеском не тільки у становлення України як держави, а й у розвиток її економіки та покращення іміджу на міжнародному рівні. У зв'язку із непростим економічним становищем України, світовою пандемією та низкою інших негативних чинників, які сьогодні впливають на розвиток освіти, державі дуже важко забезпечувати надійне та повноцінне фінансування закладів освіти, зокрема й закладів фахової передвищої освіти. Тому, надзвичайно актуальним стає питання оптимізації витрат в закладах фахової передвищої освіти, що дозволить забезпечити належне функціонування та виконання ними їхніх функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження теорії та практики організації необхідного функціонування, аналізу витрат та шляхів їх оптимізації в закладах освіти внесли такі українські вчені як Т. Боголіб [11], В. Базилевич [14], В. Гець [13], Е. Лібанова [12], І. Каленюк [5], Л. Костирко [10], Н. Хорунжак [8] та ін. Водночас проблеми удосконалення механізмів управління витратами та їх оптимізацію у закладах фахової передвищої освіти не знайшли достатнього висвітлення у сучасній науковій літературі та потребують ретельного розгляду, аналізу і опрацювання.

Метою статті є розгляд та виокремлення основних напрямів оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти відповідно до вимог сучасності.

Виклад основного матеріалу. В економічній науковій літературі актуальними є поняття «оптимізації витрат» та «оптимізації витрат в закладах освіти», які на сучасному етапі розвитку держави використовуються все частіше та активніше. Проте, науковці зазначають, що оптимізацію не можна розглядати тільки як засіб заощадження коштів шляхом скорочення кількості освітніх закладів або педагогічних працівників, а як засіб запровадження ефективної діяльності закладу освіти, що приведе до якісних та помітних змін. Мета оптимізації витрат в закладах передвищої фахової освіти полягає у покращенні якості освіти та ефективності функціонування освітніх закладів шляхом ефективного витрачання наявних коштів [3, с. 184].

У сьогоднішніх непростих економічних умовах розвитку нашої держави, загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, підвищення вимог

до якості фахової освіти, постійних змін зовнішнього економічного середовища та необхідності вчасної адаптації до них, заклади фахової передвищої освіти зустрічаються, з одного боку, зі збільшенням витрат на забезпечення освітнього процесу, формування педагогічного складу, інвестування в розвиток закладу освіти, зокрема на підтримку й оновлення матеріально-технічної бази, а з іншого боку — із необхідністю перегляду методів і форм господарювання й розробки ефективного механізму оптимізації витрат та управління ними. У зв'язку з цим, все більшої актуальності набуває проблема удосконалення фінансового механізму таких освітніх закладів та розробка концепції управління й оптимізації витрат з урахуванням особливостей господарської та фінансової діяльності конкретного закладу фахової передвищої освіти [1, с. 113].

Варто зазначити, що відповідно до статті 67 Закону України «Про фахову передвищу освіту», фінансування державних закладів фахової передвищої освіти відбувається коштами державного (місцевого) бюджету на умовах державного (регіонального) замовлення на оплату послуг з підготовки фахових молодших бакалаврів, інших форм фінансування та з інших джерел, що не є забороненими законодавством, із дотриманням принципів ефективного і цільового використання коштів, прозорості та публічності у прийнятті рішень [4].

Згідно з цією статтею фінансування цих закладів освіти здійснюється, перш за все, на оплату праці педагогічних та інших працівників закладів фахової передвищої освіти; оплату комунальних послуг та за спожиті енергоносії у межах встановлених норм споживання; матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, зокрема на обладнання для лабораторій, майстерень, на інші витрати, безпосередньо або опосередковано пов'язані з набором, навчанням та випуском здобувачів фахової передвищої освіти; а також на капітальні видатки; підвищення кваліфікації; соціальні стипендії, інше соціальне забезпечення для надання державних пільг та гарантій окремим категоріям здобувачів фахової передвищої освіти; виплату академічних стипендій (у тому числі іменних); придбання ліцензійного програмного забезпечення та підтримку його в актуальному стані; виконання вимог законодавства у сфері протипожежної безпеки і цивільного захисту; інші витрати, визначені чинним законодавством, установчими документами або рішеннями засновника (засновників) закладу фахової передвищої освіти [4].

Проте, у зв'язку з наявними економічними проблемами у нашій державі на даному етапі роз-

витку, закладам освіти необхідно запроваджувати механізми оптимізації витрат для того, щоб мати можливість продовжувати свою діяльність та безперервно виконувати свої функції. Це дозволяє зробити висновок, що для того, щоб оптимізувати витрати потрібно в закладі освіти організувати чітку систему обліку витрат, яка дозволить оцінити загальну ситуацію у сфері управління витратами та проаналізувати їх рівень. В [8, с. 213] зазначається, що система обліку витрат у освітньому закладі повинна відповідати таким вимогам: по-перше, бути орієнтованою на виокремлення витрат, які виникають на різних етапах руху фінансових потоків; по-друге, бути інформативною щодо джерел виникнення витрат та фіксувати дані про характер взаємодії витрат закладу освіти; по-третє, враховувати вплив на вартість освітніх послуг.

Система управління витратами державного закладу фахової передвищої освіти представляє собою реалізацію управлінського обліку та передбачає виконання таких операцій як облік витрат освітнього закладу за напрямками діяльності, розмежування загальних витрат і витрат на освітню діяльність, аналіз необхідних витрат на навчання та пов'язаних з ним економічних показників, визначення фактичних витрат на підготовку фахівця, планування витрат на навчання одного студента, аналіз обґрунтованості витрат на освітні послуги, а також розробку проєктів ухвалення управлінських рішень на користь спеціальності, напряму, методів навчання тощо.

Важливим завданням, яке необхідно вирішити задля оптимізації витрат та в процесі управління ними у закладах фахової передвищої освіти, є створення передумов (організаційного, інформаційного, методичного та ресурсного забезпечення) для цих процесів за певними напрямками. Так, більшість сучасних дослідників виокремлюють такі головні напрями як створення відповідної системи обліку, яка б відповідала цілям та вимогам управління закладом освіти, оперативність одержання інформації про витрати, правильний та чіткий розподіл непрямих витрат, точність в обчисленні собівартості; вчасне виявлення відхилень та швидке реагування у напрямі їх корегування, постійний та своєчасний контроль і облік витрат освітнього закладу [5, с. 172].

За результатами аналізування наукової літератури щодо питання оптимізації витрат у освітніх закладах, зроблено висновок, що для забезпечення оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти необхідно враховувати ряд важливих чинників, а саме:

по-перше, необхідно виокремити параметри формування облікової інформації, здатної інформаційно забезпечити процес управління витратами закладу освіти, що дозволить визначати основні джерела витрат закладу освіти та обґрунтовувати шляхи їх зменшення;

по-друге, доцільно правильно організувати систему обліку, яка сприятиме оперативному та своєчасному отриманню інформації про витрати з метою забезпечення їх вчасного регулювання;

по-третє, як показує практика, у більшості закладів фахової передвищої освіти відсутній облік витрат за об'єктами калькулювання, а також недостатньо відпрацьована методика розподілу непрямих витрат. Така ситуація стає на заваді визначенню собівартості навчання одного студента, а звідси постає проблема контролю процесу виконання педагогічного навантаження персоналом, перш за все, за наявності педагогічних працівників, які працюють на умовах погодинної оплати праці;

по-четверте, дослідники визначають, що у науковій літературі та у практичній діяльності закладів фахової передвищої освіти не достатньо уваги приділяється методиці визначення собівартості навчання, а розрахунок плати за навчання є не точним і дуже приблизним. Ці та інші проблеми впливають на розмір витрат закладу освіти і потребують вирішення для забезпечення оптимізації витрат [3, с. 184].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що для організації процесу оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти варто виокремити організаційний, функціональний та мотиваційний аспекти, які потребують розгляду і удосконалення. Організаційний аспект процесу оптимізації витрат передбачає визначення об'єктів обліку і калькулювання витрат, місць та шляхів формування витрат, центрів відповідальності по витратах, а також розроблення лінійних функціональних зв'язків працівників фахового закладу передвищої освіти, які здійснюють комплекс робіт функціонального аспекту.

Функціональний аспект процесу оптимізації витрат передбачає здійснення планування, калькування, нормування, контролю та регулювання, аналізу та обліку витрат за об'єктами калькулювання, тобто у розрізі спеціальностей та напрямів підготовки.

Мотиваційний аспект процесу оптимізації витрат має на меті запровадження дієвої системи мотивації працівників, що спонукатиме до дотримання встановленого ними плану витрат та пошуку ефективних шляхів їх зниження.

Таким чином процес оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти є складним та багатограним, він потребує врахування низки важливих чинників і аспектів. Погоджуємося з тим, що для створення можливостей для оптимізації витрат та здійснення цього процесу на практиці необхідно, крім вищезазначених заходів, розробити та впровадити цілісну систему заходів на державному рівні, які будуть спрямовані на розв'язання проблем із фінансування закладів фахової передвищої освіти та контролювати витрати цих закладів [2, с. 78].

Зазначимо, що в сучасних умовах набуває поширення система управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу. Ідеологією цього підходу є вибір завдання максимізації вартості компанії в якості основної корпоративної мети та переконаність, перш за все, верхнього ешелону управлінців, у можливості систематичного та цілеспрямованого управління процесом її створення. Першочерговим завданням є розроблення та реалізація стратегій, які дозволять зробити максимально можливий внесок у зростання вартості корпорації. Головними характеристиками вартісно-орієнтованого підходу до оптимізації витрат є функціонування компанії, формування стратегії, завдань, а також оцінювання результатів з метою стимулювання й заохочення працівників, що в кінцевому результаті дасть можливість закладу освіти бути конкурентоспроможним і більш ефективним.

Дослідники, зокрема Л. А. Костирко [10] виділяє наступні переваги вартісно-орієнтованого підходу до управління витратами: спостереження та прогноз зміни вартості у довгостроковій перспективі; узгодження інтересів акціонерів та менеджерів підприємства; визначення ключових факто-

рів, які мають вплив на зміну вартості та можуть бути інструментами стратегічного та оперативного управління; забезпечення зв'язку між вартістю та стратегією підприємства; сприяння розробці мотиваційних схем.

Доведено, що компанії, які використовують принципи вартісно-орієнтованого (VBM) управління, на яких і ґрунтується вищезазначена концепція, мають суттєву перевагу над конкуруючими компаніями завдяки використанню більш ефективної системи організації бізнесу. З огляду на світовий досвід упровадження VBM управління й результати його ефективності, вважаємо доцільним використовувати його принципи для оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти, а саме:

- підвищувати прозорість щодо створення і руйнування вартості в закладі освіти;
- зацікавлювати працівників до створення вартості;
- більш ефективно використовувати ресурси;
- збільшувати ефективність діяльності порівняно з конкурентами;
- більш ретельно планувати інвестиції;
- побудувати більш ефективну схему ведення переговорів між підрозділами і головним управлінням закладу;
- орієнтуватися на довгострокову, а не на миттєву вигоду [9, с. 65].

Схематично система управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу може бути представлена у складі чотирьох основних компонентів, таких як: оцінювання, стратегічний, фінансовий та компонент корпоративного управління (рис. 1).

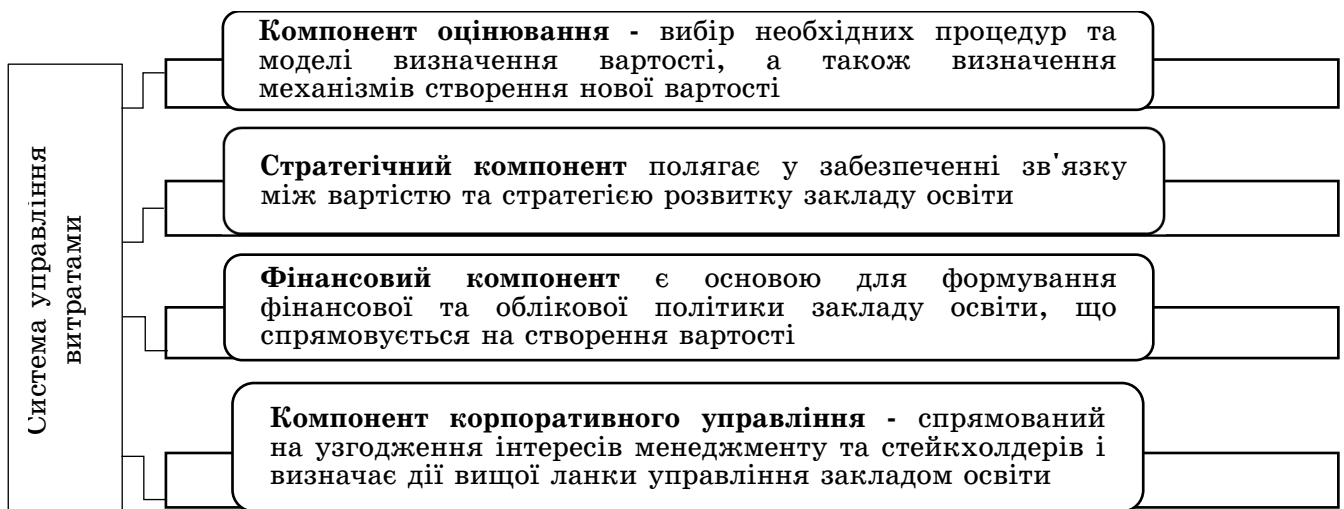

Рис. 1. Схема системи управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу

Джерело: побудовано автором на основі [8, с. 215]

Використання запропонованих принципів та компонентів управління витратами на практиці дозволить закладу освіти бути конкурентоспроможним, забезпечить умови для розвитку на засадах ефективності та моніторингу якості, що пов'язані із зовнішнім середовищем та впливають на вартість, а також стабільність функціонування закладу освіти.

Зазначимо, що для успішної реалізації системи управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу необхідно запроваджувати систему контролінгу, яка передбачає використання процедур та методів бюджетування, прогнозування, стратегічного планування, управлінського обліку, фінансової діагностики, а також управління ризиками та внутрішнього контролю, які загалом забезпечують координацію управління та зорієнтовані на зростання вартості закладу освіти й оптимізацію управлінських рішень.

Таким чином, в процесі удосконалення системи управління витратами в закладах фахової передвищої освіти особливу увагу необхідно звертати не тільки на оптимізацію витрат, а й на доцільне використання наявних коштів. Тому вважаємо, що особливу роль на етапі таких перетворень повинна відігравати система управління та контролю за діяльністю закладів фахової передвищої освіти щодо ефективності використання наданих їм фінансових ресурсів. Ця система дозволить зробити прозорішими механізми витрат та дасть можливість відстежувати процеси спрямування та призначення коштів, що також дозволить знайти шляхи оптимізації витрат, беручи до уваги та аналізуючи найбільш затратні напрями діяльності закладу освіти [7, с. 18]. Для поліпшення становища закладів фахової передвищої освіти та оптимізації їх витрат, політику фінансування таких закладів необхідно формувати згідно з соціально-економічною доцільністю здійснення бюджетних видатків та поєднання ефективного вітчизняного і світового досвіду [6, с. 30].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що за сучасних економічних умов актуальною та важливою є проблема опти-

мізації витрат у закладах фахової передвищої освіти. Це пояснюється тим, що в більшості державних освітніх закладів відсутня чітка система управління витратами, що обумовлює необхідність удосконалення організаційного, функціонального та мотиваційного аспектів. Створення такої системи управління витратами сприятиме не лише оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти, але й повноцінному та раціональному використанню наявних фінансових ресурсів.

Особливу роль під час організації процесу оптимізації витрат та створення системи управління ними, повинна відігравати система управління та контролю за діяльністю цих закладів освіти з боку держави щодо ефективного використання фінансових ресурсів, які надаються з державного бюджету. Крім того, для поліпшення фінансового становища закладів фахової передвищої освіти, варто переглянути політику їх фінансування і розподілу коштів у цих закладах й формувати її відповідно до економічної та соціальної доцільності здійснених бюджетних видатків та з врахуванням вітчизняного і світового досвіду у цій сфері.

Визначено, що ефективною є система управління витратами з позицій вартісно-орієнтованого підходу, яка базується на принципах вартісно-орієнтованого управління. Така система дозволить інтегрувати такі пріоритетні напрями як фінансова стратегія зростання вартості, оцінка ефективності фінансового механізму, методологічне забезпечення тощо.

Таким чином, процес оптимізації витрат у закладах фахової передвищої освіти є складним та потребує урахування низки аспектів і чинників, а також удосконалення чинної системи бюджетування в цих закладах, створення надійної системи контролю та прийняття управлінських рішень, розробку та запровадження системи звітних форм та організацію звітності за використанням наявних коштів тощо. Перспективи подальших досліджень полягають у створенні ефективної та чіткої моделі оптимізації коштів у закладах фахової передвищої освіти з урахуванням особливостей та показників конкретного закладу такого типу.

Література

1. Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика: монографія, книга п'ята / за ред.д.е.н., проф. Кузнецова Е.А. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 324 с.
2. Варналій З.С. Фінансування державних вищих навчальних закладів: навч. посібник. Київ: Знання України, 2017. 231 с.
3. Вацик Н. Необхідність удосконалення методики обліку у вищих навчальних закладах як важливої складової управління вузом. Галицький економічний вісник. 2010. № 2 (27). С. 184–188.

4. Закон України «Про фахову передвищу освіту». URL: <http://www.profosvitamk.org/attachments/article/> (дата звернення: 01.07.2021).
5. Каленюк І.С. Проблеми удосконалення фінансово-економічного управління системою освіти. Вісник Київського Національного університету технологій та дизайну. № 5. 2013. С. 172–178.
6. Стеців І.С. Система управління витратами вищих навчальних закладів недержавного сектора економіки: передумови формування та напрями удосконалення основних аспектів. Науковий вісник. Демократичне врядування. 2012. № 9. С. 30–36.
7. Хмилевська О. Повноваження бюджетних установ при зарахуванні та обліку власних надходжень. Казна. 2013. № 4. С. 18–20.
8. Хорунжак Н.М. Модель системи внутрішнього контролю витрат бюджетних установ на надання послуг. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон: ХДУ. 2014. № 9-1. Ч. 3. С. 213–217.
9. Haspeslagh, Philippe, TomoNoda, and Fares Boulos Managing for Value: It's Not Just About the Numbers. Harvard Business Review. July-August 2007. P. 65–73.
10. Костирко Л.А., Костирко Р.О., Темнікова Н.В. Стратегічний фінансовий менеджмент: навчальний посібник. Луганськ.: «Ноулідж». 2014. С. 432.
11. Боголіб Т. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти. Вісник ТДЕУ. 2006. № 3. С. 76–87.
12. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: [колективна монографія] / За ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. 2008. С. 383.
13. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України: [монографія] / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. Харків: Константа. 2006. С. 272.
14. Сучасна економічна освіта: Україна і Болонський процес: [монографія] / За ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання. 2006. С. 326.

References

1. Aktualni problemy ekonomiky i menedzhmentu: teoriia, innovatsii ta suchasna praktyka: monohrafiia, knyha piata / za red.d.e.n., prof. Kuznietsova E.A. Kherson: OLDI-PLIuS, 2017. 324 s.
2. Varnalii, Z.S. Finansuvannia derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv: navch. posibnyk. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2017. 231 s.
3. Vatsyk, N. (2010). Neobkhdnist udoskonalennia metodyky obliku u vyshchykh navchalnykh zakladakh yak vazhlyvoi skladovoi upravlinnia vuzom. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. (2), 184–188.
4. Zakon Ukrainy «Pro fakhovu peredvyshchu osvitu». [online]. Available at: <http://www.profosvitamk.org/attachments/article/> (Accessed: 1 July 2021).
5. Kaleniuk, I.S. (2013). Problemy udoskonalennia finansovo-ekonomichnoho upravlinnia systemoiu osvity. Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu. (5), 172–178.
6. Stetsiv, I. S. (2012). Systema upravlinnia vytratamy vyshchykh navchalnykh zakladiv nederzhavnoho sektora ekonomiky: peredumovy formuvannia ta napriamy udoskonalennia osnovnykh aspektiv. Naukovyi visnyk. Demokratychne vriaduvannia. (9), 30–36.
7. Khmilevska, O. (2013). Povnovazhennia biudzhethnykh ustanov pry zarakhuvanni ta obliku vlasnykh nadkhozhen. Kazna. (4), 18–20.
8. Khorunzhak, N.M. (2014). Model systemy vnutrishnoho kontroliu vytrat biudzhethnykh ustanov na nadannia posluh. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky». Kherson: KhDU. (9-1), Ch. 3, 213–217.
9. Haspeslagh, Philippe, TomoNoda, and Fares Boulos. (2017). Managing for Value: It's Not Just About the Numbers. Harvard Business Review. P. 65–73.
10. Kostyrko LA, Kostyrko RO, Temnikova NV Strategic financial management: a textbook.-Lugansk .: «Knowledge». 2014. S. 432.
11. Bogolib T. Improving the financial support of higher education. Bulletin of TSEU. 2006. № 3. P. 76–87.
12. Human development in Ukraine: innovative dimension: [collective monograph] / Ed. EM Libanova. Kyiv: Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2008. P. 383.
13. Geets VM Innovative prospects of Ukraine: [monograph] / V.M. Geets, VP Seminozhenko. Kharkiv: Constant. 2006. P. 272.
14. Modern economic education: Ukraine and the Bologna process: [monograph] / Ed. V.D. Bazilevich. K. .: Knowledge. 2006. P. 326.

Кошара Інна Олександрівна

студентка

Київського національного університету технологій та дизайну

Кошара Инна Александровна

студентка

Киевского национального университета технологий и дизайна

Koshara Inna

Student of the

Kyiv National University of Technologies and Design

Русіна Юлія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

Русина Юлия Александровна

кандидат экономических наук, доцент

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Rusina Yuliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

Коваленко Дмитро Іванович

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

Коваленко Дмитрий Иванович

кандидат экономических наук, доцент

Киевский национальный университет технологии и дизайна

Kovalenko Dmytro

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7541

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ АВИАЦИОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

FORMATION OF THE SYSTEM OF INDICATORS OF FINANCIAL STABILITY OF THE AVIATION INDUSTRY ENTERPRISES

Анотація. У статті розглянуто погляди науковців та визначено сутність та особливості системи фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості України. Підприємства авіаційної промисловості України займають особливе місце в розвитку економіки країни. Враховуючи особливості авіаційної галузі, фінансова стійкість підприємства являє собою здатність авіаційного підприємства функціонувати на основі ефективного управління фінансовими ресурсами за рахунок адекватного реагування на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Основними умовами забезпечення фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості є: забезпеченість активами високого ступеня ліквідності; переважання

власних джерел формування майна над позиковими та залученими; безперервність здійснення господарської діяльності; гідздатність та правоздатність юридичної особи. Здійснений аналіз показників оцінки сучасного стану розвитку авіаційної промисловості України. На основі проведеного дослідження, зазначимо, що авіаційна галузь України у 2021 році зосереджена на тих самих проблемах, що і протягом другої половини 2020 року: управління щоденними фінансовими втратами, підвищення рівня безпеки та пропонування привабливих цін, що мають на меті повернути пасажирський попит, що викликає необхідність побудови більш ефективної системи оцінки та управління фінансовим станом підприємств визначеної галузі. Сформовані висновки щодо визначення окремих умов використання показників фінансової стійкості з урахуванням сучасного стану авіаційної промисловості України. Надані рекомендації щодо управління фінансовою стійкістю на підприємствах авіаційної промисловості України в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: стійкість, мета, фінанси, принципи, фінансова незалежність, платоспроможність, ліквідність.

Аннотация. В статье рассмотрены взгляды ученых и определена сущность и особенности системы финансовой устойчивости предприятий авиационной промышленности Украины. Предприятия авиационной промышленности Украины занимают особое место в развитии экономики страны. Учитывая особенности авиационной отрасли, финансовая устойчивость предприятия представляет собой способность авиационного предприятия функционировать на основе эффективного управления финансовыми ресурсами за счет адекватного реагирования на изменения во внешней и внутренней среде. Основными условиями обеспечения финансовой устойчивости предприятий авиационной промышленности являются: обеспеченность активами высокой степени ликвидности; преобладание собственных источников формирования имущества над заемными и привлеченными; непрерывность осуществления хозяйственной деятельности; дееспособность и правоспособность юридического лица. Проведен анализ показателей оценки современного состояния развития авиационной промышленности Украины. На основе проведенного исследования, отметим, что авиационная отрасль Украины в 2021 году сосредоточена на тех же проблемах, что и в течение второй половины 2020 года: управление ежедневными финансовыми потерями, повышение уровня безопасности и предложения привлекательных цен, имеющих целью вернуть пассажирский спрос, что и вызывает необходимость построения более эффективной системы оценки и управления финансовым состоянием предприятий определенной отрасли. Сформированы выводы по определению отдельных условий использования показателей финансовой устойчивости с учетом современного состояния авиационной промышленности Украины. Представлены рекомендации по управлению финансовой устойчивостью на предприятиях авиационной промышленности Украины в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: устойчивость, цель, финансы, принципы, финансовая независимость, платежеспособность, ликвидность.

Summary. Essence and features of the system of financial stability of enterprises of aviation industry of Ukraine is certain. The enterprises of the aviation industry of Ukraine occupy a special place in the development of the country's economy. Taking into account the peculiarities of the aviation industry, the financial stability of an enterprise is the ability of an aviation enterprise to function on the basis of effective management of financial resources through an adequate response to changes in the external and internal environment. The main conditions for ensuring the financial stability of aviation industry enterprises are: the provision of assets with a high degree of liquidity; predominance of own sources of property formation over borrowed and borrowed ones; continuity of business activities; legal capacity and legal capacity of a legal entity. The analysis of indexes of estimation of modern development of aviation industry of Ukraine status is carried out. Based on the study, we note that the aviation industry of Ukraine in 2021 is focused on the same problems as during the second half of 2020: managing daily financial losses, improving safety and offering attractive prices aimed at returning passenger demand, as causes the need to build a more effective system for assessing and managing the financial condition of enterprises in a particular industry. Separate conclusions are formed in relation to determination of separate terms of the use of indexes of financial stability taking into account the modern state of aviation industry of Ukraine. Presented recommendation in relation to the process of management financial stability on the enterprises of aviation industry of Ukraine taking into account the modern terms of menage.

Key words: stability, purpose, finances, principles, financial independence, solvency, liquidity.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємств, так як відображає, наскільки підприємство стабільне, незалежне від зовнішніх кредиторів, наскільки власники фінансують своє підприємство, яка частина власного

капіталу використовується для фінансування поточної господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день значна увага економістів приділяється пошуку шляхів підвищення ефективності управління та забезпечення фінансової

стійкості та платоспроможності. Даним питанням займалися такі фахівці, як: І.О. Бланк [1], А.М. Поддєрьогін [2], Цал-Цалко Ю.С. [3] та інші. Важливою проблемою підвищення рівня фінансової стійкості підприємств є збереження найбільш оптимального співвідношення між власними і позиковими коштами.

Постановка завдання. На основі викладеного сформулюємо завдання дослідження, яке таке, що полягає у визначенні та характеристиці системи фінансової стійкості підприємств авіаційної галузі України та пошуку шляхів щодо зміцнення їх фінансового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що «фінансовий стан будь-якого підприємства вимагає систематичної та всебічної оцінки з використанням різних прийомів та методів аналізу. Це дозволяє критично оцінити фінансові показники компанії за певний період та на перспективу; визначити «больові моменти» у фінансовій діяльності та способи ефективнішого використання

фінансових активів» [2, с. 153]. Аналіз фінансової стійкості є одним з ключових напрямів оцінки фінансового стану підприємства.

Підприємства авіаційної промисловості України займають особливе місце в розвитку економіки країни. За підсумками періоду 2019–2020рр. можемо спостерігати скорочення основних показників діяльності авіаційних підприємств, як наслідок стан розвитку національних авіаперевезень ускладнений незадовільним функціонуванням регіональних аеропортів та достатнім забезпеченням транспортним сполученням зі столицею наземними видами транспорту. Ще одним фактором є низький рівень доходів населення та психологічне сприйняття авіаційного транспорту як занадто дорогого і недоступного.

Пасажиropотоки через аеропорти України скоротилися на 64,4% та становили 8,67 млн. пасажирів, обсяги пасажирських перевезень українських авіакомпаній зменшилися порівняно з попереднім роком на 65% та сягали 4,8 млн. пасажирів.

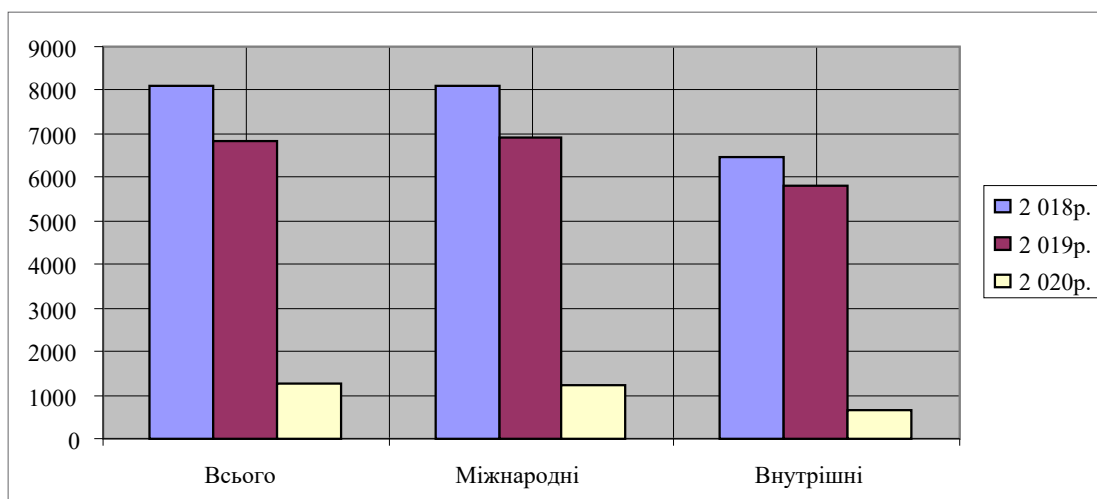

Рис. 1. Кількість перевезених пасажирів українськими авіакомпаніями за період 2018–2020 рр., тис. [10]

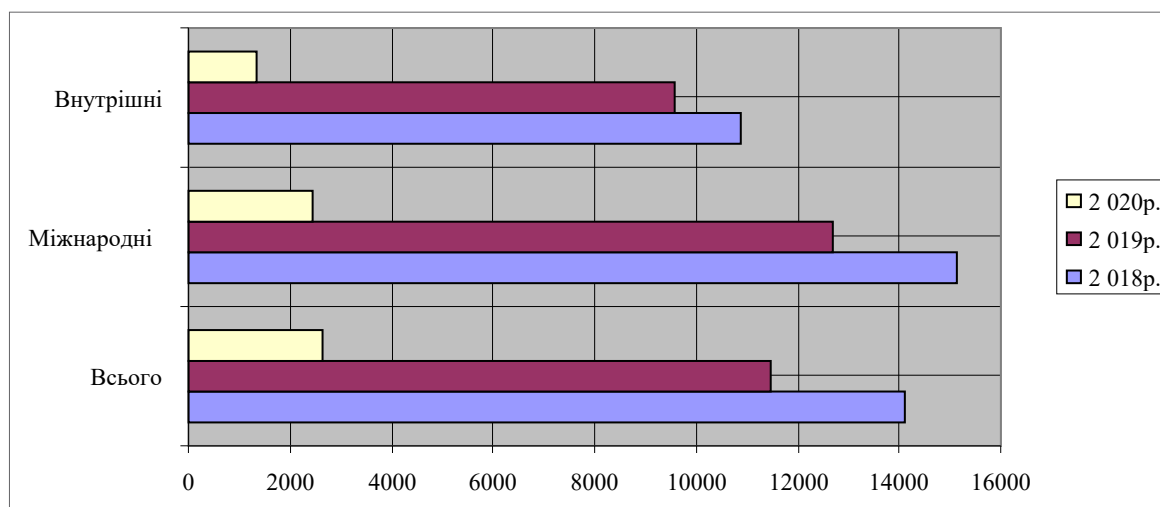

Рис. 2. Кількість обслужених пасажирів аеропортами України за 2018–2020 рр., тис. [10]

Отже, можна констатувати, що загальне падіння на українському ринку авіаційних перевезень становило 65% [10].

Головним аеропортом країни Бориспіль за 2020 рік обслуговано 6888,3 тис. пасажирів, це на 13 відсотків менше, ніж було обслуговано за 2019 рік. Пасажиропотоки через аеропорт Київ (Жуляни) скоротились на 40,6% та склали 1092,4 тис. пас., Одеса — на 19,2% та склали 864 тис. пас., Львів — на 16,5% та склали 585,2 тис. пас., Дніпропетровськ на 1,8% та склали 446,8 тис. пас. [10].

Авіаційна галузь України у 2021 році зосереджена на тих самих проблемах, що і протягом другої половини 2020 року: управління щоденними фінансовими втратами, підвищення рівня безпеки та пропонування привабливих цін, що мають на меті повернути пасажирський попит, що викликає необхідність побудови більш ефективної системи оцінки та управління фінансовим станом підприємств визначеної галузі.

Необхідним було б зазначити, що фінансово стійким є таке підприємство, що характеризується більш високими показниками стану платоспроможності, кредитоспроможності, рентабельності, ліквідністю балансу [5, с. 92].

Враховуючи особливості авіаційної галузі, фінансова стійкість являє собою здатність авіаційного підприємства функціонувати на основі ефективного управління фінансовими ресурсами за рахунок адекватного реагування на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Основними критеріями, що дають змогу судити про достатній рівень фінансової стійкості підприємства, є його прибутковість у межах, достатніх для здійснення відтворювальних процесів, здатність забезпечувати сталий у часі рівень платоспроможності за рахунок раціонального співвідношення джерел фінансування [4, с. 65].

Існує «два основні підходи до визначення фінансової стійкості, відповідно до яких диференційованою є інформаційна база аналізу. За першого підходу під час оцінювання фінансового стану і фінансової стійкості підприємства орієнтуються винятково на дані Балансу про джерела фінансування, тобто на капітал. У цьому разі оцінку фінансової стійкості підприємства здійснюють тільки на основі даних пасиву балансу. За другого підходу для оцінки фінансової стійкості підприємства аналізують взаємозв'язок між активом і пасивом Балансу, тобто простежують напрями використання коштів» [6, с. 73].

Аналіз та оцінка рівня фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості проводить-

ся за допомогою системи наступних коефіцієнтів: коефіцієнт фінансової незалежності (автономії, концентрації власного капіталу); коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт концентрації позичкового капіталу; коефіцієнт концентрації поточної заборгованості; коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт фінансового левириджу; коефіцієнт забезпечення запасів власним капіталом; коефіцієнт маневреності оборотних активів; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт маневреності позичкового капіталу [7, с. 64].

Під час розрахунку показників фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості необхідно враховувати чинники внутрішнього та зовнішнього середовища. Зокрема, до зовнішніх чинників віднесемо: особливості державного регулювання в галузі цивільної авіації, економічні механізми державної підтримки вітчизняних авіакомпаній, кредитні, податкові механізми та митні процедури, що застосовуються під час закупівлі сучасної авіатехніки та запчастин до неї та ін. Внутрішнє середовище авіаційного підприємства включає чинники, що безпосередньо впливають на його діяльність, зокрема: тенденції зміни основних фінансових показників, імідж авіакомпанії та методи його покращення, частка ринку авіаперевезень та тенденції її зміни, термін експлуатації повітряного парку та ін. Основні елементи системи оцінки фінансової стійкості підприємств авіаційної галузі представлені на рис. 3.

Як основні умови забезпечення фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості розглядаємо: забезпеченість активами високого ступеня ліквідності; переважання власних джерел формування майна над позиковими та залученими; безперервність здійснення господарської діяльності; дієздатність та правоздатність юридичної особи [7].

Першу умову передбачає необхідність угруповання активів по ступеню ліквідності, у зв'язку з чим доцільно виділяти:

- абсолютно ліквідні активи: поточні фінансові інвестиції; грошові кошти і їх еквіваленти в національній і іноземній валюті; інші оборотні активи;
- швидко ліквідні активи: дебіторська заборгованість за товари, роботи послуги, по розрахунках з бюджетом, по виданих авансах, по нарахованих доходах, по внутрішніх розрахунках і інша дебіторська заборгованість;
- поволі ліквідні активи: виробничі запаси; незавершене виробництво; готова продукція; товари; векселі отримані; витрати майбутніх періодів;

Рис. 3. Показники системи фінансової стійкості підприємств авіаційної промисловості

Джерело: складно автором на основі [7; 8]

- важко ліквідні активи нематеріальні активи; незавершене будівництво; основні засоби: довгострокові фінансові інвестиції;
- неліквідні активи: безнадійна дебіторська заборгованість; залежані товарно-матеріальні цінності; інші види активів, що не реалізуються.

При цьому, фінансові зобов'язання слід класифікувати по термінах виконання таким чином:

- найбільш термінові зобов'язання: короткострокові кредити банків в національній і іноземній валюті; відстрочені кредити банків в національній і іноземній валюті; прострочені кредити банків в національній і іноземній валюті;
- середньострокові зобов'язання: поточна заборгованість по довгострокових зобов'язаннях; векселі видані; кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги; поточні зобов'язання по розрахунках;
- довгострокові зобов'язання: довгострокові кредити банків; довгострокові фінансові зобов'язання; відстрочені податкові зобов'язання; інші довгострокові зобов'язання; забезпечення майбутніх витрат і платежів;
- постійні пасиви: статутний капітал; пайовий капітал; додатково вкладений капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток (непокритий збиток); неоплачений капітал; вилучений капітал;
- майбутні пасиви: доходи майбутніх періодів; надходження безнадійної дебіторської заборгованості [7].

Основною метою забезпечення фінансової стійкості є досягнення безперервного економічного розвитку, оптимізація структури і джерел формування майна підприємства. Досягнення вказаної мети припускає вирішення наступного кола завдань:

- максимізація прибутку як основного джерела економічного зростання;
- забезпечення фінансової стійкості і незалежності, ліквідності і ділової активності як основних чинників оптимізації структури і вартості капіталу підприємства;
- використання ринкових механізмів залучення капіталу за допомогою повернення безнадійної дебіторської заборгованості; емісії цінних паперів, фінансового лізингу, проектного фінансування;
- розробка ефективних напрямів управління фінансами на основі діагностики фінансово-майнового стану з урахуванням постановки стратегічних цілей діяльності підприємства, адекватних ринковим умовам.

Для оцінки фінансової стійкості слід визначити наступні показники: величина власного оборотного капіталу; маневреність функціонуючого капіталу; коефіцієнт покриття; коефіцієнт швидкої ліквід-

ності; коефіцієнт абсолютної ліквідності; частка власних оборотних коштів в покритті запасів; коефіцієнт покриття запасів; коефіцієнт концентрації власного капіталу; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт маневреності власного капіталу; коефіцієнт структури довгострокових вкладень [8].

Інструментами управління виступатимуть фінансовий облік, планування, бюджетування, прогнозування, фінансовий аналіз, регулювання і контроль, які забезпечують реалізацію основних етапів забезпечення платоспроможності підприємства. Оцінка ефективності механізму забезпечення платоспроможності підприємства здійснюється за показниками збалансованості грошових потоків, фінансовою стійкістю і діловою активністю, значення яких свідчитимуть про досягнення поставленої мети управління.

До критеріїв ефективності системи показників фінансової стійкості на основі використання вище зазначених показників та інструментів реалізації стратегічних завдань можна віднести:

- збільшення рівня фінансової стійкості, величини загального фінансового результату і ринкової вартості підприємства;
- зміцнення загального фінансового стану підприємства і рівня його фінансової стійкості та платоспроможності;
- збільшення рівня конкурентоспроможності товарів підприємства на споживчому ринку;
- створення іміджу фінансово стійкого підприємства з метою залучення нових покупців і укладення вигідних договорів з новими контрагентами [8].

Забезпечення ефективного управління і контролю за рівнем фінансової стійкості визначає ряд вимог до цього процесу, основними з яких є:

- інтегрованість із загальною системою управління підприємства;
- комплексний характер формування управлінських рішень;
- високий динамізм управління;
- багатоваріантність підходів до розробки окремих управлінських рішень;
- орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансова стабільність є однією із найважливіших характеристик фінансового стану підприємства і пов'язана з рівнем його залежності від кредиторів та інвесторів. Методика оцінки показників системи фінансової стійкості авіаційних підприємств з використанням аналізу комплексної системи показників дозволяє оцінити: які джерела коштів і в якому обсязі використовуються для покриття запасів;

співвідношення позикових і власних коштів з позиції фінансової стабільності і кредитоспроможності, платоспроможності підприємства; потребу в додаткових джерелах фінансування; ступінь підприємницького ризику в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

Література

1. Бланк І.О., Ситник Г.В. Управління фінансами підприємств: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 268 с.
2. Поддєрьогін А.М., Чорна Н.М. Методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2018. Вип. 1. С. 150–160. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/article/view/297/354>
3. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємств та її аналіз: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2009. 360 с.
4. Гаврилко Т.О., Дибаль Р.В. Фінансова стійкість авіаційних підприємств: сутність та чинники впливу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 24. С. 65–68. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/15.pdf
5. Русіна Ю.О., Полозук Ю.В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на неї впливають. Міжнародний науковий журнал. 2015. № 2. С. 91–94.
6. Нагайчук В.В., Ковальчук Н.Є. Аналіз фінансової стійкості підприємств та напрямки її забезпечення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2017. URL: [http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43821/2/2017n875_Nahaychuk_V_V-Ana lysis_of_financial_71–76.pdf](http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43821/2/2017n875_Nahaychuk_V_V-Ana%20lysis%20of%20financial%2071-76.pdf).
7. Борецька Н.П., Міщенко К.В. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 20. С. 63–66. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5210&i=12>
8. Кизим М.О., Забродський В.А., Зінченко В.А., Копчак Ю.С. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: Монографія. Х. «ІНЖЕК». 2016. 144 с.
9. Причепя І.В., Кравець Н.В. Удосконалення системи управління капіталом підприємств. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua>.
10. Кравченко І.А. Сучасний стан розвитку авіаційної промисловості України. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/219898>

References

1. Blank I.O., Sytnyk H.V. Upravlinnia finansamy pidpriemstv: pidruchnyk. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2006. 268 s.
2. Poddierohin A.M., Chorna N.M. Metodychni pidkhody do otsinky finansovoho stanu pidpriemstv: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid. Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. 2018. Vyp. 1. S. 150–160. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/article/view/297/354>
3. Tsar-Tsalko Yu.S. Finansova zvitnist pidpriemstv ta yii analiz: navchalnyi posibnyk. Kyiv: TsUL, 2009. 360 s.
4. Havrylko T.O., Dybal R.V. Finansova stiikist aviatsiinykh pidpriemstv: sutnist ta chynnyky vplyvu. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 2017. Vyp. 24. S. 65–68. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/2/15.pdf
5. Rusina Yu.O., Polozuk Yu.V. Ekonomichna sutnist finansovoi stiikosti pidpriemstva ta faktory, shcho na nei vplyvaiut. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. 2015. № 2. S. 91–94.
6. Nahaichuk V.V., Kovalchuk N. Ie. Analiz finansovoi stiikosti pidpriemstv ta napriamy yii zabezpechennia. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Ser. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. 2017. URL: [http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43821/2/2017n875_Nahaychuk_V_V-Ana lysis_of_financial_71–76.pdf](http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43821/2/2017n875_Nahaychuk_V_V-Ana%20lysis%20of%20financial%2071-76.pdf).
7. Boretska N.P., Mishchenko K.V. Analiz i prohnouzuвання finansovoi stiikosti pidpriemstva. Investysii: praktyka ta dosvid. 2016. № 20. S. 63–66. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5210&i=12>
8. Kyzym M.O., Zabrodskiy V.A., Zinchenko V.A., Kopchak Yu.S. Otsinka i diahnostryka finansovoi stiikosti pidpriemstva: Monohrafiia. Kh. «INZhEK». 2016. 144 s.
9. Prychepa I.V. Kravets N.V. Udoshkonalennia systemy upravlinnia kapitalom pidpriemstv. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua>.
10. Kravchenko I.A. Suchasnyi stan rozvytku aviatsiinoi promyslovosti Ukrainy. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/219898>

Лущик Марія Василівна

*кандидат географічних наук, асистент кафедри туризму
Національний університет «Львівська політехніка»*

Лущик Мария Васильевна

*кандидат географических наук, ассистент кафедры туризма
Национальный университет «Львовская политехника»*

Lushchyk Mariya

PhD in Geography, Assistant Professor of Tourism

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-5411-348X

Москвяк Ярослава Євгенівна

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри туризму
Національний університет «Львівська політехніка»*

Москвяк Ярослава Евгеньевна

*кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры туризма
Национальный университет «Львовская политехника»*

Moskvyak Yaroslava

PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Tourism

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-3147-0251

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7562

МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ВОЕННОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF MILITARY TOURISM IN UKRAINE

Анотація. Незмінний інтерес людей до військової історії, історичних баталій, битв та іншого надбання військової спадщини популяризує військовий туризм. Проте, попри наявність певного масиву досліджень і публікацій, присвячених різним аспектам розвитку даного виду туризму, фундаментальних досліджень у руслі дефініціювання та класифікації видів військового туризму, географії поширення об'єктів військового туризму в Україні виявлено мало. Тому дослідження сутності військового туризму, а також потенціалу і можливостей розвитку даного виду туризму є своєчасними та актуальними. Для реалізації мети було проведено аналіз основних теоретичних положень і принципів функціонування військового туризму, висвітлених у вітчизняних та закордонних наукових публікаціях. Запропоновано військовий туризм розуміти як один із видів туризму, який передбачає відвідування історичних та сучасних пам'ятних військових об'єктів/установ/локацій, залучення туристів до реалій сучасного військового життя і побуту, участь в безпечних військових подіях. Серед завдань військового туризму уточнено його важливість перш за все для патріотичного виховання молоді, особливо в сучасних умовах, коли героїзм і волелюбність предків оживає в українських війнах, які боронять країну від російської агресії. Описано основні мотиви туристів для військового виду подорожей. Подано типізацію основних критеріїв та принципів класифікації військового туризму в туристичній діяльності. Запропоновано авторську класифікацію видів військового туризму, згідно

якої виділено військово-історичний, мілітарі- та військово-погієвий види туризму. Здійснено моніторинг «військових» місць та локацій України, потенційно популярних для туриста об'єктів: фортеці, замки, замки-бастіони, форти, оборонні лінії, місця битв, баталій та бойової слави, які пов'язані з подвигами національних героїв, музеї, меморіальні комплекси, пам'ятники присвячені військовій тематиці, діорами, бункери, ДЗОТи, ДОТи, окопи, залишки техніки тощо, які можуть використовуватися при розробці нових туристичних продуктів військового туризму.

Ключові слова: військовий туризм, мілітарі-туризм, військове паломництво, військово-історичний туризм, воєнний туризм, військово-пригодницький туризм, військово-пізнавальний туризм, військово-історичні реконструкції бойових дій, туризм військової спадщини.

Аннотация. Неизменный интерес людей к военной истории, исторических баталлий, битв и другого достояния военной наследия популяризирует военный туризм. Однако, несмотря на наличие определенного массива исследований и публикаций, посвященных различным аспектам развития данного вида туризма, фундаментальных исследований в русле дефиницирования и классификации видов военного туризма, географии распространения объектов военного туризма в Украине выявлено мало. Поэтому исследование сущности военного туризма, а также потенциала и возможностей развития данного вида туризма являются своевременными и актуальными. Для реализации цели был проведен анализ основных теоретических положений и принципов функционирования военного туризма, освещенных в отечественных и зарубежных научных публикациях. Предложено военный туризм понимать как один из видов туризма, который предусматривает посещение исторических и современных памятных военных объектов / учреждений / локаций, привлечение туристов к реалиям современного военного жизни и быта, участие в безопасных военных событиях. Среди задач военного туризма уточнено его важность прежде всего для патриотического воспитания молодежи, особенно в современных условиях, когда героизм и свободолюбие предков оживает в украинских воинах, которые защищают страну от российской агрессии. Описаны основные мотивы туристов для военного вида путешествий. Подано типизацию основных критериев и принципов классификации военного туризма в туристической деятельности. Предложена авторская классификация видов военного туризма, согласно которой выделено военно-исторический, милитари- и военно-событийный виды туризма. Осуществлен мониторинг «военных» мест и локаций Украины, потенциально популярных для туриста объектов: крепости, замки, замки-бастіони, форты, оборонительные линии, места сражений, баталлий и боевой славы, связанные с подвигами национальных героев, музеи, мемориальные комплексы, памятники посвященные военной тематике, диорами, бункеры, дзоты, доты, окопы, остатки техники и т.п., которые могут использоваться при разработке новых туристических продуктов военного туризма.

Ключевые слова: военный туризм, милитари-туризм, военное паломничество, военно-исторический туризм, военный туризм, военно-приключенческий туризм, военно-познавательный туризм, военно-исторические реконструкции боевых действий, туризм военной наследия.

Summary. The constant interest of people in military history, historical battles, battles and other military heritage promotes military tourism. However, despite the presence of a certain array of research and publications on various aspects of the development of this type of tourism, basic research in terms of defining and classifying types of military tourism, the geography of military tourism in Ukraine is not identified. Therefore, theoretical studies of the essence of military tourism, as well as the potential and opportunities for the development of this type of tourism in Ukraine are timely and relevant. To achieve this goal, an analysis of the main theoretical provisions and principles of military tourism, covered in domestic and foreign scientific publications. It is proposed to understand military tourism as one of the types of tourism, which involves visiting historical and modern military sites / institutions / locations, attracting tourists to the realities of modern military life, in safe military events or their historical reconstructions, etc. Among the tasks of military trism, its importance is clarified, first of all, for the patriotic upbringing of young people, especially in modern conditions, when the heroism and love of freedom of ancestors comes to life in Ukrainian soldiers who defend the country from Russian aggression. The main motives of tourists for military travel are described. The typification of the main criteria and principles of classification of military tourism in tourist activity is given. The author's classification of types of military tourism is offered, according to which military-historical, military and military-event types of tourism are distinguished. «Military» places and locations of Ukraine were monitored. This allowed to identify potentially popular for tourists objects: ramparts, fortresses, castles, castles, bastions, forts, defensive monasteries, temples, cathedrals, fortresses, defensive lines, battlefields, battles and military glory, which are associated with feats of national heroes, museums, memorial complexes, monuments dedicated to military themes, dioramas, bunkers, bunkers, DOTs, trenches, remnants of equipment, etc., which can be used in the development of new tourist products of military tourism.

Key words: military tourism, military-tourism, military pilgrimage, military-historical tourism, military tourism, military-adventure tourism, military-cognitive tourism, military-historical reconstructions of hostilities, military heritage tourism.

Постановка проблеми. Потреби в пригодах, пошук нових відчуттів, прагнення відкрити для себе нові світи підштовхнули розвиток пригодницького, екстремального й екзотичного туризму. Тому, на сьогоднішній день вельми популярним у світі стає військовий туризм. В нашій країні мілітарі-туризм також набирає прискорених обертів розвитку. Проте значної уваги вивченню військового туризму не приділялось, фундаментальних туризмознавчих робіт не написано. Саме тому, дослідження можливостей, потенціалу розвитку та географії військового туризму в Україні вважаємо досить своєчасними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні відомості щодо трактування суті військового туризму знаходимо у працях *Д. Вентера* [4], *М. Храсовскі* та *К. Ноерес* [2]. Про світоглядний контекст військового туризму говорять *В.Л. Сміт* [3] та *Р. Звідженберг* [5]. Важливими категоріями у закордонних наукових дослідженнях військового туризму є поняття військового паломництва (military pilgrimage) та туризму баталій (Battlefield Tourism) [1]. Вітчизняна наукова література містить лише короткі відомості щодо можливостей розвитку та потенціалу військового туризму в Україні. Про місце цього виду туризму у світовій системі класифікації видів туризму розмірковують *А. Мельник* [16], *М. Кляп* і *Ф. Шандор* [12], *О. Любіцева* [15], *В. Кінтенко* [11], *С. Дутчак* та *М. Дутчак* [8]. Свої варіанти інтерпретації дефініціювання військового туризму подають *Н. Корнілова* та *К. Скупенко* [13], *У. Максютя* та *В. Абрамов* [14]. Крім того, українські науковці подають кілька варіантів поділу військового туризму на вузькоспеціалізовані види [9; 10; 12; 14; 18].

Попри наявність певного масиву досліджень і публікацій, присвячених різним аспектам розвитку даного виду туризму, фундаментальних досліджень щодо потенціалу та географічної організації об'єктів військового туризму в Україні виявлено мало.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності військового туризму як інноваційного напрямку екстремального та пізнавально-розважального туризму. Методологія дослідження передбачає проведення аналізу основних теоретичних положень і принципів функціонування військового туризму, його місця в туристсько-рекреаційній діяльності, обґрунтування завдань та туристичних мотивів для такого виду подорожей, визначення основних критеріїв та принципів класифікації військового туризму, дослідження

ресурсної бази даного виду туризму, систематизація потенційно популярних для туриста «військових» місць і об'єктів, які можуть використовуватися при розробці нових туристичних продуктів, і їх коротка характеристика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття військового туризму вивчене недостатньо. В туризмознавстві не існує усталеного єдиного підходу до визначення цього виду туризму та його класифікації. Це пояснюється тим, що військовий туризм є новим напрямком в туризмі, а також дуже дорогим задоволенням і тому недоступний для широких верств населення.

Іноземна та вітчизняна академічна література містить дуже обмежені відомості щодо трактування суті військового туризму.

На думку *Д. Вентера* [4] у статті «Examining military heritage tourism as a niche tourism market in the South African context», військовий туризм, який автор іменує як «туризм військової спадщини» (military heritage tourism) — це подорожі, дослідження або участь у відвідуванні об'єктів воєнної спадщини чи військових заходів, які мають особисте історичне значення, резонанс чи інтерес для відвідувача або туриста, і не передбачають винагороди.

У статті «Military tourism» *М. Храсовскі* та *К. Ноерес* (2011) вказується, що військовий туризм — це відпочинок, який має військове підґрунтя. Автори виділяють дві складові туризму: продукти, що стосуються військового обладнання і розглядаються як сегмент пригодницького туризму, та продукти, що концентруються на історичних подіях і належать більше до освітнього сегменту туризму [2].

Як і серед іноземних колег, вітчизняна наукова традиція не має загальновизнаного дефініціювання поняття військового туризму.

А. Мельник (2012) визначає військовий туризм як різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями [16; 17]. Ідентичне визначення військового патріотичного туризму (воєнного туризму, мілітарі туризму) подають *Н. Корнілова* та *К. Скупенко* у 2019 р. [13]. *М. Кляп* і *Ф. Шандор* (2011) розглядають військовий туризм як туризм на місцях боїв і історичних битв для всіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебуван-

ня на полігонах в якості глядачів — militarytour, а також тури на відвідання воєнних концтаборів та в'язниць [12].

Ми пропонуємо під *військовим туризмом* розуміти *спеціалізований вид туризму, який передбачає: відвідування пам'ятних військових об'єктів/установ/локацій минулого і сучасності, залучення туристів до елементів сучасного військового побуту, участь в безпечних військових подіях/заходах/фестивалях тощо.*

Військовий туризм сприяє збереженню в пам'яті народу правдивої інформації про події воєнного часу, про героїчне минуле; розвитку патріотичного виховання молоді за рахунок проведення краєзнавчих екскурсій; створенню програм військового туризму, які допомагають економічному розвитку регіонів. *Об'єктами* військового туризму виступають об'єкти звичайного історичного туризму, які свого часу, крім іншого — мистецької та архітектурної цінності, мали також мілітарне значення — давні міські укріплення та окремі оборонні споруди, старовинні оборонні та бастіонні замки, численні оборонні монастирі, форти та оборонні лінії. Вони мають велике значення для військової історії і можуть служити ключовими об'єктами відвідування для спеціалізованих турів військового туризму.

Важливо проаналізувати *мотивацію* відвідування «військових» об'єктів. В іноземній літературі виділяють *фактичний* (об'єкти відвідуються з метою осягнення об'єктивності їхнього військового потенціалу, найбільше актуальний для вчених або істориків, які шукають детальні відповіді на конкретні військові питання), *міфічний* (військова спадщина базується на розмитому міфічному тлумаченні події/битви, напряду корелюються з актами героїзму, патріотизму чи надприродних виявів) соціальний (військова спадщина подається так, що пояснює факти з врахуванням всіх ідеологічних поглядів/всіх сторін) та етнічний (військова спадщина має важливе значення як міфологема для вірувань етносів, певної нації або соціальної групи) мотиваційні контексти [4].

Виділяють три *категорії військових відвідувачів/туристів*: а) ті, хто має особисте відношення до місць військової спадщини, для кого такого роду об'єкти мають особисте та емоційне значення. Ці люди не розглядають цей візит як дозвілля, а прагнуть до глибокого емоційного контакту; б) звичайні туристи, які не мають особистих рефлексій щодо об'єкту (військового), а лише оглядають його як об'єкт дозвілля. Ці туристи в першу чергу шукають освіти, знань, емоцій; в) так звані «амбівалентні» туристи, які відвідують об'єкти,

щоб «побачити це» — своєрідний список об'єктів «must-visit» [4].

Як і наукових трактувань поняття військового туризму, так і підходів до його поділу на вузькоспеціалізовані види, є кілька.

На думку Д. та М. Каднічанських, загальний вид туризму, споріднений із відвідуванням воєнно-історичних та військових об'єктів, слід називати мілітарним (воєнним) туризмом і розділяти на три групи: *воєнно-історичний, військовий (військово-пригодницький) та військово-подієвий* [10].

М. Кляп і Ф. Шандор (2011) у структурі військового туризму також виділяють *військово-історичний туризм*, який передбачає відвідування історичних місць і музеїв. Окрім цього, автори говорять про: *зброярський туризм* — стрільба з різних видів зброї, стрітбол чи пейтбол, відвідання магазинів зброї та ножів; *мілітарі-туризм* — життя в армійських умовах і участь у програмах військової підготовки, скаутинг, відвідування полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і вертольотах; *воєнний туризм* — відвідини «гарячих» точок планети та місць бойових дій [12].

В. Кушнарьов та О. Поліщук (2018) вважають, що варто виокремити такі види військового туризму, як: *військово-пізнавальний туризм* — це відвідування військових музеїв, виставок, конференцій; *військово-пригодницький туризм* — це активний відпочинок з використанням військової техніки та спорядження, морських бойових кораблів, підводних човнів, участь у військових навчаннях та маневрах, тури з визначеним терміном проживання в казармі чи військовій частині; *військово-історичні реконструкції бойових дій* — відвідування масштабних реконструкцій історичних битв [14]. Автори зазначають, що існує ще один різновид військового туризму — *нелегальні тури безпосередньо в зону військового конфлікту*. Такі подорожі характеризуються великою небезпекою для туриста і нелегальністю, а отже, великою вартістю [14].

Існує класифікація військового туризму за *ознаками активних і пасивних видів діяльності* у процесі самого туру. До активних видів можна віднести участь в екстремальних польотах на бойових літаках і підготовка до таких програм, участь в ігрових турах, в програмах виживання. Пасивний військовий туризм спрямований на задоволення потреб у знаннях, отримання нових вражень і не пов'язаний із застосуванням фізичних сил туриста. Крім активної і пасивної форм військового туризму, можна виділити ігрові форми (пейнтбол,

дитячі патріотичні спортивні ігри-фестивали «Сурми звитяги», «Зірниця») і технічні (із застосуванням військової техніки), організовані і неорганізовані види військового туризму [18].

На нашу думку, військовий туризм варто поділяти з урахуванням мети та ціннісних орієнтацій туристів, а також емоційного контексту самої подорожі, на три функціональні групи: *військово-історичний туризм, мілітарі-туризм та військово-подієвий туризм*.

Історія України є багатою на військові події. Численні об'єкти історико-культурної спадщини на території країни розповідають про княжу державу, козацьку добу, Північну, Першу Світову, Громадянську та Другу Світову війни у вигляді залишок фортець, оборонних валів, могил, пам'ятників і пам'ятних знаків полеглим воїнам та односельцям, місць розстрілів чи боїв. Ці ресурси можуть слугувати базою для розвитку, в першу чергу, військово-історичного та сентиментального видів туризму в країні.

Найдревнішою оборонною спорудою на території України можна вважати *Змієві вали* — давні фортифікаційні споруди на південь від Києва, які колись простягалися на сотні кілометрів. На Правобережжі вони тягнулися на Захід від Дніпра, а на Лівому березі простягалися на схід. Залишки цих оборонних споруд подекуди збереглися на Київщині, в південних районах Житомирщини і досі місцями вражають своєю монументальністю.

Своєрідною візиткою фортифікаційного будівництва можна вважати *Золоті ворота* у Києві — пам'ятка архітектури XII ст. — одна з небагатьох, які збереглися до нашого часу. Колись, ця споруда вражала своєю величиною та неприступністю: ворота були одночасно й проїзною вежею, і тріумфальною аркою, яка вела на головну «аристократичну вулицю» міста.

Упродовж багатьох століть роль оборонних споруд була провідною в системі міст і містечок. Без перебільшення можна сказати, що від рівня організації оборони залежала доля всіх поселень. Загалом, на території України розташовується 92 фортеці і фортифікаційні споруди, 12 фортів та 22 оборонні храми і монастирі. Найбільша кількість замків, фортець та оборонних монастирів до нашого часу збереглися на заході України.

Серед кращих споруди оборонного значення, які є не тільки найкращими в Україні, але й входять до списку кращих пам'яток фортифікаційного мистецтва Європи виділимо *Кам'янецьку фортецю* (Кам'янець-Подільський, Хмельницька область) — одну з найбільших неприступних оборонних споруд

України. Це один з найпопулярніших туристичних об'єктів України, який щороку відвідують тисячі туристів. Історично Кам'янецька фортифікація була форпостом кількох держав. Українські експерти номінували її до Списку об'єктів спадщини ЮНЕСКО. Нині пам'ятка серед претендентів до включення.

Луцький замок (Луцьк, Волинська область) — ще один з найяскравіших туристичних об'єктів України. Побудований у XIV ст., замок зберігся до наших днів без значних змін. Він є єдиною в Україні архітектурною пам'яткою доби Великого князівства Литовського.

Видатною воєнно-архітектурною пам'яткою є *Мукачівський замок «Паланок»* (Мукачєво, Закарпатська область). Цей грандіозний комплекс оборонних споруд склався протягом багатовікової історії Закарпаття. Він є надзвичайно складною і розвинутою системою, на окремих ланках якої можна простежити всі етапи оборонного будівництва Центральної Європи.

Серед інших, не менш, фундаментальних військових об'єктів, варто назвати *Хотинську фортецю* (Хотин, Чернівецька область), *Нову Печерську фортецю* (Київ), *Меджибізький замок* (Меджибіж, Хмельницька область), *Золочівський замок* (Золочів, Львівська область), *Замок злих дів* (Невицьке, Закарпатська область), *Червоноградський замок* (Нирків, Тернопільська область), *Палац Шенборнів* (Чинадієве, Закарпатська область), *Білгород-Дністровська фортецю* (Білгород-Дністровський, Одеська область).

На особливу увагу заслуговують *замки-бастіони* — пізньосередньовічні замки, які поєднали архітектуру краси і фортифікаційні хитрощі — «palazzo in fortezza». Інженери дбали про неприступність, а зодчі про вишуканість палаців. Подекуди їхні проекти виконували одні й ті самі фахівці. З розвитком артилерії наприкінці XV-ого – у XVI ст. архітектори замислилися про вдосконалення оборони замків. Зокрема, їх непокоїли недоступні з головної споруди «мертві зони», що виникали під вежами. На кутах вибудовували бастіони, в яких розміщували гармати, артилерію, боєприпаси. Звідти було зручніше обстрілювати територію перед мурами чи ровами.

Олицький замок (Олиця, Волинська область) — перший бастіонний замок в Україні, збудований у 1564 р. Передова фортифікаційна конструкція, а також арсенал військової техніки перетворили комплекс у неприступний замок, що витримав чимало осад і став взірцем для побудови інших. Славу непереможного замку-бастіону отримав

Дубенський замок (Дубно, Рівненська область). Найновіші тенденції поєднання ренесансного палацу з бастионним укріпленням в Європі свого часу відобразили *Збараський замок* (Збараж, Тернопільська область), *Підгорецький замок* (Підгірці, Львівська область), *Бродівський замок* (Броди, Львівська область).

Особливе місце в архітектурній військовій спадщині України займають *оборонні храми*. На жаль, багато зі споруд було зруйновано, понівечено, перероблено до непізнаваності та втрати характерних оборонних рис. Лише одиниці збереглися в автентичному вигляді. Оборонний храм або храм-фортеця — церква або костел, пристосовані до короткочасної чи довгострокової оборони за допомогою введення в архітектуру сакральної будівлі низки фортифікаційних елементів. Багато з того, що лишилося, перебуває у стані руїни, наявні лише нечисельні приклади відновлення та реставрування споруд зі збереженням оригінального вигляду. Зразковими взірцями оборонних храмів та монастирів України варто вважати *Монастир ордена Босих Кармелітів* (Бердичів, Житомирська область), *Монастир-фортеця св. Трійці* (Дермань, Рівненська область), *Оборонний костел Успіння Пресвятої Богородиці* (Біще, Тернопільська область), *Оборонна синагога* (Гусятин, Тернопільська область), *Святогорський Успенський Зимненський Старопігійний жіночий монастир* (Зимне, Волинська область).

Особливою героїкою наповнені козацькі сторінки української історії. Інтерес до історії козацтва в Україні невичинно зростає — надто тепер, коли дух мужніх і волелюбних предків оживає в українських війнах, які боронять нашу країну. Позитивно, що щороку ми дізнаємося нові цікаві факти про Запорозьку Січ і козаків, яких годі було шукати в радянських підручниках. *Місця бойової звитяги запорожців* (Національний історико-меморіальний заповідник «*Поле Берестецької битви*», Рівненська область, *Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»* (єдиний в Україні входить до ІСОМАМ — Міжнародної організації військово-історичних музеїв під егідою ЮНЕСКО, включений до всесвітнього туристичного маршруту), Полтавська область, *Державний історико-культурний заповідник «Буша» та Гайдамацький яр*, Вінницька область, урочище «*Козацькі могили*», Тернопільська область), *козацькі столиці чи резиденції* — *Чигирин* (Черкаська область), *Суботів* (Черкаська область), *Гадяч* (Полтавська область), *Батури* (Чернігівська область), *Глухів* (Сумська область), місця битв та, особливо, острів Хортиця є традиційно в топі туристичного інтересу.

Дотепер із козацьких пам'яток на *Хортиці* (Хортиця, Запорізька область) збереглися тільки залишки земляних укріплень. Зате в Музеї історії запорозького козацтва зібрано тисячі археологічних знахідок й інших артефактів, а в Музеї судноплавства «*Чайка*» можна побачити знамените 18-метрове козацьке бойове судно, підняте із дна Дніпра. У середині 2000-х рр. тут створили історико-культурний комплекс «*Запорозька Січ*», де відбудували дерев'яні укріплення, хати й козацьку дерев'яну церкву. В іншій частині острова діє кінний театр «*Запорозькі козаки*», де проводять фольклорні вистави, демонструючи вправність у верховій їзді та боях на шаблях.

Важливими для історичної пам'яті та туристичних відвідин є інші козацькі локації, які пов'язані із героїчними подіями того часу, історичними постатями або побутом і способом життя козаків, зокрема: *Дуб Залізняка* (Черкаська область), *Могила Івана Сірка* (Дніпропетровська область), *Козацький хутір Галушківка* (Дніпропетровська область).

Важливими пам'ятками новітньої історії України є споруди *глобальних оборонних військових систем Другої світової війни*. Саме на території України (особливо західні регіони) було розгорнуто кілька *ліній оборони*, наймасштабніші з яких: *лінія Молотова* (СРСР), так званий *Бастион Полісся* (оборонна лінія Польщі) та *лінія Арпада* (збудована на території Закарпаття Угорщиною з метою захисту від нападу СРСР). Кожна з цих ліній складалась із ДЗОТів, ДОТів, протитанкових надобів, дротяних загороджень, військової інфраструктури тощо. В результаті воєнних протистоянь значна частина елементів оборонних ліній була зруйнована. Збережені об'єкти перебувають у занедбаному стані і лише частково використовуються у туристських цілях.

На території України розташовано 15 *фортів*, найвідоміший з яких, безперечно, *Тараканівський форт* (Тараканів, Рівненська область) — прекрасна пам'ятка фортифікаційного мистецтва XIX ст. *Форт Поповичі* (Поповичі, Львівська область) — один з фортів «*Перемишлянської оборонної лінії*» на українській території. Саме ці 6 фортів, що знаходяться на українській території й прийняли на себе основні удари російської армії восени 1914 року. Ще є *мережа фортів від міста Ізюм до міста Красноград* (Харківська область).

Новітня історія України залишила на території нашої держави теж залишила неабиякі об'єкти інтересу військового туризму, зокрема: *Меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут»*, *Меморіал героїчної оборони Одеси*, *Меморіал урочища*

Шумейкове, Музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році», а також локації бойової звитяги українських сил у першій половині ХХІ ст.: Львівське повстання (листопадовий переворот 1918 року), Чортківський наступ (7–28 червня 1919 року), взяття Києва військами Директорії (14 грудня 1918 року), бій за Вознесенськ (15 квітня 1920 року) в ході Першого зимового походу армії УНР, бій біля села Базар на Волині (17 листопада 1921 року) під час Другого зимового походу. Важливими пунктами військових турів мали б стати і *столиці УНР та ЗУНР: Тернопіль, Чортків, Кам'янець-Подільський, Заліщики, Бучач, Станиславів*.

Важливу роль для національно-патріотичного виховання української молоді відіграють тури місцями бойової слави Української повстанської армії. У цьому руслі важливими є місця повстанських схованок — криївки, та місцини, пов'язані із життям і діяльністю важливих діячів ОУН-УПА. Перш за все варто згадати *бій на горі Маківка* (весна-літо 1915 року) в ході Горлицького прориву, *бій загону УПА «Помста Полісся»* проти німців на шосе Ковель-Брест (травень 1943 року), *бій під Гурбами* (21–25 квітня 1944 року) між військами НКВС СРСР і силами УПА. Не менш важливими є локації, пов'язані із головнокомандувачами УНР, УПА тощо, зокрема: *Меморіальний музей Євгена Коновальця* (Зашків, Львівська область), *Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича* (Білогорща, Львівська область), *Музей Степана Бандери* (Дубляни, Львівська область), *Музей-криївка УПА* (Басівка, Львівська область), *Музей пам'яті жертв НКВС* (Щирець, Львівська область).

На жаль, сучасна історія України також повна драматичних політичних протистоянь та військових подій, тому арсенал потенційних локацій військового туризму поповнюється новими об'єктами.

Типовими об'єктами військового туризму є *військово-історичні музеї в Україні*, найвідвідуванішими серед яких є *Військово-історичний музей Повітряних сил Збройних Сил України, Музей авіаційної техніки і засобів ППО, Національний військово-історичний музей України в Києві, Одеський військово-історичний музей*. Карантинні умови диктують нові правила, саме тому чимало експозицій військових музеїв представлені віртуально. Проект «Музеї онлайн» пропонує увазі свого читача (й глядача) віртуальні тури знаковими експозиціями більш ніж для 30 музеїв військового профілю з огляду на процеси всередині країни та її протистояння зовнішній агресії.

Окрім, відвідування військових локацій, туристи часто і самі хочуть спробувати постріляти

із зброї, покататися на танках, БТРах, гелікоптерах і т.д. На вартість таких турів впливають деякі додаткові послуги за бажанням клієнтів. Це послуги інструкторів з рукопашного бою та зі стрільби, оренда тематичних місць для проживання, місця для проведення військово-спортивних змагань, спеціалізоване обладнання.

Основними формами військово-подієвого туризму в Україні є фестивалі і турніри. Турніри, а також бугурти (реконструкції польових битв) мають притаманні лише історичній реконструкції риси. В них акцент робиться на відтворення елементів військової історії певних епох, що суттєво впливає на визначення стратегії заходу, формування відповідної інфраструктури. Одним з найатрактивніших осередків військової реконструкції став парк у с. Копачів Київської області «Київська Русь». Це відтворення культурного та архітектурного образу Дитинця Києва V–XIII століть у його історичних розмірах, що займав площу 10 га, і атмосфери Київської Русі, з використанням всіх наукових знань, наявних на сьогоднішній день. Найвідоміші військові фестивалі: Генуезький шолом, Terra Heroica, Schola militaria, Середньовічний Хотин, Битва Націй, Ту Стань!, Повстанський хутір, Вінниця — столиця УНР.

Висновки. На сьогоднішній день поняття військового туризму та його місце в системі туризму недостатньо досліджене. Існують різноманітні наукові точки зору щодо місця цього виду туризму у світовій та вітчизняній системі класифікації видів туризму. Найчастіше, під військовим туризмом розуміють вид туризму, який передбачає відвідування історичних та сучасних пам'ятних військових об'єктів/установ/локацій, залучення туристів до реалій сучасного військового життя і побуту, участь в безпечних військових подіях чи фестивалях тощо. Існує кілька основних критеріїв та принципів класифікації військового туризму в туристичній діяльності. Найпоширенішими підвидами військового туризму є: військово-історичний туризм, мілітарі-туризм, військово-подієвий туризм. Підсумовуючи, зауважимо, що військовий туризм першочергово пов'язаний із політикою історичної пам'яті та має сприяти критичному переосмисленню військової історії та виступати консолідуючим наративом національної суверенної ідентифікації. Через військово-туристичні об'єкти, яких на території України є надзвичайно багато, є можливість формувати у туристів почуття гордості за героїчні вчинки їх пращурів, залучати їх до пошукової роботи з відновлення забутих імен, військових подій, захисних споруд, популяризувати здобуту інформацію серед своїх колег та друзів.

Отже, військовий туризм — це велика сила, яка породжує і зміцнює мотивацію тих, хто стає на захист Батьківщини. Адже, знання воєнного минулого народу виховують патріотизм та націо-

нальну самосвідомість, створюють підґрунтя для осмислення сутності сучасних військових подій та конфліктів.

Література

1. Eade J., Katić M. (Eds.). *Military Pilgrimage and Battlefield Tourism: Commemorating the Dead* (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). 1st Edition. 2017. Pp. 5–23; 34–39; 45–72.
2. Hrusovsky, M., Noeres, K. *Military tourism. The Long Tail of Tourism: Holiday Niches and their Impact on Mainstream Tourism*. 2011. P. 87–94. Wiesbaden: Gabler.
3. Smith V.L. War and tourism: An American ethnography. *Annals of Tourism Research*. 1998. № 25 (1). P. 202–227. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00086-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00086-8)
4. Venter D. Examining military heritage tourism as a niche tourism market in the South African context. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, Volume. 2017. № 6 (1).
5. Zwigenberg R. The Atomic City: Military Tourism and Urban Identity in Postwar Hiroshima. *American Quarterly*. Johns Hopkins University Press. 2016. № 68 (3). P. 617–642. doi: 10.1353/aq.2016.0056.
6. Голиборода І. Перспективи розвитку військово-історичного туризму на Львівщині. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. № 29(2). С. 45–50.
7. Гуржій О., Пилявець О. Сучасна воєнно-історична та воєнна термінологія: проблемні питання. *Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей*. 2009. № 12. С. 19–24.
8. Дутчак С., Дутчак М. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області. *Туристсько-краєзнавчі дослідження*. 1999. № 2. С. 123–136.
9. Каднічанський Д. Історична спадщина УПА і туризм. *Географія і туризм: європейський досвід*. 2009. С. 63–66.
10. Каднічанський Д., Каднічанська М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, 9 жовтня 2020*. 2020. С. 132–135.
11. Кіптенко В. *Менеджмент туризму*. Київ: Знання. 2010. С. 344–358.
12. Кляп М., Шандор Ф. *Сучасні різновиди туризму*. Київ: Знання. 2011. С. 133–290.
13. Корнілова Н., Скупенко К. Військово-патріотичні тури — сучасний напрямок внутрішнього туризму. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання», 21–22 березня 2019 року, м. Черкаси [Електронний ресурс]: у 2-х томах*. Черкаси: ЧДТУ. 2019.
14. Кушнар'єв В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. № 1. С. 107–118. doi: 10.31866/2616-7603.1.2018.151825
15. Любіцева О., Бабарицька В. *Туризмознавство: вступ до фаху*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2008. С. 22–38.
16. Мельник А. Нестандартні види туризму: особливості функціонування військового туризму. *Київський збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 33. С. 350–353.
17. Мельник А. Нестандартні види туризму. Особливості функціонування військового туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2012. № 16. С. 3–5.
18. Солошенко Є. Диверсифікація послуг у сфері військово-історичного туризму. Харків. 2019. Взято з <http://dspace.htei.kh.ua:8080/bitstream/123456789/66/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
19. Титова Е. Військовий туризм як новий напрям на туристському ринку. *Туризм і культурна спадщина. Міжвузівський збірник наукових праць*. 2013. С. 94–101.

References

1. Eade, J., Katić, M. (Eds.). (2017). *Military Pilgrimage and Battlefield Tourism: Commemorating the Dead* (Routledge Studies in Pilgrimage, Religious Travel and Tourism). 1st Edition. pp. 5–23; 34–39; 45–72.
2. Hrusovsky, M., Noeres, K. (2011). *Military tourism. The Long Tail of Tourism: Holiday Niches and their Impact on Mainstream Tourism* (pp. 87–94). Wiesbaden: Gabler.
3. Smith, V. L. (1998). War and tourism: An American ethnography. *Annals of Tourism Research*, 25 (1), 202–227. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00086-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00086-8)
4. Venter, D. (2017). Examining military heritage tourism as a niche tourism market in the South African context. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, Volume, 6 (1).
5. Zwigenberg, R. (2016). The Atomic City: Military Tourism and Urban Identity in Postwar Hiroshima. *American Quarterly*. Johns Hopkins University Press, 68 (3), 617–642. 10.1353/aq.2016.0056.
6. Holyboroda, I. (2012). *Perspektyvy rozvytku viys'kovo-istorychnoho turyzmu na L'vivshchyni* [Prospects for the development of military-historical tourism in the Lviv region]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*, 29(2), 45–50. (In Ukrainian).
7. Hurzhiy, O., Pylyavets', O. (2009). *Suchasna voyenno-istorychna ta voyenna terminolohiya: problemni pytannya*. [Modern military-historical and military terminology: problematic issues]. *Storinky voyennoyi istoriyi Ukrayiny: Zbirnyk naukovykh statey*, 12, 19–24. (In Ukrainian).
8. Dutchak, S., Dutchak, M. (1999). *Deyaki aspekty vydilennya sehmmentiv spetsializovanoho turyzmu ta yikh stan na terytoriyi Chernivets'koyi oblasti*. [Some aspects of the allocation of segments of specialized tourism and their condition in the Chernivtsi region]. *Turyst's'ko-krayeznavchi doslidzhennya*, 2, 123–136. (In Ukrainian).
9. Kadnichans'kyi, D. (2009). *Istorychna spadshchyna UPA i turyzm*. [Historical heritage of the Ukrainian Insurgent Army and tourism]. *Heohrafiya i turyzm: yevropeys'kyi dosvid*, 63–66. (In Ukrainian).
10. Kadnichans'kyi, D., Kadnichans'ka, M. (2020). *Militarnyy turyzm: problematyka terminolohiyi ta klasyfikatsiyi*. [Military tourism: issues of terminology and classification]. *Heohrafiya, ekonomika i turyzm: natsional'nyy ta mizhnarodnyy dosvid: Materialy XIV Mizhnarodnoyi naukovo-yi konferentsiyi, 9 zhovtnya 2020*, 132–135. (In Ukrainian).
11. Kiptenko, V. (2010). *Menedzhment turyzmu*. [Tourism management]. Kyiv: Znannya. 344–358. (In Ukrainian).
12. Klyap, M., Shandor, F. (2011). *Suchasni riznovydy turyzmu*. [Modern varieties of tourism]. Kyiv: Znannya. 133–290. (In Ukrainian).
13. Kornilova, N., Skupenko, K. (2019). *Viys'kovo-patriotychni tury — suchasnyy napryamok vnutrishn'oho turyzmu*. [Military-patriotic tours — a modern direction of domestic tourism]. *Materialy Kh Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Turystychnyy ta hotel'no-restorannyi biznes v Ukraini: problemy rozvytku ta rehu-lyuvannya»*, 21–22 bereznya 2019 roku, m. Cherkasy [Elektronnyy resurs]: u 2-kh tomakh. Cherkasy: ChDTU. (In Ukrainian).
14. Kushnar'ov, V., Polishchuk, O. (2018). *Militari-turyzm yak innovatsiyyny napryamok ekстрыmal'noho ta piznaval'no-rozvazhal'noho turyzmu*. [Military tourism as an innovative direction of extreme and cognitive-entertaining tourism]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv*, 1, 107–118. (In Ukrainian).
15. Lyubitseva, O., Babaryts'ka, V. (2008). *Turyzmoznavstvo: vstup do fakhu*. [Tourism: introduction to the profession]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivs'kyi universytet». 22–38. (In Ukrainian).
16. Mel'nyk, A. (2011). *Nestandartni vydy turyzmu: osoblyvosti funktsionuvannya viys'kovoho turyzmu*. [Non-standard types of tourism: features of military tourism]. *Kyivs'kyi zbirnyk naukovykh prats' Viys'kovoho instytutu Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 33, 350–353. (In Ukrainian).
17. Mel'nyk, A. (2012). *Nestandartni vydy turyzmu. Osoblyvosti funktsionuvannya viys'kovoho turyzmu*. [Non-standard types of tourism. Features of the functioning of military tourism]. *Krayeznavstvo, heohrafiya, turyzm*, 16, 3–5. (In Ukrainian).
18. Soloshenko, Ye. (2019). *Dyversyfikatsiya posluh u sferi viys'kovo-istorychnoho turyzmu* [Diversification of services in the field of military-historical tourism]. Kharkiv. Retrieved from <http://dspace.itei.kh.ua:8080/bitstream/123456789/66/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>. (In Ukrainian).
19. Tytova, E. (2013). *Viys'kovyy turyzm yak novyy napryam na turyst's'komu rynku*. [Military tourism as a new direction in the tourist market]. *Turyzm i kul'turna spadshchyna. Mizhvuzivs'kyi zbirnyk naukovykh prats'*, 94–101. (In Ukrainian).

Онешко Світлана Володимирівна
*кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і фінансів
Одеський національний морський університет*

Онешко Светлана Владимировна
*кандидат экономических наук, профессор,
профессор кафедры экономики и финансов
Одесский национальный морской университет*
Oneshko Svitlana
*PhD of Economic Sciences, Professor
Professor of Economics and Finance
Odessa National Maritime University*
ORCID: 0000-0003-2313-3984

Геврек Юлія Сергіївна
*аспірант кафедри економіки і фінансів
Одеського національного морського університету*

Геврек Юлия Сергеевна
*аспирант кафедры экономики и финансов
Одесского национального морского университета*
Hevrek Yuliia
*Graduate Student of the Department of Economics and Finance
Odessa National Maritime University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7528

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ
КУРСОВИХ РІЗНИЦЬ НА ФІНАНСОВИЙ РИЗИК
СТИВІДОРНИХ КОМПАНІЙ**

**СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ
КУРСОВЫХ РАЗНИЦ НА ФИНАНСОВЫЙ РИСК
СТИВИДОРНЫХ КОМПАНИЙ**

**STATISTICAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE
OF EXCHANGE RATE DIFFERENCES ON THE FINANCIAL RISK
OF STEVEDORING COMPANIES**

Анотація. Підвищений інтерес з боку користувачів фінансової інформації, яка носить ризиковий характер, обумовлює актуальність дослідження впливу курсових різниць на фінансовий ризик суб'єктів господарювання. У дослідженні розглянуто вплив курсових різниць на фінансовий ризик на прикладі державних стивідорних компаній України, особливістю функціонування яких є проведення розрахунків в іноземній валюті, що пов'язано з формуванням акордових ставок у доларах США. Встановлено, що спостерігається тенденція до значного збільшення офіційного курсу гривні до долару США, а також існування невідповідності курсу, який був закладений у фінансовий план державних стивідорних компаній, та фактично діючого курсу. Даний факт напругу вплинув на рівень отриманих доходів, а саме їх зменшення від основної діяльності у абсолютному виразі. Визначення у структурному співвідношенні впливу факторів обсягу вантажопереробки та

середньої доходної ставки за 1 т вантажу дозволило встановити, що на протязі всього періоду спостерігався негативний вплив фактору рівня доходної ставки, яка формується у доларовому еквіваленті. З позиції проведеного статистичного аналізу впливу курсу долара на формування доходної частини фінансових результатів державних стивідорних компаній України та отриманих результатів запропоновано вжиття заходів щодо зменшення впливу потенційних фінансових ризиків та мінімізації фінансових втрат в частині недоотримання доходів, а саме: *проводити аналіз курсів валют, використовуючи графічні і статистичні методи на базі побудованих моделей, які адекватно описують динаміку рядів для вибору найкращої моделі для побудови прогнозних даних; при формуванні фінансового плану стивідорної компанії враховувати тенденції зміни курсу валют шляхом проведення більш детального аналізу, наприклад, загальної тенденції курсу валют у часі методом укрупнення інтервалів, ковзної середньої та аналітичного вирівнювання; застосування методу хеджування майбутніх грошових потоків, які залежать від валютних ризиків задля скорочення схильності до ризиків і невизначеностей, пов'язаних зі зміною зовнішніх економічних умов щодо обмінних курсів, що дозволить мінімізувати негативний вплив та усунути невизначеність щодо валютних курсів у майбутньому.*

Ключові слова: статистичний аналіз, іноземна валюта, валютний курс, курсові різниці, фінансовий ризик, стивідорні компанії

Аннотация. Повышенный интерес со стороны пользователей финансовой информации, которая носит рискованный характер, обуславливает актуальность исследования влияния курсовых разниц на финансовый риск субъектов хозяйствования. В исследовании рассмотрено влияние курсовых разниц на финансовый риск на примере государственных стивидорных компаний Украины, особенностью функционирования которых является проведение расчетов в иностранной валюте, что связано с формированием аккордных ставок в долларах США. Установлено, что наблюдается тенденция к значительному увеличению официального курса гривни к доллару США, а также несоответствие курса, который был заложен в финансовый план государственных стивидорных компаний, и фактически действующего курса. Данный факт напрямую повлиял на уровень полученных доходов, а именно их уменьшения от основной деятельности в абсолютном выражении. Определение в структурном соотношении влияния факторов объема грузопереработки и средней доходной ставки за 1 т груза позволило установить, что в течение всего периода наблюдалось негативное влияние фактора уровня доходной ставки, которая формируется в долларом эквиваленте. С позиции проведенного статистического анализа влияния курса доллара на формирование доходной части финансовых результатов государственных стивидорных компаний Украины и полученных результатов предложено принятие мер по уменьшению воздействия потенциальных финансовых рисков и минимизации финансовых потерь в части недополучения доходов, а именно: проводить анализ курсов валют, используя графические и статистические методы на базе построенных моделей, адекватно описывающих динамику рядов для выбора наилучшей модели для построения прогнозных данных; при формировании финансового плана стивидорной компании учитывать тенденции изменения курса валют путем проведения более детального анализа, например, общей тенденции курса валют во времени методом укрупнения интервалов, скользящей средней и аналитического выравнивания; применение метода хеджирования будущих денежных потоков, которые зависят от валютных рисков для сокращения подверженности рискам и неопределенности, связанных с изменением внешних условий для обменных курсов, что позволит минимизировать негативное влияние и устранить неопределенность в отношении валютных курсов в будущем.

Ключевые слова: статистический анализ, иностранная валюта, валютный курс, курсовые разницы, финансовый риск, стивидорные компании

Summary. Increased interest from users of financial information, which is risky in nature, determines the relevance of the study of the impact of exchange rate differences on the financial risk of economic entities and their financial performance. There is the need to refine the impact of exchange rate differences on the financial risk of economic entities in the perspective of sectoral characteristics, also to determine the practical aspect of using methods of statistical analysis and to identify factors influencing the income generated in foreign currency. The study examines the impact of exchange rate differences on financial risk on the example of state stevedoring companies in Ukraine, the peculiarity of which is the settlement in foreign currency which is associated with the formation of chord rates in US dollars. It is concluded that there is a discrepancy between the US dollar exchange rate, which was included in the financial plan of state stevedoring companies, and the actual exchange rate. This fact directly affected the level of income, namely their reduction from the main activity in absolute terms. Determining the structural ratio of the impact of factors of cargo volume and the average income rate per 1 ton of cargo allowed us to establish that throughout the period there was a negative impact of the income rate factor which is formed in dollar terms. From the standpoint of the statistical analysis of the impact of the dollar on the formation of the revenue side of the financial results of state stevedoring companies of Ukraine and the results, it is proposed to take measures to reduce potential financial risks and avoid / minimize financial losses in terms of income loss, namely graphical and statistical methods based on built models, which

adequately describe the dynamics of the series to select the best model for constructing forecast data; during the formation of the financial plan of the stevedoring company to take into account trends in exchange rates by conducting a more detailed analysis, for example, the general trend of exchange rates over time by the method of aggregation of intervals, moving average and analytical alignment; to apply the method of hedging future cash flows that depend on currency risks in order to reduce the propensity to risks and uncertainties associated with changes in external economic conditions for exchange rates which will minimize the negative impact and eliminate uncertainty about exchange rates in the future.

Key words: statistical analysis, foreign currency, exchange rate, exchange rate differences, financial risk, stevedoring companies

Постановка проблеми. Важливим елементом у створенні надійної системи управління будь-якої компанії є управління ризиком, який в ідеалі повинен бути повністю інтегрований в управління на вищому рівні та окремих бізнес-підрозділах. Такий підхід повинен бути цілісним і включати релевантну інформацію для користувачів фінансової звітності для правильного прийняття рішення щодо вкладання коштів. Одним з вирішальних факторів такої інформації є оцінка фінансового ризику.

Діяльність стивідорних компаній характеризується низкою особливостей, серед яких основними є: продукцією є послуга, яку не можна зберігати та накопичувати; різноманітність комплексу послуг, що надаються; розподіл операцій на виробничо-технологічні, організаційно-економічні та організаційно-правові [1–4]. Важливою особливістю функціонування стивідорних компаній є проведення розрахунків в іноземній валюті, що пов'язано з формуванням акордових ставок за 1 т вантажу у доларах США. Обліковий аспект таких операцій супроводжується наявністю курсових різниць, які корелюються зі значними коливаннями національної валюти по відношенню до іноземної валюти, що особливо гостро проявляється за останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фактор впливу курсових різниць на діяльність підприємств висвітлено багатьма науковцями, як зарубіжними — Фредерік Д. С. Чой, Річард М. Левіч [5], Роберт К. Ларсон, Сара Йорк Кенні [6], так і вітчизняними — Н. М. Бондаренко, А. Г. Байер [7], М. В. Рета [8], І. М. Труніна [9], В. В. Фесенко [10] та інші. Необхідність врахування даного фактору для підприємств портової діяльності визначалося у роботах М. О. Бойко [11], С. В. Онешко [12; 13], Т. Є. Чебанової [14].

Підвищений інтерес до даного питання обумовлено тим, що при наявності операцій в іноземній валюті у суб'єкта господарювання виникають курсові різниці, які можуть бути позитивними або негативними, що впливає на рівень отриманих доходів та витрат.

Крім того, «визначення курсових різниць у бухгалтерському обліку має суттєвий вплив на фінан-

совий результат підприємства, адже неправильний їх розрахунок може призвести до завищення або заниження доходів (витрат)» [7, с. 119].

Огляд літературних джерел щодо повноти висвітлення питання обліку курсових різниць суб'єктами господарювання дає підстави стверджувати, що в основному науковцями дається порівняльна характеристика національних та міжнародних стандартів [7; 8; 15], дається характеристика впливу змін валютних курсів на фінансову звітність підприємства [7; 9] та розглядається з позиції аналізу курсових різниць як процедури аудиту [10]. Наряду з цим існує необхідність доопрацювання питань впливу курсових різниць на фінансовий ризик суб'єктів господарювання в ракурсі галузевих особливостей, визначення практичного аспекту використання методів статистичного аналізу та виявлення факторів впливу на отримані доходи, які формуються в іноземній валюті. Крім того, зміни курсу валют, закладеного у фінансовий план суб'єкту господарювання, мають вагоме кількісне значення у порівнянні з фактично отриманими фінансовими результатами, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку.

Формування цілей статті. Мета дослідження — визначити фактори впливу курсових різниць на фінансовий ризик стивідорних компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємствах, що отримують доходи в валюті, використовують ресурси, які оплачуються валютою. На зміни чистих доходів впливає офіційний курс гривні (валюта звітності) до валюти в розрахунках. Цей фактор можна визначити, розглянувши інші операційні доходи та інші операційні витрати, де відображаються доходи та витрати від купівлі (продажу) валюти, курсові різниці [16, с. 96].

Згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку (МСБО) 21 курсова різниця — це різниця, яка є наслідком переведення визначеної кількості одиниць однієї валюти в іншу валюту за різними валютними курсами [17]. Комітет тлумачень міжнародних стандартів фінансової звітності (КТМФЗ) 22 розглядає як визначити дату операції з метою визначення валютного курсу для

використання при первісному визнанні відповідних активів, витрат або доходів (або їх частини) при припиненні визнання немонетарного активу або немонетарного зобов'язання, які виникають у наслідок сплати чи отримання сплаченої авансом компенсації в іноземній валюті [18].

Міжнародний аспект регламентації операцій в іноземній валюті ґрунтується на базових стандартах, наведених на рис. 1.

Залежно від діяльності, в ході якої виникають валютні курсові різниці, їх поділяють на:

- 1) операційні — курсові різниці виникають з активами та зобов'язаннями підприємства, пов'язаними з операційною діяльністю;
- 2) неопераційні — виникають з активами та зобов'язаннями підприємства в іноземній валюті, пов'язаними з інвестиційною та фінансовою діяльністю [7, с. 117].

У даному дослідженні розглянемо вплив курсових різниць на фінансовий ризик на прикладі державних стивідорних компаній України.

Грошові потоки, що виникають в результаті проведення операцій в іноземній валюті, відображаються у функціональній валюті підприємства по курсу на дату руху грошових коштів, у деяких випадках з практичної точки зору може бути використаний середньозважений курс за відповідний період. Згідно міжнародним стандартам фінансової звітності вплив зміни обмінного курсу валют на грошові кошти та їх еквіваленти відо-

бражаються у «Звіті про рух грошових коштів». Рух грошових коштів, що виникає в ході операцій з іноземною валютою, має відображатися в тій валюті, в якій компанія складає звітність. Для цих цілей повинен застосовуватися курс іноземної валюти на дату виникнення грошового потоку.

Виникнення курсових різниць пов'язано, перш за все, з тим, що доходи і витрати перекладаються по курсам на дати операцій, а активи і зобов'язання за курсом на кінцеву дату.

Основні ознаки, що визначають характеристики курсових різниць:

- виражена в іноземній валюті вартість рахунків бухгалтерського обліку;
- вимоги законодавства щодо перерахунку цих рахунків в національну валюту;
- зміна курсу валют на різні дати протягом періоду часу, що призводить до зміни вартостей рахунків [7, с. 117].

Вплив курсових різниць, як дія зовнішнього фактору на діяльність підприємства, неодноразово відмічається у аудиторських звітах державних стивідорних компаній з позиції фактору негативного впливу. Для стивідорних компаній наявність фінансового ризику проявляється у невідповідності планових та фактичних показників та супроводжується недоотриманням доходів від основної діяльності. Крім того, у доходи деяких державних стивідорних компаній включаються доходи від роботи приватних стивідорних компаній, які

Рис. 1. Базові стандарти, що регламентують операції в іноземній валюті за міжнародними стандартами

Джерело: складено авторами на основі [17; 19; 20]

працюють на підставі договорів інфраструктури/ пайової участі (використання території, складських площ тощо). В свою чергу, доходи від обробки вантажів приватними стивідорними компаніями, визначаються у доларах США за ставкою згідно взаємною згодою сторін.

Безумовно, якщо існує позитивна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю, то даний факт сприятливо впливає на розмір фінансового результату. Однак останнім часом фактор нестабільності курсу національної валюти має все більшого значення.

З даної точки зору статистичний аналіз зміни курсів валют будемо розглядати з позиції таких моментів:

- розрахунок та визначення динаміки номінального (фактичного) курсу як ціни одиниці національної валюти, яка визначена в іноземній валюті;
- визначення співвідношення планового та фактичного курсу долару США, закладеного у фінансовий план суб'єкту господарювання, в нашому випадку державних стивідорних компаній;
- аналіз структурного співвідношення впливу факторів обсягу вантажообробки та середньої доходної ставки на доходи.

Нестабільність курсу національної валюти визначається даними, наведеними на рис. 2.

За даними рис. 1 спостерігається тенденція до значного збільшення офіційного курсу гривні

до долару США на протязі всього періоду, тільки на 01.01.2020 р. відмічене зниження курсу до 23,68 грн/дол США у порівнянні до попереднього періоду. Взагалі з 01.01.2015 року по 01.01.2021 рік відбулося збільшення даного показника на 79,4%.

За результатами проведеного статистичного аналізу визначено, що в середньому курс долару США за 7 років склав 24,95 грн/дол США. При цьому розмах варіації, як найпростіший абсолютний показник у системі показників варіації, дає можливість встановити амплітуду коливань варіації валютного курсу та становить 12,51 грн/дол США, що є досить високим значенням. В свою чергу в середньому значення курсу долару відхиляється від середнього на 3,26 грн/дол США, а стандартне відхилення, яке характеризує значення випадкової величини відносно її математичного сподівання, дорівнює 4,47 грн/дол США, що підтверджує значний розкид показника, що досліджується. Отже, проаналізовані показники свідчать про існуючу нестабільність курсу національної валюти на протязі всього періоду, що аналізується.

Ще одним фактором значного впливу курсу валют на результати діяльності державних стивідорних компаній є невідповідність курсу долару США, закладеного у фінансовий план (рис. 3).

За наочними даними рис. 3 можливо зробити висновок, що за весь період, що аналізується, спостерігається невідповідність курсу долара США, який був закладений у фінансовий план державних

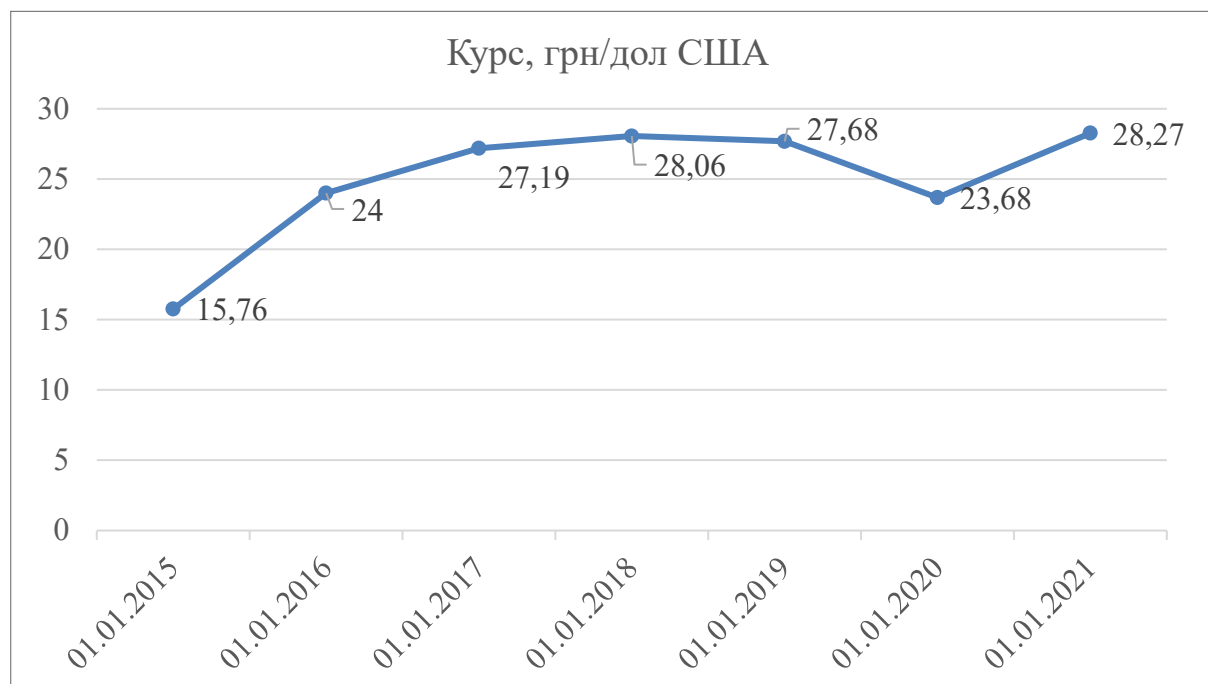

Рис. 2. Динаміка офіційного курсу гривні до долару США за 2015–2021 рр.

Джерело: розраховано авторами з використанням [21]

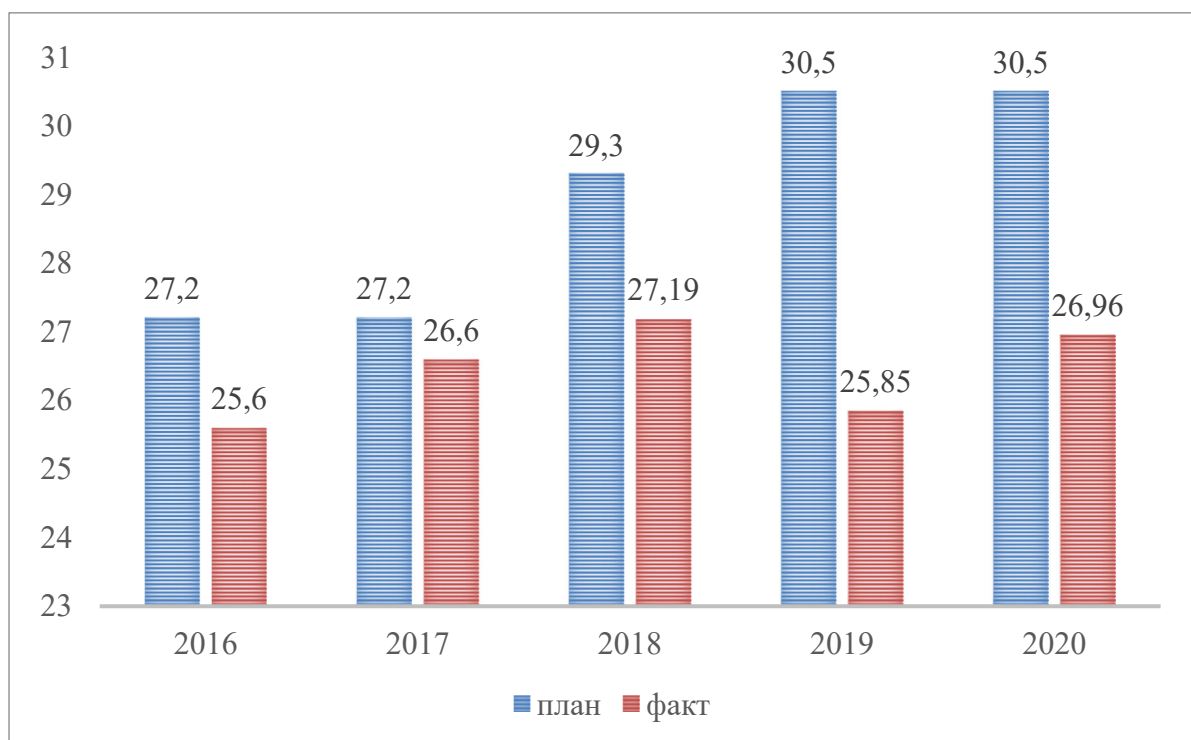

Рис. 3. Співвідношення планового та фактичного курсу долару США, закладеного у фінансовий план державних стивідорних компаній України за 2016–2020 рр.

Джерело: розраховано з використанням [22]

стивідорних компаній, та фактично діючого курсу. Даний факт на пряму вплинув на рівень отриманих доходів, а саме їх зменшення у абсолютному виразі.

Необхідно зазначити, що з позиції закладеного курсу долару у фінансовий план державних стивідорних компаній, спостерігається негативний вплив на формування показника доходів, у той же час збільшення курсу долару по відношенню до попереднього періоду розглядається як позитивний вплив на фактично отримані доходи.

На рис. 4 наведені результати розрахунків щодо впливу факторів обсягу вантажопереробки та середньої доходної ставки на доходи деяких державних стивідорних компаній України. При розрахунку рівня зміни доходів враховувалися фактор обсягів вантажопереробки за 1 т вантажу та рівень середньої доходної ставки.

Визначення у структурному співвідношенні впливу факторів обсягу вантажопереробки та середньої доходної ставки за 1 т вантажу дозволило встановити, що на протязі всього періоду спостерігався негативний вплив фактору доходної ставки, яка формується у доларовому еквіваленті. Найбільш вагомий негативний вплив спостерігався у 2018 році, коли відбулося зменшення курсу долару США на 1,4% по відношенню до попе-

реднього року (рис. 2), а невідповідність планового та фактичного курсу долару США, закладеного у фінансовий план, склав 7,2% (рис. 3). Безумовно рівень впливу по окремим державним стивідорним компаніям відрізняється, але у всякому разі він негативний. В свою чергу вплив обсягу вантажопереробки у різні періоди також є негативним при цьому вагомий позитивний вплив даного фактору спостерігається по ДП «МТП Южний» у 2019–2020 роках та по ДП Ізмаїльський МТП» у 2019 році.

Отже, з позиції проведеного статистичного аналізу впливу курсу долару на формування доходної частини фінансових результатів державних стивідорних компаній України та отриманих результатів вважаємо доцільним запропонувати вжиття заходів щодо зменшення впливу потенційних фінансових ризиків та уникнення/мінімізації фінансових втрат в частині недоотримання доходів необхідно:

- проводити аналіз курсів валют, використовуючи графічні і статистичні методи на базі побудованих моделей, які адекватно описують динаміку рядів для вибору найкращої моделі для побудови прогнозних даних;
- при формуванні фінансового плану стивідорної компанії враховувати тенденції зміни курсу валют шляхом проведення більш детального

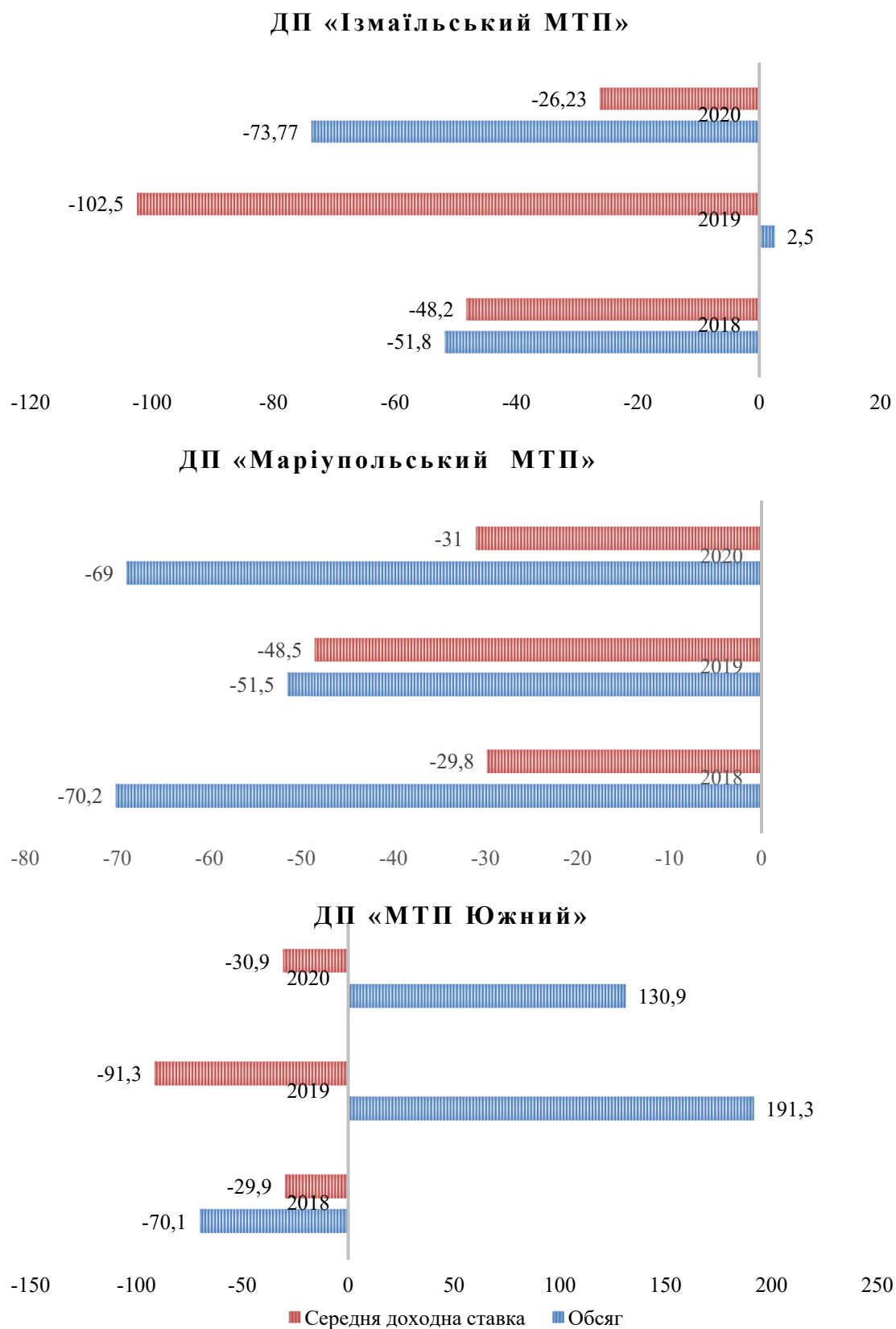

Рис. 4. Структурне співвідношення впливу факторів на доходи державних стивідорних компаній України, %
Джерело: розраховано з використанням [22]

аналізу, наприклад, загальної тенденції курсу валют у часі методом укрупнення інтервалів, ковзної середньої та аналітичного вирівнювання; – застосування методу хеджування майбутніх грошових потоків, які залежать від валютних ризиків задля скорочення схильності до ризиків і невизначеностей, пов'язаних зі зміною зовнішніх економічних умов щодо обмінних курсів, що дозволить мінімізувати негативний вплив та усунути невизначеність щодо валютних курсів у майбутньому.

Таким чином, для цілей статистичного аналізу необхідно розуміння властивостей ризиків, що притаманні ризикам взагалі та фінансовому ризику зокрема, у напрямку виявлення ланцюжків причинно-наслідкових зв'язків, а саме: ймовірність настання, сила впливу, взаємопов'язаність та контролюваність. Для оцінки фінансових ризиків застосовуються кількісні (передбачають математичний опис ризику) та якісні (передбачають розробку методологічного підходу до кількісної оцінки прийнятного рівня ризику) методи. Кількісні методи найчастіше описують через ймовірність і збитки.

Висновок. За результатами проведеного дослідження встановлено, що з теоретичної точки зору курсові різниці відносяться до валютного

ризик, який формується під впливом зовнішніх факторів в складі фінансового ризику підприємства. За останні роки спостерігається тенденція до значного збільшення офіційного курсу гривні до долару США та постійна невідповідність курсу долару США у фінансових планах державних стивідорних компаній України. На цьому фоні спостерігається недоотримання доходів від основної діяльності та підвищення валютного ризику. Для виправлення ситуації та зменшення ризиків, пов'язаних зі зміною курсів валют, вважаємо доцільним вжиття заходів щодо зменшення впливу потенційних фінансових ризиків та уникнення/мінімізації фінансових втрат в частині недоотримання доходів, серед яких: проводити аналіз курсів валют на базі побудованих моделей, які адекватно описують динаміку рядів для вибору найкращої моделі для побудови прогнозних даних; при формуванні фінансового плану стивідорної компанії враховувати тенденції зміни курсу валют шляхом визначення загальної тенденції курсу валют у часі методом укрупнення інтервалів, ковзної середньої та аналітичного вирівнювання; застосування методу хеджування валютних ризиків, що дозволить мінімізувати негативний вплив та усунути невизначеність щодо валютних курсів у майбутньому.

Література

1. Крук Ю.Ю. Методи адаптивного управління в діяльності оператора портового терміналу: дис. канд. техн. наук: 05.22.01. Одеса, 2017. 179 с.
2. Олефир И.М. Теоретические и организационно-методические основы управления стивидорной деятельностью в морских торговых портах: дис. канд. экон. наук: 08.00.04. Одеса, 2007. 205 с.
3. Онешко С.В. Економічні основи управління експлуатаційними витратами портового оператора: дис. канд. экон. наук: 08.00.04. Одеса, 2015. 212 с.
4. Бойко М.О. Науково-методичні засади оцінки стану економічної безпеки стивідорної компанії: дис. канд. економ. наук: 08.00.04. Одеса, 2018. 209 с.
5. Choi Frederick D.S., Levich Richard M. International accounting diversity: does it impact market participants? National bureau of economic research. 1991. 21 p.
6. Larson Robert K., Kenny Sara Y. An Empirical Analysis of International Accounting Standards, Equity Markets, and Economic Growth in Developing Countries. Journal of International Management & Accounting. 1995. Volume 6. Issue #21. P. 130–157. <https://doi.org/10.1111/j.1467-646X.1995.tb00054.x>
7. Бондаренко Н.М., Байер А.Г. Вплив змін валютних курсів на фінансову звітність підприємства. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 115–120. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.115
8. Рета М.В. Облікове забезпечення операцій в іноземній валюті: окремі аспекти. Молодий вчений. 2017. № 2 (42). С. 312–318.
9. Труніна І.М. Особливості складання фінансової звітності в умовах гіперінфляції за національними і міжнародними стандартами. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 14. С. 1010–1015.
10. Фесенко В.В. Аналіз курсових різниць як процедура внутрішнього аудиту групи пов'язаних підприємств. Економічний аналіз. 2018. Том 28. № 2. С. 191–199.
11. Бойко М.О. Сучасні тенденції розвитку стивідорних компаній України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 63. С. 133–144. DOI: 10.18664/338.47:338.45.v%vi%i.141132

12. Oneshko S., Ilchenko S. Financial monitoring of the port industry companies on the basis of risk-oriented approach. *Investment Management and Financial Innovations*. 2017. Volume 14, Issue #1. P. 191-199. DOI: 10.21511/imfi.14(1-1).2017.05
13. Онешко С.В. Ризикові фінансові операції стивідорної компанії. Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: International scientific-practical conference, Oxford, GBR, 24 July 2020. Oxford, 2020. С. 76-78. DOI: 10.36074/24.07.2020.v1.27
14. Чебанова Т.Є. Теоретико-методичні основи оцінки фінансової безпеки підприємств портової діяльності: дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Запоріжжя, 2019. 207 с.
15. Дзюба О.М., Пшенична Г.В. Облік операцій в іноземній валюті: національний та міжнародний підхід. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. Вип. 2(2). С. 226–230.
16. Марченко М.М., Ширяєва Л.В., Чиж Л.П. та ін. Аналіз фінансової звітності підприємства (практикум): навчальний посібник; під заг. ред. Л.В. Ширяєвої. 2-ге вид., доробл. і доп. Київ: Інтернаука, 2021. 176 с.
17. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_022#Text (дата звернення: 06.09.2021).
18. Комітет тлумачень міжнародних стандартів фінансової звітності 22 «Операції в іноземній валюті та сплачена авансом компенсація». URL: <https://www.mof.gov.ua/storage/files/ifric22.pdf> (дата звернення: 06.09.2021).
19. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 22 «Вплив інфляції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (дата звернення: 06.09.2021).
20. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_048#Text (дата звернення: 06.09.2021).
21. Офіційний сайт Національного Банку України: Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 05.08.2021).
22. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України: Пояснювальна записка до звіту про виконання показників фінансового плану. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Zviti.html> (дата звернення: 18.05.2021).

References

1. Kruk Ju. Ju. Metody adaptivnogo upravlinnja v dijalnosti operatora portovogho terminalu: dys. kand. tekhn. nauk: 05.22.01. Odesa, 2017. 179 s. (in Ukrainian)
2. Olefir I.M. Teoreticheskie i organizatsionno-metodicheskie osnovy upravleniya stividornoj deyatelnostyu v morskikh torgovykh portakh: dis. kand. ekon. nauk: 08.00.04. Odesa, 2007. 205 s. (in Russian)
3. Oneshko S.V. Ekonomichni osnovy upravlinnja ekspluatacijnym vytratamy portovogho operatora: dys. kand. ekon. nauk: 08.00.04. Odesa, 2015. 212 s. (in Ukrainian)
4. Bojko M.O. Naukovo-metodychni zasady ocinky stanu ekonomichnoji bezpeky styvidornoji kompaniji: dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.04. Odesa, 2018. 209 s. (in Ukrainian)
5. Choi Frederick D.S., Levich Richard M. International accounting diversity: does it impact market participants? National bureau of economic research. 1991. 21 p. (in English)
6. Larson Robert K., Kenny Sara Y. An Empirical Analysis of International Accounting Standards, Equity Markets, and Economic Growth in Developing Countries. *Journal of International Management & Accounting*. 1995. Volume 6. Issue #21. P. 130–157. <https://doi.org/10.1111/j.1467-646X.1995.tb00054.x> (in English)
7. Bondarenko N.M., Bajjer A. Gh. Vplyv zmin valjutnykh kursiv na finansovu zvitnistj pidpryjemstva. *Ekonomika ta derzhava*. 2020. # 3. S. 115-120. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.115 (in Ukrainian)
8. Reta M.V. Oblikove zabezpechennja operacij v inozemnij valjuti: okremi aspekty. *Molodyj vchenyj*. 2017. # 2 (42). S. 312–318. (in Ukrainian)
9. Trunina I.M. Osoblyvosti skladannja finansovoi zvitnosti v umovakh ghiperinfljacji za nacionalnymy i mizhnarodnymy standartamy. *Ghlobalni ta nacionalni problemy ekonomiky*. 2016. Vypusk 14. S. 1010–1015. (in Ukrainian)
10. Fesenko V.V. Analiz kursovykh riznyj jak procedura vnutrishnjogho audytu ghrupy pov'jazanykh pidpryjemstv. *Ekonomichnyj analiz*. 2018. Tom 28. # 2. S. 191–199. (in Ukrainian)
11. Bojko M.O. Suchasni tendenciji rozvytku styvidornykh kompanij Ukrajinj. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2018. #63. S. 133-144. DOI: 10.18664/338.47:338.45.v%vi%i.141132 (in Ukrainian)
12. Oneshko S., Ilchenko S. Financial monitoring of the port industry companies on the basis of risk-oriented approach. *Investment Management and Financial Innovations*. 2017. Volume 14, Issue #1. P. 191-199. DOI: 10.21511/imfi.14(1-1).2017.05 (in English)

13. Oneshko S.V. Ryzikovi finansovi operaciji styvidornoji kompaniji. Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: International scientific-practical conference, Oxford, GBR, 24 July 2020. Oxford, 2020. S. 76-78. DOI: 10.36074/24.07.2020.v1.27 (in Ukrainian)
14. Chebanova T. Je. Teoretyko-metodychni osnovy ocinky finansovoji bezpeky pidpryjemstv portovoji dijalnosti: dys. kand. ekon. nauk: 08.00.04. Zaporizhzhja, 2019. 207 s. (in Ukrainian)
15. Dzijuba O.M., Pshenychna Gh.V. Oblik operacij v inozemnij valjuti: nacionalnij ta mizhnarodnij pidkhid. Naukovyj visnyk Mukachivskogo derzhavnogo universytetu. 2015. Vyp. 2(2). S. 226–230. (in Ukrainian)
16. Marchenko M.M., Shyrjajeva L.V., Chyzh L.P. ta in. Analiz finansovoji zvitnosti pidpryjemstva (praktykum): navchalnyj posibnyk; pid zagh. red. L.V. Shyrjajevoji. 2-ghe vyd., dorobl. i dop. Kyjiv: Internauka, 2021. 176 s. (in Ukrainian)
17. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjckogho obliku 21 «Vplyv zmin valjutnykh kursiv». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_022#Text (accessed: 06.09.2021). (in Ukrainian)
18. Komitet tlumachenj mizhnarodnykh standartiv finansovoji zvitnosti 22 «Operaciji v inozemnij valjuti ta splachena avansom kompensacija». URL: <https://www.mof.gov.ua/storage/files/ifric22.pdf> (accessed: 06.09.2021). (in Ukrainian)
19. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjckogho obliku 22 «Vplyv infljacji». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (accessed: 06.09.2021). (in Ukrainian)
20. Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjckogho obliku 29 «Finansova zvitnistj v umovakh ghiperinfljacji». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_048#Text (accessed: 06.09.2021). (in Ukrainian)
21. Oficijnyj sajт Nacionaljnogho Banku Ukrajiny: Oficijnyj kurs ghryvni shhodo inozemnykh valjut. URL: <https://bank.gov.ua/> (accessed: 05.08.2021). (in Ukrainian)
22. Oficijnyj sajт Ministerstva infrastruktury Ukrajiny: Pojasnjuvalna zapyska do zvitn pro vykonannja pokaznykiv finansovogho planu. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Zviti.html> (accessed: 18.05.2021). (in Ukrainian)

Приймак Світлана Вікторівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Приймак Светлана Викторовна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры учёта, анализа и контроля
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Priymak Svitlana

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Control
Ivan Franko National University of Lviv*

Гончарук Світлана Марківна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Гончарук Светлана Марковна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры учёта, анализа и контроля
Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

Goncharuk Svitlana

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Control
Ivan Franko National University of Lviv*

Мосолова Юлія Олександрівна

*здобувач освітнього ступеня «магістр»
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Мосолова Юлия Александровна

*соискатель образовательного степени «магистр»
Львовского национального университета имени Ивана Франко*

Mosolova Yuliia

*Master's degree of the
Ivan Franko National University of Lviv*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7543

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ

STATE AND PROSPECTS OF STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Анотація. В статті розглянуто стан і перспективи розвитку державного фінансового контролю в Україні, досліджено теоретичні напрацювання і практичний досвід щодо стану державного фінансового контролю в Україні. Виділено структуру порушень, виявлених Рахунковою палатою України у 2019 році. Проаналізовано структуру порушень бюджетного законодавства за видами порушень. Опрацьовано звіти Рахункової палати та обсяг порушень та недоліків, виявлених цим органом контролю. Досліджено результативність контрольно-перевірочної роботи контролюючих органів. Розглянуто структуру доходів Державного бюджету України та проаналізовано результати аудиту ефективності діяльності Державної фіскальної служби України, Державної податкової служби України та Державної митної служби України. Здійснено аналіз результатів роботи Державної аудиторської служби та Рахункової палати України у 2018–2020 рр. Обґрунтовано, що об'єднання митних та податкових органів в єдиний контролюючий орган негативно вплинуло на ефективність митного контролю за переміщенням товарів через кордон та протидії шахрайським операціям. Проаналізовано взаємодію Державної аудиторської служби з правоохоронними органами за результатами її діяльності (ревізій, перевірок, аудитів) протягом 2018–2020 рр. й визначено, що органи Держаудитслужби постійно беруть участь у проведенні спільних з правоохоронними органами заходів, спрямованих на виявлення та припинення зловживань і порушень у фінансово-економічній та бюджетній сфері. Висвітлено найбільш проблемні причини, що впливають на ефективність державного фінансового контролю. Проведене дослідження результатів ефективності функціонування органів контролю вказало на численні проблеми, які зберігаються у даній сфері. Тому, зазначено основні чинники щодо удосконалення механізму ефективності державного фінансового контролю в Україні.

Ключові слова: контроль, органи контролю, контрольні заходи, результативність, ефективність фінансового контролю, оцінка ефективності.

Аннотация. В статье рассмотрены состояние и перспективы развития государственного финансового контроля в Украине, исследованы теоретические наработки и практический опыт по состоянию государственного финансового контроля в Украине. Выделено структуру нарушений, выявленных Счетной палатой Украины в 2019 году. Проанализирована структура нарушений бюджетного законодательства по видам нарушений. Обработано отчеты Счетной палаты и объем нарушений и недостатков, выявленных этим органом контроля. Исследована результативность контрольно-проверочной работы контролирующих органов. Рассмотрена структура доходов Государственного бюджета Украины и проанализированы результаты аудита эффективности деятельности Государственной фискальной службы Украины, Государственной налоговой службы Украины и Государственной таможенной службы Украины. Осуществлен анализ результатов работы Государственной аудиторской службы и Счетной палаты Украины в 2018–2020 гг. Обосновано, что объединение таможенных и налоговых органов в единый контролирующий орган негативно повлияло на эффективность таможенного контроля за перемещением товаров через границу и противодействия мошенническим операциям. Проанализировано взаимодействие Государственной аудиторской службы с правоохранительными органами по результатам ее деятельности (ревизий, проверок, аудитов) в течение 2018–2020 гг. И определено, что органы Держаудитслужбы постоянно принимают участие в проведении совместных с правоохранительными органами мероприятий, направленных на выявление и пресечение злоупотреблений и нарушений в финансово-экономической и бюджетной сфере. Освещены наиболее проблемные причины, влияющие на эффективность государственного финансового контроля. Проведенное исследование результатов эффективности функционирования органов контроля указало на многочисленные проблемы, которые хранятся в данной сфере. Поэтому, указаны основные факторы по совершенствованию механизма эффективности государственного финансового контроля в Украине.

Ключевые слова: контроль, органы контроля, контрольные мероприятия, результативность, эффективность финансового контроля, оценка эффективности.

Summary. The article considers the state and prospects of development of the state financial control in Ukraine, investigates theoretical developments and practical experience concerning the state of the state financial control in Ukraine. The structure of violations identified by the Accounting Chamber of Ukraine in 2019 is highlighted. The structure of violations of budget legislation by types of violations is analyzed. The reports of the Accounting Chamber and the volume of violations and shortcomings identified by this control body were processed. The effectiveness of control and verification work of controlling bodies is investigated. The structure of revenues of the State Budget of Ukraine is considered and the results of the audit of the efficiency of the State Fiscal Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine are analyzed. The results of the State Audit Service and the Accounting Chamber of Ukraine in 2018–2020 were analyzed. It was substantiated that the merger of customs and tax authorities into a single controlling body negatively affected the effectiveness of customs control over the movement of goods across the border and combating fraudulent transactions. The interaction of the State Audit Service with law enforcement agencies based on the results of its activities (audits, inspections, audits) during

2018–2020 is analyzed and it is determined that the State Audit Office constantly participates in joint activities with law enforcement agencies to identify and stop abuses and violations in the financial, economic and budgetary spheres. The most problematic reasons that affect the effectiveness of public financial control are highlighted. The study of the results of the effectiveness of the functioning of control bodies indicated numerous problems that persist in this area. Therefore, the main factors for improving the mechanism of efficiency of public financial control in Ukraine are indicated.

Key words: control, control bodies, control measures, efficiency, efficiency of financial control, efficiency assessment.

Постановка проблеми. Будь-який навіть стабільний і налагоджений процес вимагає контролю за його реалізацією. В умовах постійного реформування і змін параметрів керованої економічної системи роль контролю зростає, оскільки підвищується необхідність в оперативному реагуванні на зміни, а також в адаптації власне контрольних систем і процедур у використанні результатів роботи.

На сьогодні у всьому світі фінансовий контроль розглядають відповідно до його основної цінності — виокремлення та підтвердження ролі і значення системи органів контролю у регулюванні розвитку економіки та зростанні добробуту суспільства. Становлення інституту економічного контролю в Україні відбувалося одночасно із процесом державотворення і формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки. Недостатність належної уваги до забезпечення ефективності системи контролю зумовила потребу в дослідженні цієї проблематики. Від ефективності фінансового контролю багато в чому залежить добробут населення, для цього одна із важливих функцій держави повинна бути спрямована на виявлення відхилень від принципів законності, доцільності і ефективності управління фінансовими ресурсами та власністю та на своєчасне вжиття відповідних коригувань і запобіжних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового контролю є об'єктом постійної уваги вітчизняних і зарубіжних вчених. Розгляду окремих питань визначення оптимальних критеріїв оцінки ефективності контролю присвячені праці науковців та практиків, зокрема, таких як: С. Бардаш [2], І. Микитюк [9], Л. Даниляк [10], С. Гончарук [8; 10], В. Гулько [7], С. Приймак [8; 10], Є. Романів [8; 10], Н. Синюгіна [11], Л. Дікань [11] та ін.

Метою статті є дослідження теоретичних напрацювань і практичного досвіду щодо стану державного фінансового контролю в Україні, оцінювання його ефективності та результативності, визначення напрямів удосконалення та подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контроль є однією із важливих функцій управління, значення якої дедалі зростає. Тільки ефективне

та належне використання результатів контролю в управлінні державними фінансовими ресурсами дасть можливість створити необхідні передумови для функціонування в країні ефективної економічної політики. Тому розбудова цілісної системи фінансового контролю є важливим кроком у забезпеченні функціонування системи державної публічної влади й викликає особливе зацікавлення в теоретичному та практичному аспектах. На даний час в Україні здійснюють фінансово-економічний контроль відповідні органи і служби. До них, як правило, відносять Рахункову палату, Державну аудиторську службу, Державну податкову службу, Державну казначейську службу, Національний банк та інші пов'язані структури. Проведений цими службами державний контроль має мати відповідно результативний характер і бути ефективним.

Бардаш С. В. вважає, що ефективність контролю — це здатність, якою наділений суб'єкт контролю та який може раціонально виконувати контрольні дії, зміст та наслідки яких будуть обумовлювати досягнення мети контролю [2]. Стверджується, що ефект залежить від ефективності, адже якщо суб'єкт контролю не здатний раціонально виконувати контрольні дії, ймовірність одержання ефекту наблизатиметься до нульового значення.

Ефективність системи контролю може розглядатись на рівні підприємства в цілому, а також щодо окремих її елементів, певних форм контролю окремого контрольного заходу. Проте, на наш погляд оцінка ефективності останнього не може надати вичерпну інформацію, оскільки результат від контролю може проявитись у довгостроковій перспективі та відповідно матиме стратегічний характер.

Аналіз економічної літератури щодо визначення поняття ефективності дозволяє зробити узагальнення, необхідні для розуміння цієї проблеми. В економічній літературі при аналізі ефективності фінансового контролю основну увагу приділяють проблемі ефективності функціонування органів державного фінансового контролю. При цьому за рамками аналізу практично залишаються

питання ефективності формування та витрачання державних коштів, а також використання державної власності.

Важливим моментом є те, що система організації державного фінансового контролю, ефективність функціонування його органів також відіграє велику роль у кінцевій ефективності фінансового контролю, саме тому необхідно розглянути ефективність функціонування найважливіших органів контролю.

Рахункова палата як орган державного фінансового контролю має право проводити перевірки ефективності використання державних коштів та робити висновки про ефективність або неефективність їх використання. Бюджетний кодекс України розшифровує цей принцип таким чином: «...досягнення заданих результатів із використанням найменших обсягів коштів або досягнення найкращого результату з мінімальними витратами» [3].

На рис. 1 зображено структуру порушень, виявлених Рахунковою палатою України у 2019 році. Більша половина порушень стосується порушень бюджетного законодавства, в той час як найменше порушень спостерігається при адмініструванні дохідної частини державного бюджету.

Загальна сума порушень бюджетного законодавства становить 32 млрд. грн.

За даними рис. 2 можемо стверджувати, що найбільшу частку займають порушення, допущені при плануванні бюджетних коштів і становлять 19 552,2 млн. грн, двічі менше займають порушення використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства — 9 732,3 млн. грн. Найменшу частку становить нецільове використання бюджетних коштів — 307,1 млн. грн.

Аналізуючи звітні дані Рахункової палати за 2019 рік, можемо стверджувати, що обсяг порушень та недоліків, виявлених цим органом контролю за заходами державного зовнішнього фінансового контролю, становить майже 49,8 млрд. грн та є найбільшим показником за 2011–2019 рр. При цьому зазначений обсяг порушень та недоліків у 2019 році зріс майже у три рази проти обсягу порушень та недоліків, виявлених Рахунковою палатою у 2018 році (рис. 3).

Щодо обсягів порушень бюджетного законодавства, виявлених під час проведення у звітному році контрольних заходів, то вони є найбільшими за аналізований період і становлять 32,1 млрд. грн (рис. 4).

Доходи Державного бюджету України прямо залежать від величини податкових надходжень. У 2020 р. на долю податкових надходжень у доходах бюджету України припадає 79,1% [1]. На рис. 5 зображено структуру доходів Державного бюджету України на 31.12.2020 за найбільш важомими показниками. Тобто, податки і збори, які надходять до бюджету країни, мають провідну роль у забезпеченні виконання державної функції щодо регулювання економічних процесів та встановлюється пряма залежність наповнення Державного бюджету України.

Недостатньо ефективна робота Державної податкової та Державної фіскальної служби протягом 2019 року та січня-квітня 2020 року призвела до ненадходження частини платежів до держбюджету, ризиків неправомірного відшкодування ПДВ та збільшення податкового боргу. Про це свідчать результати аудиту ефективності діяльності Державної фіскальної служби України (ДФС),

Рис. 1. Структура порушень, виявлених Рахунковою палатою у 2019 році

Джерело: побудовано авторами за даними [5]

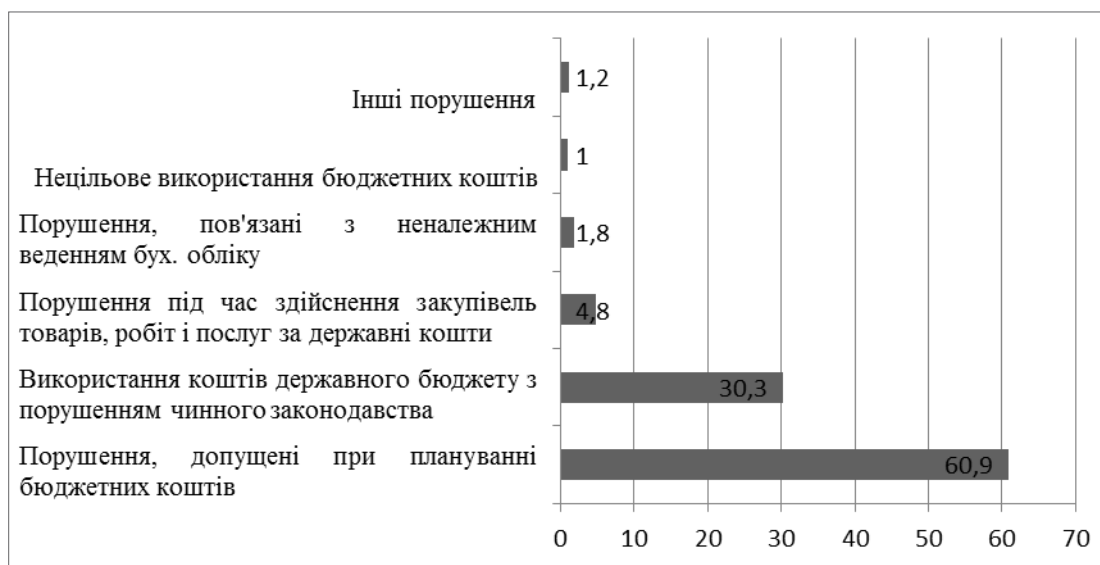

Рис. 2. Структура порушень бюджетного законодавства, за видами порушень, %
Джерело: побудовано авторами за даними [5]

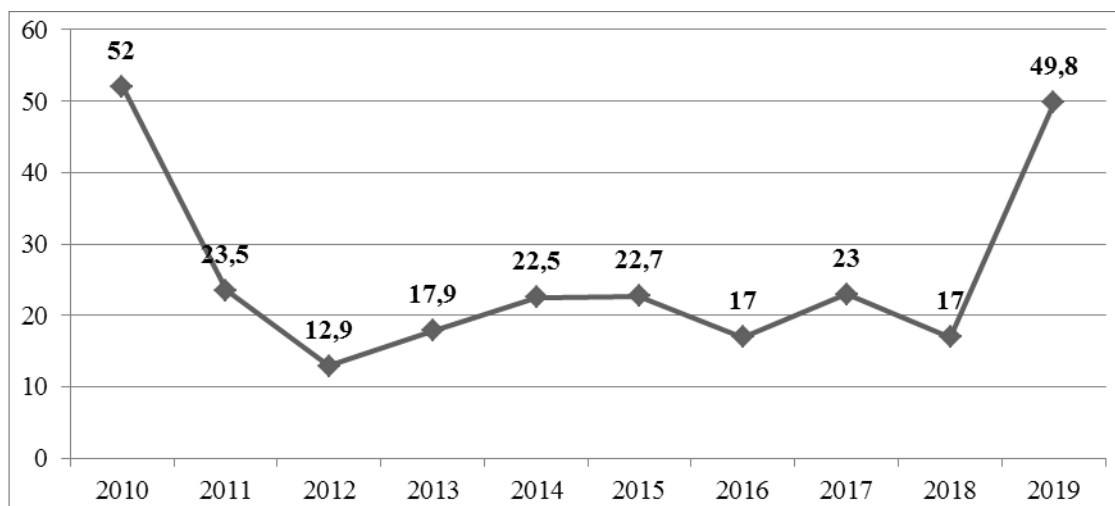

Рис. 3. Обсяги виявлених порушень та недоліків, млрд. грн
Джерело: побудовано авторами за даними [5]

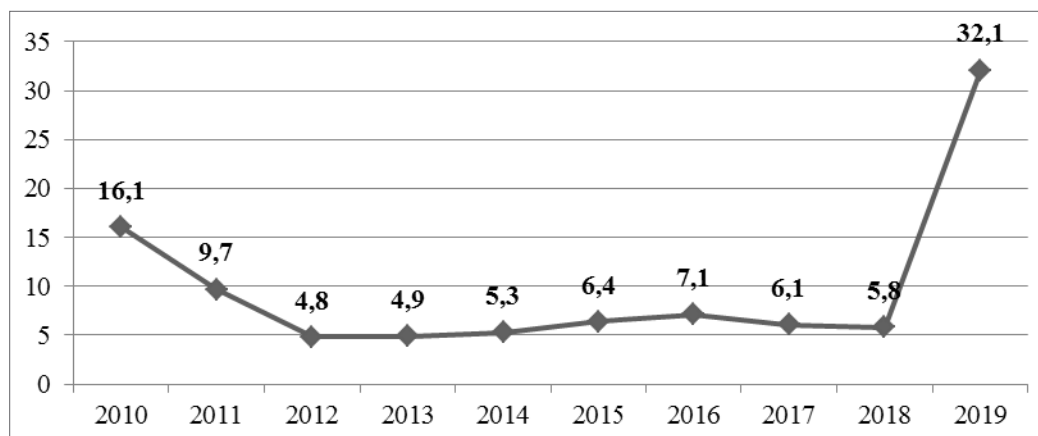

Рис. 4. Обсяги виявлених порушень бюджетного законодавства, млрд. грн
Джерело: побудовано авторами за даними [5]

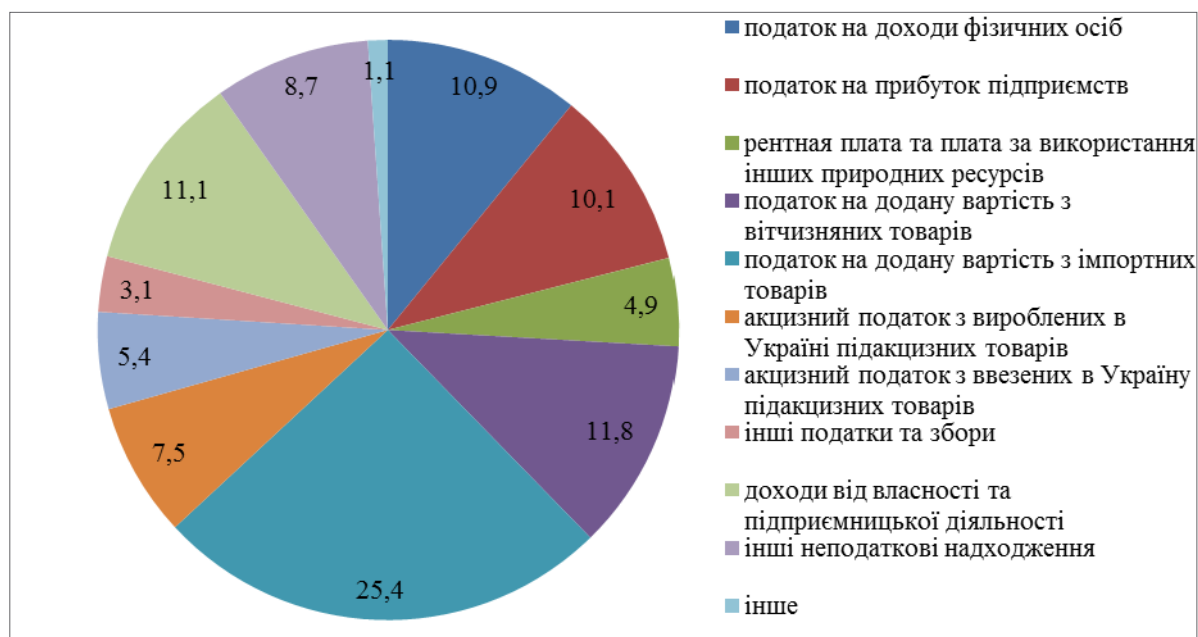

Рис. 5. Структура доходів Державного бюджету України на 31.12.2020 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [1]

Державної податкової служби України (ДПС) та Державної митної служби України.

В податковому законодавстві відбуваються часті зміни, є неоднозначне трактування та колізії, що в свою чергу дозволяє контролюючим органам маніпулювати законодавством та приймати рішення не на користь платників податків. Нестабільність економічної, політичної ситуації в Україні, низький рівень податкової культури, несприйняття платниками податків податкового контролю вимагають його удосконалення та підвищення ефективності.

За даними Рахункової палати загалом на забезпечення функціонування органів ДФС й ДПС протягом 2019 року та січня-квітня 2020 року з державного бюджету було спрямовано близько 13,8 млрд. грн. При цьому неякісне планування при визначенні обсягів бюджетних призначень та асигнувань, а також несвоєчасне і неефективне прийняття цими контролюючими органами рішень щодо управління бюджетними коштами у 2019 році призвело до повернення до державного бюджету невикористаних на кінець звітного періоду асигнувань загального фонду в сумі 370,7 млн. грн.

Необхідно зазначити, що також аудитом була зафіксована низька результативність контрольно-перевірочної роботи контролюючих органів. За результатами камеральних, документальних та фактичних перевірок, проведених протягом 2019 року та січня-квітня 2020 року, donaraxування грошових зобов'язань становили майже 71,7 млрд. грн.

Доцільно також розглянути податковий борг. Через неефективну роботу контролюючих органів протягом аналізованого періоду даний показник зріс на 25,6% і становив 107,6 млрд. грн. Найбільші суми борг у — це з ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) — майже 48%, податку на прибуток — майже 20%, рентної плати — 16%.

Досліджуючи ефективність контролю в розрізі органів контролю суттєвим є те, що об'єднання митних та податкових органів в єдиний контролюючий орган негативно вплинуло на ефективність митного контролю за переміщенням товарів через кордон та протидії шахрайським операціям. Дане реформування також має негативний вплив на оперативність та якість митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що відповідно призводить до занедбання митної інфраструктури на кордонах.

За результатами проведеного ДФС і Держмитслужбою контролю за правильністю визначення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності митної вартості, класифікації товарів, що ввозилися на митну територію України, країни походження товарів, протягом 2019 року та січня-квітня 2020 року donaraxувані суми митних платежів становили 4,2 млрд. грн. До Державного бюджету сплачено лише 2,9 млрд. грн загальної суми donaraxуваних платежів, що складає 69% donaraxувань. За результатами документальних перевірок у суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за цей період

донараховано 509,3 млн. грн грошових зобов'язань, з яких узгоджено — 347,3 млн. грн (68,2% донарахованих), сплачено до бюджету — 28,6 млн. грн (5,6% донарахованих грошових зобов'язань, або 8,2% узгоджених).

Основна діяльність органів державного фінансового контролю у досліджуваній період була спрямована на оцінку ефективного, законного, цільового використання коштів та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів, а також забезпеченні належного рівня фінансово-бюджетної дисципліни в державі.

На основі даних табл. 1 можемо стверджувати, що органи ДФК працюють ефективно, що є безперечною перевагою, адже вони забезпечують збереження бюджетних коштів та запобігання фінансових порушень. Досить важливим є проведення фінансового аудиту Держаудитслужбою.

Протягом 2018–2020 рр. відбулося значне зменшення усіх контрольних заходів, проведених Держаудитслужбою:

з 1993 одиниць у 2018 р. до 1039 одиниць у 2020 р.

На сьогодні органи Держаудитслужби постійно беруть участь у проведенні спільних з правоохоронними органами заходів, спрямованих на виявлення та припинення зловживань і порушень у фінансово-економічній та бюджетній сфері. Показники взаємодії Держаудитслужби з правоохоронними органами за результатами її діяльності (ревізій, перевірок, аудитів) протягом 2018–2020 рр. в частині переданих (направлених та вручених Держаудитслужбою) матеріалів правоохоронним органам наведені у табл. 3.

Узагальнюючи дані табл. 3 ми можемо стверджувати, що з кожним роком спостерігається зменшення як кількості матеріалів, які передаються правоохоронним органам за результатами ревізій та перевірок Держаудитслужби, так і кількості матеріалів ревізій та перевірок, що долучені правоохоронними органами до кримінальних проваджень: у 2020 р. на 136 од. порівняно з 2018 р.

Таблиця 1

Результати роботи Держаудитслужби та Рахункової палати України у 2018–2020 рр.

Показники	Держаудитслужба			Рахункова палата		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Проведено заходів державного фінансового контролю	2000	10700	10900	-	602	285
Виявлено порушень (млрд. грн)	2,2	1,7	154,4	-	763,2	26258,4
Забезпечили відшкодувань (млрд. грн)	0,96	0,95	1,1	-	572,4	16542,8
Ефективність роботи (%)	43,6	55,9	0,7	-	75	63

Джерело: складено на основі [3; 6]

Таблиця 2

Кількість проведених державних фінансових аудитів Держаудитслужбою України у 2018–2020 рр.

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	Відхилення (+/-) 2020 проти	
				2018	2019
1.Проведено контрольних заходів (всього од.), у т.ч.:	1993	1500	1039	-954	-461
2.Проведено державних фінансових аудитів:					
– од.	382	449	207	-172	-242
– у % до загального обсягу контрольних заходів у т.ч.:	19,2	29,9	20,0	+0,7	-10,0
2.1 виконання місцевих бюджетів:					
– од.	73	86	43	-30	-43
– у % до загального обсягу державних фінансових аудитів	19,1	19,2	21,3	+2,2	+2,1
2.2 державних фінансових аудитів виконання бюджетних програм:					
– од.	97	137	45	-52	-92
– у % до загального обсягу державних фінансових аудитів	25,4	30,6	22,2	-3,2	-8,4
2.3 діяльності суб'єктів господарювання:					
– од.	212	225	117	-95	-108
– у % до загального обсягу державних фінансових аудитів	55,5	50,2	56,5	+1,0	+6,3

Джерело: авторське дослідження на основі [6]

та 2019 р. зменшується кількість переданих правоохоронним органам матеріалів за результатами перевірок Держаудитслужби, (тобто на понад 15% за досліджуваний період).

На даному етапі розвитку економіки, до найбільш проблемних причин, що впливають на ефективність державного фінансового контролю, належать:

- недосконалість нормативно — правового регулювання економіки, що визначається непослідовністю та численними протиріччями деяких правових актів;
- спотворення реального стану економічних явищ і процесів за інформаційними ресурсами;
- неоднозначне трактування економічних термінів і суджень, незрозуміле регламентування зміни явищ та процесів;
- соціально-економічні передумови здійснення якісного фінансового контролю, до яких насамперед слід віднести корумпованість економічних відносин, незаконне, нецільове і неефективне використання бюджетних коштів, а також об-

межений фінансовий ресурс держави, відшкодування ПДВ, надання податкових пільг, замовний характер перевірок тощо.

Ефективність фінансового контролю потрібно визначати як сукупність декількох складових. В першу чергу, це ефективність та економічність використання бюджетних коштів, які означають, що при складанні та виконанні бюджетів уповноважені органи і одержувачі коштів мають досягати заданих результатів із використанням найменшого обсягу коштів або ж визначеного бюджетом обсягу.

По-друге, ефективність фінансового контролю необхідно розглядати як сукупність критеріїв якості, ефективності та відповідальності органів контролю [9].

Слід констатувати відсутність єдиного підходу до вирішення проблем ефективного фінансового контролю й методології визначення ефективності контролю. Паралельно з цим, важливим є питання вивчення теоретичних і практичних аспектів фінансового контролю з перспективою розробки

Таблиця 3

Результати взаємодії Держаудитслужби в частині переданих (направлених та вручених) нею матеріалів правоохоронним органам у 2018–2020 рр.

Показники	Роки						
	2018	2019	2020	Відхилення 2020 р. проти, (+/-)			
				2018		2019	
				од./млрд.	%	од./млрд.	%
Передано правоохоронним органам матеріалів за результатами ревізій та перевірок Держаудитслужби (од.)	889	889	753	-136	-15,3	-136	-15,3
Розпочато правоохоронними органами досудових розслідувань за переданими матеріалами (од.)	523	523	399	-124	-23,7	-124	-23,7
Долучено до кримінальних проваджень правоохоронними органами переданих матеріалів (од.)	453	278	278	-175	-38,6	0	0
Вручено Держаудитслужбою письмових повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (од.)	261	261	193	-68	-26,1	-68	-26,1
Пред'явлено Держаудитслужбою до судів позовів щодо відшкодування втрат фінансових і матеріальних ресурсів:							
– од.;	38	38	50	12	+31,6	12	+31,6
– на загальну суму (млн. грн.)	8,4	8,4	44,1	35,7	+425,0	35,7	+425,0
Ініційовано Держаудитслужбою цивільних позовів перед органами прокуратури	374	374	304	-70	-18,7	-70	-18,7
Направлено до Державної служби фінансового моніторингу інформації про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом:							
– од.;	109	86	86	-23	-21,1	0	0
– на загальну суму (млрд. грн.)	3,3	1	1	-2,3	-69,7	0	0

Джерело: авторське дослідження на основі [6]

теоретико-прикладних пропозицій щодо його проведення та визначення ефективності [7].

З огляду на зазначене, можемо виділити основні чинники удосконалення механізму ефективності державного фінансового контролю в Україні [10]:

- удосконалення методичного та правового забезпечення контрольно-перевірочного процесу та діяльності органів ДФК;
- удосконалення організації здійснення державного фінансового контролю;
- удосконалення наукового, інформаційно-технічного забезпечення проведення зовнішнього фінансового аудиту, інспектування, перевірок тощо;
- підвищення професійного рівня кадрового потенціалу, що в свою чергу сприятиме задоволенню потреб суб'єктів державного фінансового контролю та контрольно-ревізійних підрозділів щодо підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Висновки. Питання формування ефективної системи фінансового контролю в сучасних умовах залишається однією із важливих загальнодержавних проблем. В Україні контроль за формування і використанням фінансових ресурсів держави здійснює

низка контролюючих органів, наділених відповідними повноваженнями. Втім, проведене дослідження результатів ефективності функціонування органів контролю вказав на численні проблеми, які зберігаються у даній сфері. Спостерігається щорічне зростання обсягів виявлених фінансових правопорушень.

Аналіз контрольно-перевірочної роботи органів контролю дав можливість вказати на її основні проблемні моменти. Поряд із стійким зростанням кількості контрольних заходів, виявлених податкових правопорушень та обсягів донарахованих зобов'язань показники податкового боргу мають тенденцію до погіршення.

Важливим чинником вдосконалення фінансового контролю на всіх рівнях, підвищення ефективності і якості контрольних заходів повинна стати побудова та функціонування єдиної системи фінансового контролю. Необхідною умовою підвищення ефективності контролю є скоординована і упорядкована діяльність зазначених у дослідженні органів контролю у здійсненні контрольних функцій, уникнення дублювання за тими напрямками контролю, які входять у компетенцію кількох органів контролю [11].

Література

1. Доходи держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.
2. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід: монографія / С.В. Бардаш. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 656 с.
3. Рахункова палата України. URL: <https://rp.gov.ua/home/>
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Звіт Рахункової палати України. URL: <https://rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=876>
6. Державна аудиторська служба України. URL: <https://dasu.gov.ua/>
7. Гулько В.В. Реформування системи державного фінансового контролю в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Дис. канд. екон. наук: 08.00.08. // В.В. Гулько. К.: 2012.
8. Гончарук С.М., Приймак С.В. Вплив організації внутрішнього аудиту на ефективність і повноту сплати податків в Україні // Бізнес інформ. 2019. № 6.
9. Микитюк І.С. Вдосконалення організаційної структури державного фінансового контролю / І.С. Микитюк // Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах: матеріали науково-практичної конференції, Київ, 23–24 березня 2007 р. Ч. 2. К.: НЕФУ, 2007.
10. Розвиток державного фінансового контролю в Україні: монографія / Є.М. Романів, С.М. Гончарук, С.В. Приймак, Л.Я. Даниляк; за заг. ред. проф. Романіва Є.М. Львів: Простір — М, 2015. 174 с.
11. Дікань Л.В. Фінансовий контроль: теорія та методологія. Монографія [Текст] / Л.В. Дікань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 92 с.

References

1. Dokhody derzhbiudzhetu Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>.
2. Bardash S. V. Ekonomichnyi kontrol v Ukraini: systemnyi pidkhid: monohrafiia / S. V. Bardash. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2010. 656 s.
3. Rakhunkova palata Ukrainy. URL: <https://rp.gov.ua/home/>

4. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI (zi zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
5. Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy. URL: <https://rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=876>
6. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy. URL: <https://dasu.gov.ua/>
7. Hulko V. V. Reformuvannia systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv. Dys. kand. ekon. nauk: 08.00.08. // V. V. Hulko. K.: 2012.
8. Honcharuk S. M., Pryimak S. V. Vplyv orhanizatsii vnutrishnoho audytu na efektyvnist i povnotu splaty podatkiv v Ukraini // Biznes inform. 2019. № 6.
9. Mykytiuk I. S. Vdoskonalennia orhanizatsiinoi struktury derzhavnoho finansovoho kontroliu / I. S. Mykytiuk // Napriamy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy v suchasnykh umovakh: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, Kyiv, 23–24 bereznia 2007 r. Ch. 2. K.: NEFU, 2007.
10. Rozvytok derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: monohrafiia / Ye. M. Romaniv, S. M. Honcharuk, S. V. Pryimak, L. Ia. Danyliak; za zah. red. prof. Romaniva Ye. M. Lviv: Prostir — M, 2015. 174 s.
11. Dikan L. V. Finansovy kontrol: teoriia ta metodolohiia. Monohrafiia [Tekst] / L. V. Dikan, Yu. O. Holub, N. V. Syniuhina. Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2009. 92 s.

УДК 311.3/.4

МАРКЕТИНГ

Мищенко Дмитро Анатолійович

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри маркетингу*

Університет митної справи та фінансів

Мищенко Дмитрий Анатольевич

*доктор наук по государственному управлению, профессор,
профессор кафедры маркетинга,*

Университет таможенного дела и финансов

Mishchenko Dmytro

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor of the Department of Marketing

University of Customs and Finance

ORCID: 0000-0003-0278-7209

Дронова Тетяна Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу

Університет митної справи та фінансів

Дронова Татьяна Сергеевна

кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга

Университет таможенного дела и финансов

Dronova Tetiana

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing

University of Customs and Finance

ORCID: 0000-0003-0440-5614

Семенова Людмила Юріївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу

Університет митної справи та фінансів

Семенова Людмила Юрьевна

кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга

Университет таможенного дела и финансов

Semenova Ludmila

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing

University of Customs and Finance

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7542

**ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ
В МАРКЕТИНГОВІЙ СТАТИСТИЦІ**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ
В МАРКЕТИНГОВОЙ СТАТИСТИКЕ**

**USE OF INTERNET TECHNOLOGIES
IN MARKETING STATISTICS**

Анотація. У статті актуалізовано питання використання сучасних Інтернет-технологій у маркетинговій статистиці в дослідженнях методів просування послуг підприємства. Здійснено статистичний аналіз сучасних маркетингових методів просування послуг підприємства, яке веде свою активну діяльність як на B2B, так і на B2C ринках (на прикладі АТ КБ «ПриватБанк»). В процесі аналізу використовувались Інтернет-технології. Зокрема, сервіси для дослідження відвідуваності, часу перебування на сайті, географії та кількості переглядів, швидкість завантаження, ключові фрази, активність у соціальних мережах, Email-розсилки, гул форми для опитування респондентів. В результаті статистичного аналізу виявлено збільшення кількості відвідуваності сайту ПриватБанку. Переходи на сайт користувачі здійснюють через пряме посилання на сайт, через пошукові системи, через посилання на інших сайтах, через соціальні мережі та через поштові розсилки. Час перебування відвідувача на веб-сторінці приблизно однаковий. Більшість цільової аудиторії знаходиться в Україні. Швидкість завантаження сторінки в межах норми, що задовольняє користувачів. ПриватБанк веде активну діяльність у соціальних мережах, конкуренцію за активністю складає ОщадБанк. Найбільша активність користувачів спостерігається у робочі дні та години. Email-розсилка використовується для інформування клієнтів про важливі події. Анкетне опитування клієнтів ПриватБанку щодо найзручнішого способу отримання інформації показало, що майже 82% користувачам зручно отримувати повідомлення у додатку Приват24. Крім того, респонденти відзначили високий рівень якості обслуговування у ПриватБанку. В рамках опитування користувачам було запропоновано внести пропозиції з метою покращення роботи банку. Маркетингове агентство All Motion Group здійснює SMM-супровід ПриватБанку в соціальних мережах.

Ключові слова: Інтернет-технології, маркетинг-статистика, просування послуг.

Аннотация. В статье актуализирован вопрос использования современных Интернет-технологий в маркетинговой статистике в исследованиях методов продвижения услуг предприятия. Осуществлен статистический анализ современных маркетинговых методов продвижения услуг предприятия, которое ведет свою активную деятельность как на B2B, так и на B2C рынках (на примере АО КБ «ПриватБанк»). В процессе анализа использовались Интернет-технологии. В частности, сервисы для исследования посещаемости, времени пребывания на сайте, географии и количества просмотров, скорость загрузки, ключевые фразы, активность в социальных сетях, Email-рассылки, гул формы для опроса респондентов. В результате статистического анализа выявлено увеличение количества посещаемости сайта ПриватБанка. Переходы на сайт пользователи осуществляют через прямую ссылку на сайт, через поисковые системы, через ссылки на других сайтах, через социальные сети и через почтовые рассылки. Время пребывания посетителя на странице примерно одинаков. Большинство целевой аудитории находится в Украине. Скорость загрузки страницы в пределах нормы, удовлетворяет пользователей. ПриватБанк ведет активную деятельность в социальных сетях, конкуренцию по активности составляет ОщадБанк. Наибольшая активность пользователей наблюдается в рабочие дни и часы. Email-рассылка используется для информирования клиентов о важных событиях. Анкетный опрос клиентов ПриватБанка по удобному способу получения информации показал, что почти 82% пользователей удобно получать сообщения в приложении Приват24. Кроме того, респонденты отметили высокий уровень качества обслуживания в ПриватБанке. В рамках опроса пользователям было предложено внести предложения с целью улучшения работы банка. Маркетинговое агентство All Motion Group осуществляет SMM-сопровождение ПриватБанка в социальных сетях.

Ключевые слова: Интернет-технологии, маркетинг-статистика, продвижение услуг.

Summary. The article actualizes the use of modern Internet technologies in marketing statistics in the research of methods of promoting enterprise services. The statistical analysis of modern marketing methods of promotion of services of the enterprise which conducts the active activity both in B2B, and in B2C markets (on an example of JSC CB «PrivatBank») is carried out. Internet technologies were used in the analysis process. In particular, services for researching traffic, time spent on the site, geography and number of views, download speed, key phrases, activity in social networks, e-mail, buzz form for interviewing respondents. As a result of statistical analysis, an increase in the number of visits to the PrivatBank website was revealed. Users go to the site through a direct link to the site, through search engines, through links on other sites, through social networks and through mailings. The visitor's time on the web page is approximately the same. Most of the target audience is in Ukraine. The page load speed is within the norm, which satisfies users. PrivatBank is active in social networks, OschadBank competes in terms of activity. The greatest activity of users is observed on working days and hours. Email distribution is used to inform customers about important events. A questionnaire survey of PrivatBank customers on the most convenient way to obtain information showed that almost 82% of users are comfortable receiving messages in the Privat24 application. In addition, respondents noted the high level of service quality in PrivatBank. As part of the survey, users were asked to make suggestions to improve the bank's performance. Marketing agency All Motion Group provides SMM-support to PrivatBank in social networks.

Key words: Internet technologies, marketing statistics, service promotion.

Постановка проблеми. Удосконалення організації обслуговування багато в чому залежить від збору та аналізу маркетингової інформації. Маркетингова служба повинна забезпечити керівництво підприємства якісною інформацією для прийняття зважених і правильних рішень. Здійснювати просування банківських послуг на ринок не можливо без репрезентативної маркетингової інформації. Особливої уваги заслуговує маркетинг-статистика, де використовуються сучасні інтернет-технології. Підприємства активно їх використовують для збору та аналізу статистичної інформації, що у перспективі допомагає їм у веденні бізнесу, зокрема, просуванні послуг (продукції).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання інтернет-технологій в маркетинговій статистиці досліджували: Горященко Ю. Г. [6], Ілляшенко С. М. [13], Кожухівська Р. Б. [8], Гук О. В. [7], Литвиненко Я. В. [9] та ін.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є маркетингове статистичне дослідження методів просування послуг підприємства з використанням Інтернет-технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просування продукції з використанням маркетингових Інтернет-технологій передбачає поетапну роботу над визначенням потреб аудиторії, створенням і просуванням контенту, залученням відвідувачів в активні процеси придбання.

Загальна стратегія діяльності АТ КБ «ПриватБанк» — це збалансоване зростання та перетворення на банк, що продовжує обслуговувати фізичних осіб і вибірково підсилює підрозділи, які обслуговують МСБ (малий та середній бізнес) та корпоративних клієнтів [11].

ПриватБанк веде свою діяльність на двох ринках: B2B — тобто, товари і послуги, призначені для

організацій (малий та середній бізнес) та B2C — для кінцевого споживача (населення). Якщо раніше банк активно співпрацював з великими промисловими підприємствами і групами, то нова стратегія передбачає упор на роботу з роздрібними клієнтами, а також малим і середнім бізнесом [11].

Важливими етапами просування продукції є постановка цілей і оцінка ефективності проведених заходів. Проведення статистичного аналізу дозволяє визначити, чи досягла компанія поставлених цілей і окупилися вкладені в проект кошти.

Статистичний аналіз маркетингових Інтернет-технологій просування послуг здійснено у такому порядку:

1. Аналіз основних каналів просування продукції (веб-сайт, онлайн-банкінг, сторінки у соціальних мережах, Email-розсилку, чат-боти, тощо);
2. Оцінка кожного каналу та їх розбиття від найбільш ефективних до найменш ефективних.

За допомогою онлайн-платформи PR-CY проведено аналіз сайту privatbank.ua за такими параметрами: відвідуваність, джерело трафіку, географія аудиторії, швидкість запуску та пошук у Google тощо [2].

Загальна кількість переглядів сайту з травня 2020 року по березень 2021 року складає 146 млн. завантажень, а кількість відвідувачів — 19 млн. користувачів (рис. 1). Найбільше відвідувань спостерігалось у серпні 2020 року — 778 тис. користувачів, та у січні 2021 року — 773 тис. Найменше відвідувань припало на лютий 2021 року — 658 тис. користувачів.

«Перегляди» в лічильниках статистики — це кількість повних завантажень сторінок відвідувачами ресурсу за певний період часу. Підрахунок ведеться в цілому для сайту [12].

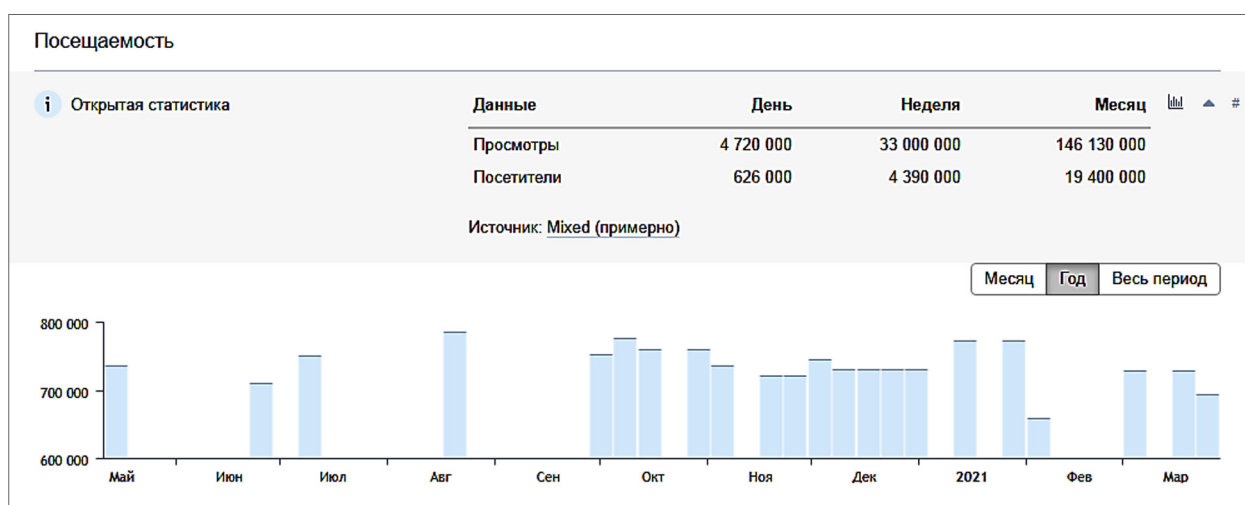

Рис. 1. Статистика перегляду та відвідування сайту АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

«Відвідувачі» в лічильниках статистики — це кількість користувачів, які відвідали сайт хоча б один раз і завантажили хоча б одну сторінку за певний звітний період [12].

Кожен користувач сайту ПриватБанка проводить на ньому в середньому 9 хвилин (рис. 2). Це час між першою і останньою дією у візиті. До дій відносять перегляди, переходи по зовнішніх посиланнях, скачування файлів і досягнення цілей, включаючи виклик чату оператора тощо.

Важливим показником роботи сайту є переходи: чим більша кількість переходів, тим більше охоплення цільової аудиторії, сайт залишається важливим стратегічним ресурсом, який подобається як користувачам, так і пошуковим роботам. Переходи на сайт 34% користувачів здійснюють через пряме посилання на сайт, 14% — через пошукові системи, 49% — через посилання на інших сайтах, 1% — через соціальні мережі та 2% через поштові розсилки (рис. 3).

Різна географія відвідуваності сайту ПриватБанку. Найбільший відсоток цільової аудиторії сайту за березень-квітень 2021 року складають українці — 57,5%, 13,6% припадає на мешканців

Нідерландів, 10,6% — на мешканців Великобританії та 18,3% на інші країни (рис. 4).

Конкурентами сайту АТ КБ «ПриватБанк» за перетином трафіку є: сайт онлайн-банкінгу ПриватБанку — privat24.ua, найбільший маркетплейс України — prom.ua, онлайн-рітейлер — rozetka.com.ua, український портал про фінанси і інвестиції — minfin.com.ua та сервіс оголошень — olx.ua (рис. 5).

Щоб користувачі не покидали сторінку, щойно її відкривши, необхідно підтримувати швидкість завантаження контенту, яка визначається швидкістю отримання користувачем зворотної відповіді від веб-сервера. При цьому важливо, щоб інтернет-канал користувача був досить швидким. Швидкість завантаження сайту АТ КБ «ПриватБанк» через комп'ютер складає 0,8 секунди, а з мобільного — 3 секунди, що є стандартом завантаження сторінок (рис. 6). Сайт складається з різного роду контенту: це змістовна частина, текстова інформація, зображення, скрипти та інші елементи. Все це при завантаженні збирається в єдину сторінку в браузері. Сайт адаптований під мобільні телефони, це вирішує два завдання: забезпечує користувачам його

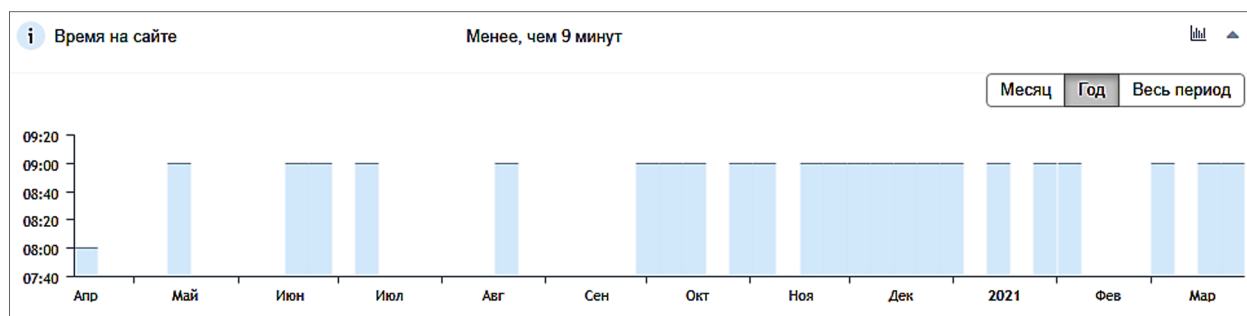

Рис. 2. Аналіз часу проведеного на сайті АТ КБ «ПриватБанк» користувачами

Джерело: власні дослідження авторів

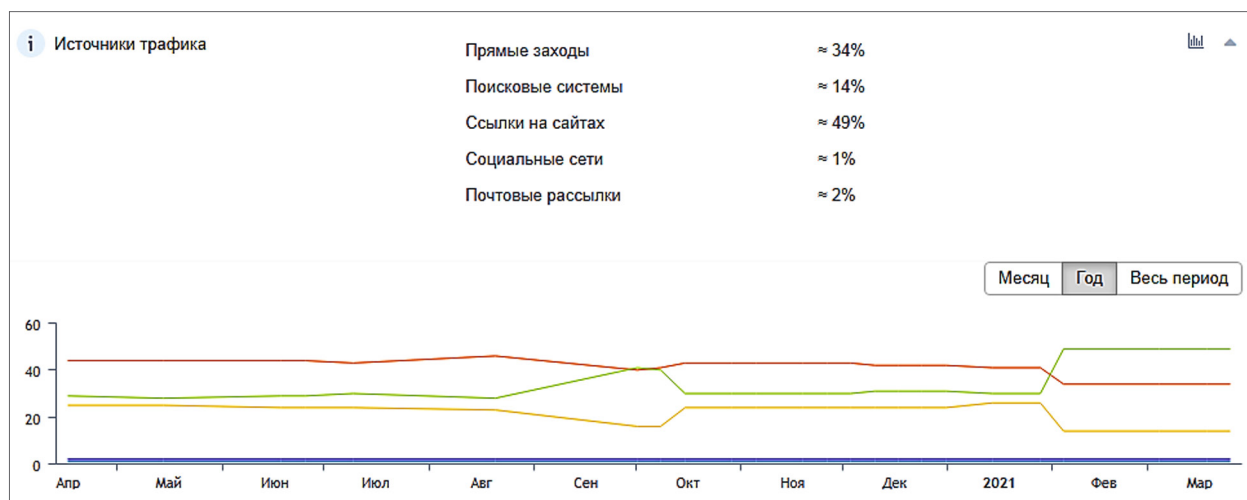

Рис. 3. Джерело трафіку сайту АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

комфортний перегляд з будь-якого пристрою і позитивно впливає на пошукове ранжування сайту.

Пошукова оптимізація — це система заходів, спрямована на поліпшення позицій сайту в резуль-

татах видачі пошукових систем при просуванні сайту [4].

Коли сайт потрапляє на першу сторінку видачі, її ще називають ТОП-10, це збільшує трафік

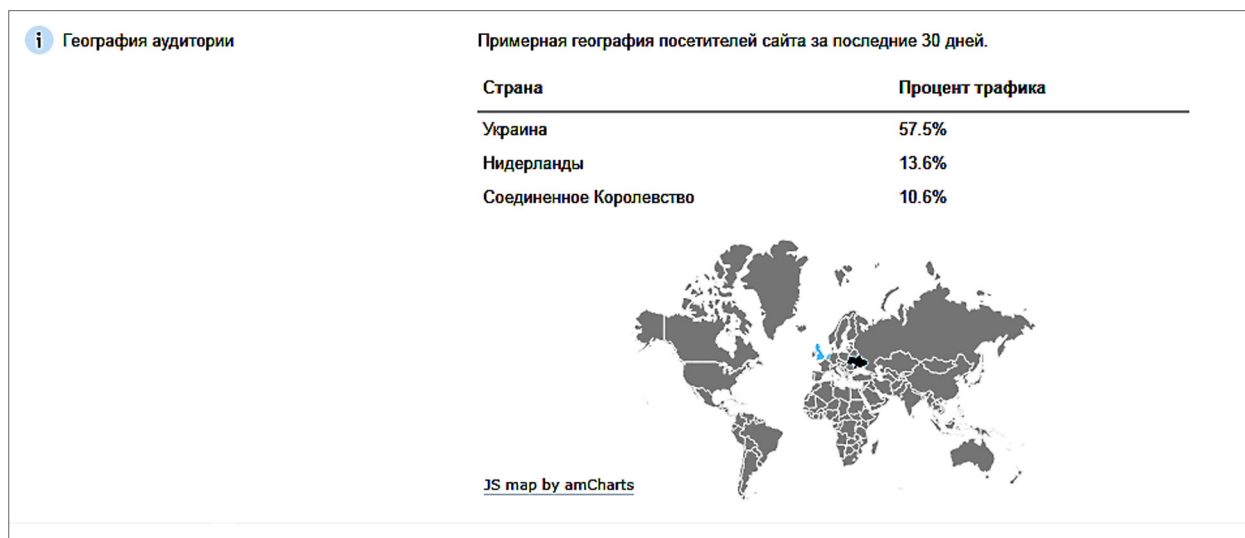

Рис. 4. Географія цільової аудиторії сайту АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

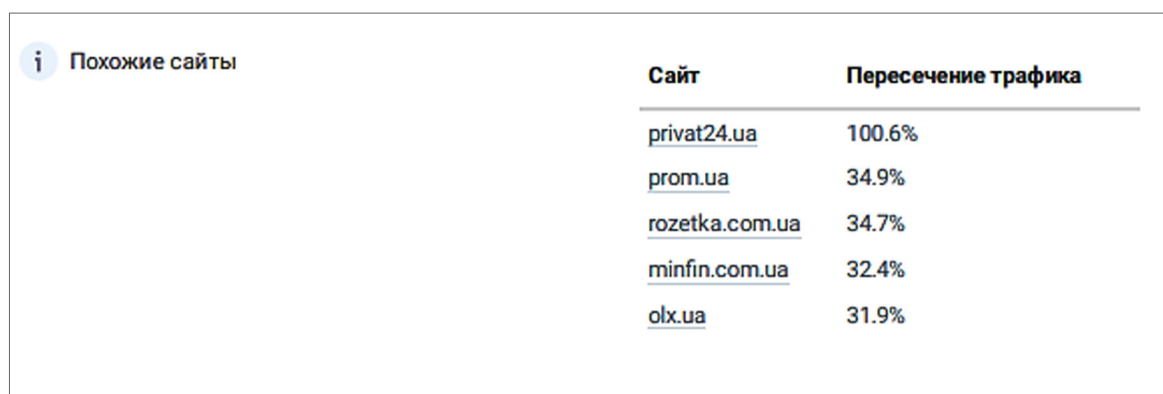

Рис. 5. Конкуренти сайту АТ КБ «ПриватБанк» за перетином трафіку

Джерело: власні дослідження авторів

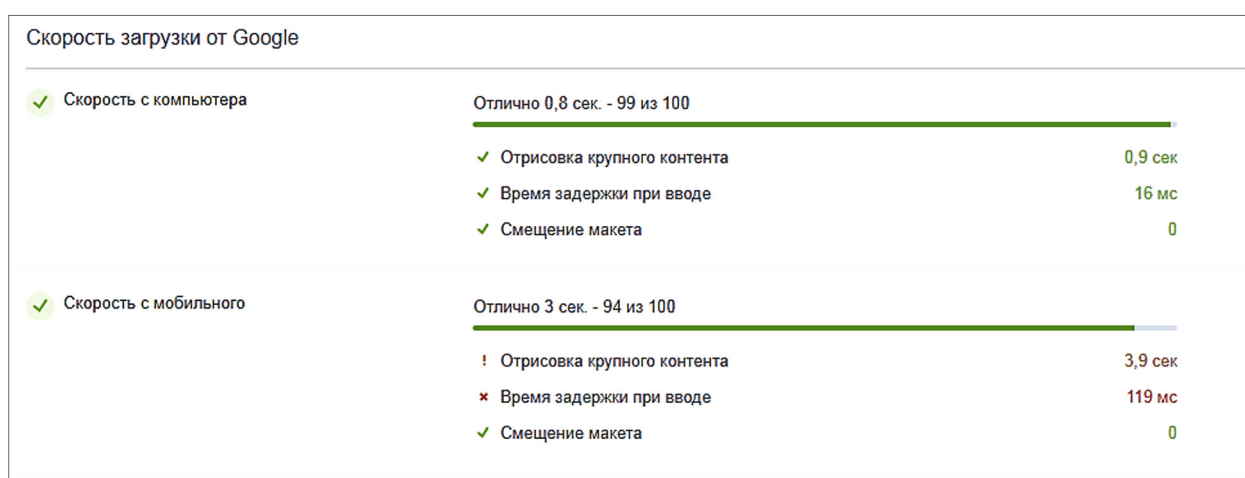

Рис. 6. Швидкість завантаження сайту АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

Google

873 571 -0,4%

Эффективных показов

606 -4,3%

Запросов Топ-3

705 -5,2%

Топ-5

971 -5,8%

Топ-10

2 112 -6,9%

Топ-20

8 839 -14,3%

Топ-50

Апрель — март

Google ключевые слова	Позиции	Показов	▼ Адрес
приват-24	2	329 818	/ru/udalennyi-banking/privat24
приват 24	2	319 770	/ru/udalennyi-banking/privat24
приват 24 вход в систему	2	82 517	/ru/udalennyi-banking/privat24
приват24	2	54 864	/ru/udalennyi-banking/privat24
приватбанк	1	35 693	/ru
приват	4	17 991	/ru
приватбанк официальный сайт	1	3 120	/ru
приват 24 вход	2	2 898	/ru/udalennyi-banking/privat24
приватбанк 24	1	2 855	/ru/udalennyi-banking/privat24
privat	2	1 590	/ru

« 1 2 3 4 5 6 7 ... 20 »

10 25 50 100

Рис. 7. Топ пошукових фраз у системі Google сайту АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

на сайті. Таким чином, пошукова оптимізація є одним з головних методів збільшення обсягів продажів через сайт. Вона полягає в тому, щоб надати ресурсу характеристики, які позитивно оцінять пошукові системи при ранжируванні [4].

Пошукова оптимізація сайту АТ КБ «ПриватБанк» налаштована добре. На рисунку 7 зображено топ пошукових фраз у системі Google: приват-24, приват 24, приватбанк, приват, privat та інші. Так ТОП 3 (перші 3 позиції, які займають сайти в списку пошукової видачі) складають 606 запитів, ТОП-5-705, ТОП-10-971, ТОП-20-2112 та ТОП-50-8839 запитів.

У 2020 році маркетингове агентство All Motion Group виграло тендер на SMM-супровід ПриватБанку в соціальних мережах. Робота маркетингового агентства спрямована на активну взаємодію з аудиторією. Серед ключових SMM-задач: системна підготовка всіх типів контенту для сторінок ПриватБанку в соціальних мережах — графіка, відео, копірайт і, що найважливіше, реалізація нової стилістики комунікації [3].

Сучасні глобальні соціальні мережі можна розділити на масові («Facebook», «Twitter», «Instagram» тощо) та спеціалізовані (спеціалізовані спільноти та форуми, сервіси з ведення блогів). Кількісний

Таблиця 1

Активність банків у соціальних мережах (кількість користувачів станом на 1 квітня 2021 р.)

№	Назва банку	«Facebook»	«Instagram»	«Twitter»	«YouTube»
1	ПриватБанк	155 359	137 000	127 900	33 800
2	Ощад Банк	223 814	46 000	956	9 220
3	Монобанк	51 050	94 400	7 482	7 480
4	ПУМБ Банк	142 216	13 200	2 749	4 090
5	Укргазбанк	103 238	2 644	758	565
6	Укрсіббанк	93 596	8 111	1 480	3 200
7	Райфайзен Банк Аваль	84 507	17 600	449	-
8	Альфа Банк	54 358	16 400	2 560	11 900
9	ОТП Банк	50 996	1 828	314	1 570
10	Укрексімбанк	2 690	-	-	430

Джерело: власні дослідження авторів

зріз активності вітчизняних комерційних банків у глобальних соціальних мережах «Facebook», «Instagram», «Twitter» та «YouTube» характеризується даними, наведеними в табл. 1. Лідерами за кількістю користувачів у соціальних мережах є «ПриватБанк», «Ощадбанк», «Монобанк» та «ПУМБ Банк».

За допомогою веб-сервісу аналітики контенту соціальних мереж Popsters проведено аналіз сторінок АТ КБ «ПриватБанк» у таких соціальних мережах: «Facebook», «Instagram», «Twitter» та «YouTube» у період з 8 березня 2021 року по 6 квітня 2021 року (табл. 2).

За даними таблиці 2.3 можна сказати, що найбільш активні користувачі на сторінці у «Facebook» та «Instagram». Їх коефіцієнти ERpost (коефіцієнт залучення людей з публікації) становить — 0,164% у «Facebook» та 1,877% у «Instagram», та ERday (коефіцієнт залучення людей за обраний період) — 0,177% та 0,375%, також вищі у порівнянні з коефіцієнтами у інших соціальних мережах.

А от коефіцієнт ERview (коефіцієнт залучення за переглядами) можна розрахувати тільки у «YouTube» — 4,320%. ERview важливий тим, що показує, як люди були залучені на кількість переглядів відео.

На ефективність контенту впливає частота і якість публікацій. Досліджено середню ефективність публікацій по днях тижня по відношенню до їх середньої ефективності в інші дні за весь проаналізований період в процентному співвідношенні (рис. 8). Незалежно від аудиторії B2C або B2B, результати показують, що вівторок є кращим днем для публікації. Стабільної взаємодії можна очікувати протягом всього робочого тижня — з понеділка по п'ятницю з 9:00 до 12:00. Якщо ранок досить активний, то до кінця робочого дня залученість зменшується, досягаючи свого мінімуму після 18.00 щодня (рис. 9).

За ступенем охоплення користувачів можна сказати, що робота з клієнтами ПриватБанку

Таблиця 2

Загальна таблиця активності сторінок АТ КБ «ПриватБанк» у соціальних мережах

Соціальні мережі	Всього підписників	Кількість публікацій	Кількість «Мені подобається»	Кількість «Коментарів»	ERpost, %	ERday, %
Facebook	155 359	27	2 999	702	0,164	0,177
Instagram	137 124	4	5 280	5 016	1,877	0,375
Twitter	127 918	19	532	-	0,028	0,020
YouTube	34 000	10	197	-	0,061	0,028

Джерело: власні дослідження авторів

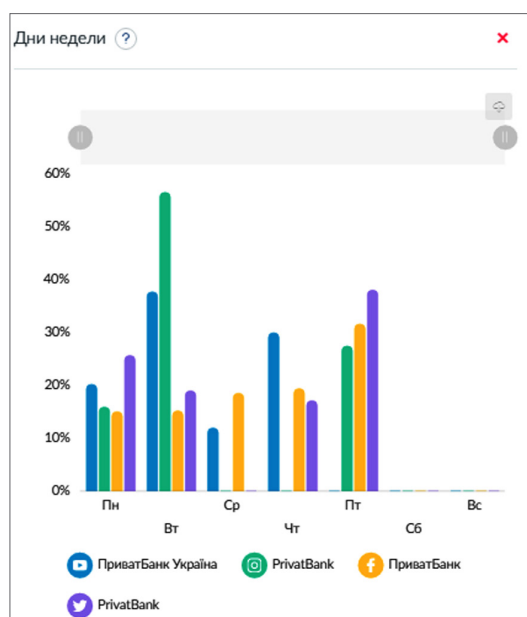

Рис. 8. Середня ефективність публікацій по днях тижня

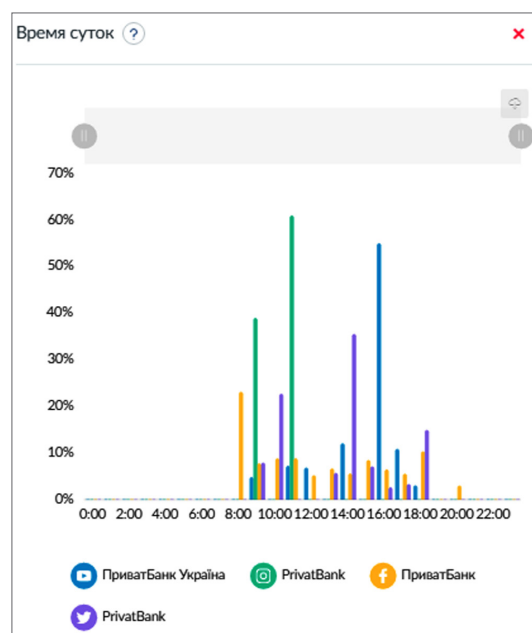

Рис. 9. Середня ефективність публікацій за часом доби

Джерело: власні дослідження авторів

в соціальних мережах побудована якісно, банк уважно ставиться до нових каналів обслуговування користувачів.

Email-розсилка — це надсилання електронних листів по базі конкретних адресатів [5].

Email-маркетинг банк використовує для:

- вибудови довгострокових відносини з клієнтами — повідомлення системи безпеки, квитанції, спеціальні пропозиції для давніх клієнтів, поради для тих хто подорожує, інформація про квитки;
- підвищення впізнаваності — використання у листах Email-розсилок фірмового стилю, логотипу, фірмовий дизайн шаблону розсилки банку;
- просування товарів та послуг — повідомлення про появу нових послуг, акцій, знижок, кешбек, оплата частинами.

При аналізі Email-розсилок вивчено кілька параметрів (табл. 3):

- збір контактів;
- зміст підписних форм;
- графік відправки листів;
- контентний зміст;
- типи листів в розсилці;
- технічні характеристики.

Розсилка листів ПриватБанку працює успішно, вона допомагає бізнесу збільшити конверсію і дохід, а клієнтам — отримати корисну інформацію або купити потрібний продукт.

Для достовірнішої оцінки каналів просування продукції АТ КБ «ПриватБанк» було проведено анкетне опитування групи споживачів послуг досліджуваного банку за допомогою програми для адміністрування опитувань — Google Форми.

Участь в опитуванні взяло 55 респондентів віком від 16 до 50 років, більшість з них є клієнтами банку понад 3 роки. Анкетування показало, що

Таблиця 3

Аналіз Email-розсилок АТ КБ «ПриватБанк»

Параметр оцінки email-розсилки	https://privatbank.ua/
Збір контактів	Статичні форми підписки (рис. 10)
Зміст підписних форм	Номер телефону та Email
Графік відправки листів	1–2 рази на тиждень
Типи листів	– Інформаційні; – Транзакційні; – Тригерні; – Промо-розсилки; – Реактиваційні.
Контентний зміст	Повідомлення про можливі шахрайські дії з рахунками та рекомендації, як діяти в таких ситуаціях; Квитанції за платежами, квитки на транспорт або повідомлення про рухи за картками та рахунками; Чек-пам'ятка в разі купівлі товарів з оплатою частинами або інші корисні поради про те, як користуватися картою; Інформація про акції з цікавими призами, кешбеками та знижками від партнерів; Поради для тих, хто подорожує, і рекомендації щодо місць, які варто відвідати.
Технічні характеристики	Відправлено через: mailing.pbank.com.ua

Джерело: власні дослідження авторів

Залиште нам свій e-mail,

тому що зараз ми не можемо надіслати вам квитанції за платежами, електронні квитки, інформацію щодо ваших карток і рахунків, новини про банк або іншу корисну та важливу інформацію.

Заповніть, будь ласка, номер телефону, щоб ми зрозуміли, чия це адреса, і, якщо вам потрібно отримувати інформацію для бізнесу – поле «Корпоративний e-mail».

Телефон *
+380

Ваш E-mail *

Корпоративний E-mail

ВІДПРАВИТИ

Рис. 10. Статична форма підписки на Email-розсилку ПриватБанку

Джерело: [11]

найпопулярнішим джерелом надходження інформації про послуги є офіційний сайт банку, наступні за популярністю — реклама в Інтернеті та сторінки в соціальних мережах, Email-розсилка та найменш популярними виступають електронні дошки. Інформацію про власні рахунки респондентам зручніше отримувати через мобільний додаток «Приват24», месенджери та СМС-інформування (рис. 11).

Для проведення банківських операцій споживачі для більшої зручності використовую декілька каналів (рис. 12). Перше місце знову зайняв мобільний додаток «Приват24».

83,6% опитаних надають перевагу дистанційному обслуговуванню через офіційний сайт, мобільні додатки, чат-боти та інші канали, а 16,4% — бажають обслуговуватись у відділеннях банку.

67,3% респондентів запевняють, що якість обслуговування знаходиться на високому рівні,

30,9% вважають, що якість надання послуг на середньому рівні, і лише 1,8% — на низькому рівні (рис. 13). Це свідчить про те, що співробітники банку висококваліфіковані та володіють необхідними навичками для надання послуг.

Також, особами, які прийняли участь в опитуванні, було рекомендовано введення таких змін, щодо покращення процедури надання послуг:

- підвищити швидкість обслуговування клієнтів, як у відділеннях, так і дистанційно;
- правильне налаштування чат-ботів і краще інформування щодо вигідних пропозицій;
- можливість замовлення карток у мобільному додатку «Приват24» та їх оновлення;
- поява онлайн-карток.

Провівши анкетування та оцінивши кожен канал просування послуг через мережу Інтернет, можна сказати, що найбільш популярними з них

Рис. 11. Діаграма популярності каналів отримання інформації про рахунки клієнтів банку
Джерело: власні дослідження авторів

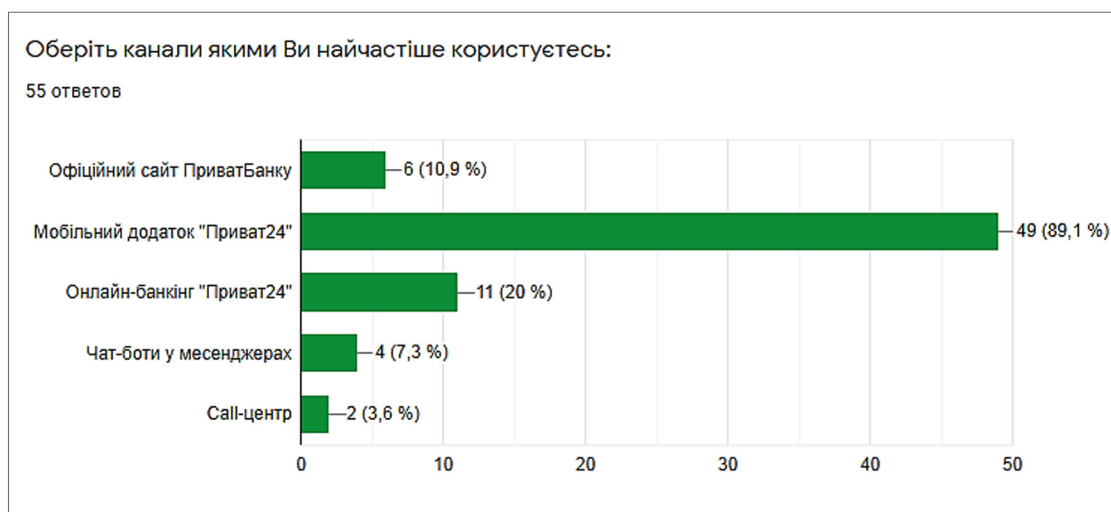

Рис. 12. Діаграма популярності каналів для проведення банківських операцій
Джерело: власні дослідження авторів

Рис. 13. Якість обслуговування клієнтів АТ КБ «ПриватБанк»

Джерело: власні дослідження авторів

є офіційний сайт ПриватБанку, мобільний додаток «Приват24», Інтернет-банкінг, сторінки у соціальних мережах та Email-розсилка. Найменш ефективними виступають чат-боти у месенджерах, які вимагають доопрацювання та електронні дошки оголошень.

Висновки. В результаті здійсненого аналізу за вищенаведеними критеріями було виявлено такі «вузькі місця» якості надання послуги і задоволення потреб клієнтів — оперативність та надійність надання послуг:

- проблеми з закриттям заборгованостей клієнтів;
- швидкість обслуговування у відділеннях та дистанційно;
- проблеми з власними рахунками споживачів.

Можна запропонувати такі маркетингові заходи для усунення «вузьких місць»:

1. Приділити більше уваги навчанню працівників.

2. Налагодити роботу call-центрів та чат-ботів.
3. Вчасно повідомляти клієнтів про наявність заборгованостей.

4. Налагодити роботу з рахунками клієнтів.

Приватбанк розглядає перехід на дистанційні канали продажу і надання банківських послуг населенню як один зі стратегічних пріоритетів власного розвитку в роздрібному сегменті.

Отже, АТ КБ «ПриватБанк», здійснюючи просування послуг в мережі Інтернет, постійно розвивається, створюючи додаткові конкурентні переваги, тим самим випереджає своїх основних конкурентів. Через це кожен з потенційних клієнтів має широкі можливості для вибору, що, у свою чергу, підвищує зацікавленість і лояльність споживачів до цієї банківської установи.

Література

1. «Мягкие» и «жесткие» исследовательские подходы к изучению, измерению и совершенствованию качества медицинских услуг. URL: <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=42907&p=attachment>
2. Pr-cy. URL: <https://a.pr-cy.ru/privatbank.ua/>
3. Seo Ukraine. URL: <https://seoukraine.com.ua/marketingovoe-agentstvo-all-motion-group-nachinaet-sotrudnichestvo-s-privatbankom/>
4. SEO-оптимизация. URL: <https://siteactiv.ru/terminy/seo-optimizaciya/>
5. Гайд по email-розсилці: типи листів, показники ефективності, огляд сервісів. URL: <https://www.interkassa.com/ua/blog/gayd-po-email-rassylke-tipy-pisem-pokazateli-effektivnosti-obzor-servisov/>
6. Горященко Ю. Г. Інформаційне забезпечення маркетинг-статистики інноваційних підприємств. URL: [http://economics.kntu.kr.ua/pdf/5\(38\)/23.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/5(38)/23.pdf)
7. Гук О. В. Інноваційні підходи до застосування інтернет-комунікацій у маркетинговій діяльності підприємства. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/21.pdf
8. Кожухівська Р. Б. Інтернет-технології в маркетингу: специфіка, класифікація, переваги та недоліки. URL: [PDF] с сайта udau.edu.ua
9. Литвиненко Я. В. Статистичні методи маркетингового дослідження податкової системи України. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_2/077-080.pdf

10. Пошуковий індекс. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Пошуковий_індекс
11. ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/about>
12. Разница между просмотрами и посетителями. URL: <https://thedifference.ru/chem-otlichayutsya-prosmotry-ot-posetitelej>
13. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 4(2). С. 64–74.
14. Що таке SEO аудит сайту і для чого він потрібен? URL: https://uk.uaateam.agency/blog/shcho-take-seo-audit-sajtu-%d1%96-dlya-chogo-v%d1%96n-potr%d1%96ben/?_ga=2.98669982.1039255872.1616925257-1984458569.1616925257

References

1. «Myagkie» i «zhestkie» issledovatelskie podkhody k izucheniyu, izmereniyu i sovershenstvovaniyu kachestva meditsinskikh uslug. URL: <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=42907&p=attachment>
2. Pr-cy. URL: <https://a.pr-cy.ru/privatbank.ua/>
3. Seo Ukraine. URL: <https://seoukraine.com.ua/marketingovoe-agentstvo-all-motion-group-nachinaet-sotrudnichestvo-s-privatbankom/>
4. SEO- optimizatsiya. URL: <https://siteactiv.ru/terminy/seo-optimizaciya/>
5. Ghajd po email-rozsylyci: typy lystiv, pokaznyky efektyvnosti, oghljad servisiv. URL: <https://www.interkassa.com/ua/blog/gayd-po-email-rassylke-tipy-pisem-pokazateli-effektivnosti-obzor-servisov/>
6. Horiashchenko Yu. H. Informatsiine zabezpechennia marketynh-statystyky innovatsiinykh pidpriemstv URL: [http://economics.kntu.kr.ua/pdf/5\(38\)/23.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/5(38)/23.pdf)
7. Huk O. V. Innovatsiini pidkhody do zastosuvannia internet-komunikatsii u marketynhovii diialnosti pidpriems URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/21.pdf
8. Kozhukhivska R. B. Internet-tekhnologii v marketynhu: spetsyfika, klasyfikatsiia, perevahy ta nedolik URL: [PDF] с сайта udau.edu.ua
9. Lytvynenko Ya. V. Statystychni metody marketynhovoho doslidzhennia podatkovoi systemy Ukrainy URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_2/077-080.pdf
10. Poshukovyj indeks. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Пошуковий_індекс
11. PryvatBank URL: <https://privatbank.ua/about>
12. Raznitsa mezhdu prosmotrami i posetitelyami. URL: <https://thedifference.ru/chem-otlichayutsya-prosmotry-ot-posetitelej>
13. Suchasni tendentsii zastosuvannia internet-tekhnologii u marketynhu / S. M. Illiashenko // Marketynh i menedzhment innovatsii. 2011. № 4(2). S. 64–74.
14. Shho take SEO audyt sajtu i dlja chogho vin potriben? URL: https://uk.uaateam.agency/blog/shcho-take-seo-audit-sajtu-%d1%96-dlya-chogo-v%d1%96n-otr%d1%96ben/?_ga=2.98669982.1039255872.1616925257-1984458569.1616925257

Yuanyuan Xia

Lecturer

Henan Institute of Science and Technology (China);

PhD Student of the

Sumy National Agrarian University

ORCID: 0000-0002-4614-4961

Jialong Shen

Professor

Henan Institute of Science and Technology (China)

ORCID: 0000-0001-6703-4887

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7534

PERSONAL MANAGEMENT TECHNIQUES IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS BASED ON ORGANIZATIONAL CULTURE

ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ОСНОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ОСНОВЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ

Summary. Teachers are the main human resource for the development of preschool education. Effective management of preschool teachers should be based on the real characteristics of teachers and a unique cultural background. Based on the special organizational environment of the kindergarten, this study analyzed past development experience by conducting a literature method and questionnaires, and then identified the shortcomings of the current leadership of the kindergarten teacher. We found that kindergarten teachers are younger, and the gender difference is significant. The teachers interviewed generally had a low initial level of education, which reached only the national minimum standard. Moreover, whether teachers are in officially budgeted positions can influence the development of their professional concepts and ethics (Sig bilateral <0.05).

In terms of organizational culture, we have proposed strategies for managing a kindergarten teacher from four aspects, namely: improving well-being through benefits and preferences, such as “five social insurances and one housing stock”, discounts on childcare costs and free food on weekdays; formation of a team culture that balances work and family through the integration of culture in the overall management system of the kindergarten. Creating a learning community and harmoniously creating an organizational climate in kindergartens, aimed at helping to build high-quality professional teachers to implement healthy development of preschool education by encouraging teachers to carry out teaching and research projects and research, forming a team of like-minded people. Building a harmonious organizational climate will increase the assessment of kindergarten management, the educational function of culture, turn kindergarten into an emotional home with humanistic care and make teachers feel the value of their own lives and the importance of existence.

Key words: preschool education, organizational culture, professional development, learning community, teacher management.

Анотація. Вчителі є основним людським ресурсом розвитку дошкільної освіти. Ефективне управління вчителями дошкільної освіти має спиратися на реальні характеристики педагогів та унікальний культурний фон. На основі особливого організаційного середовища дитячого садка це дослідження проаналізувало минулий досвід розвитку шляхом проведення літературного методу та анкетування, а потім виявило недоліки нинішнього керівництва вихователя дитячого садка. Ми виявили, що вихователки дитячого садка молодші, а статева різниця значна. Опитані вчителі, як правило, мали низький

початковий освітній рівень, який досяг лише національного мінімального стандарту. Більш того, те, чи є вчителі на офіційно передбачених бюджетних посадах, може вплинути на розвиток їх професійних концепцій та етики (Sig bilateral <0,05).

З точки зору організаційної культури, ми запропонували стратегії управління вихователем дитячого садка з чотирьох аспектів, а саме: поліпшення добробуту через пільги та уподобання, такі як «п'ять соціальних страховок та один житловий фонд», знижки на витрати по догляду за дитиною та безкоштовне харчування у будні дні; формування культури колективу, яка збалансує роботу та сім'ю через інтегрування побудови культури в загальну систему управління дитячим садочком. Створення навчальної спільноти та гармонійне створення організаційного клімату в дитячих садах, спрямовані на сприяння побудові високоякісних професійних педагогів реалізувати здоровий розвиток дошкільної освіти через заохочення вчителів виконувати навчальні та науково-дослідницькі проекти та дослідження відповідно формуючи команду однодумців. Побудова гармонійного організаційного клімату підвищить оцінку менеджменту дитячого садка, освітню функцію культури, перетворить дитячий сад в емоційний будинок з гуманістичною турботою та змусити вчителів відчувати цінність власного життя та важливість існування.

Ключові слова: дошкільна освіта, організаційна культура, підвищення кваліфікації, навчальна спільнота, керівництво вчителем.

Аннотация. Учителя является основным человеческим ресурсом развития дошкольного образования. Эффективное управление учителями дошкольного образования должно опираться на реальные характеристики педагогов и уникальный культурный фон. На основе общей организационной среды детского сада это исследование проанализировало прошлый опыт развития путем проведения литературного метода и анкетирования, а затем выявило недостатки нынешнего руководства руководителя детского сада. Мы обнаружили, что воспитательницы детского сада моложе, а гендерная разница значительна. Опрошенные учителя, как правило, имели низкий начальный образовательный уровень, достигший только национального минимального стандарта. Более того, есть учителя на официально предусмотренных бюджетных должностях, может повлиять на развитие их профессиональных концепций и этики (Sig bilateral <0,05).

С точки зрения организационной культуры, мы предложили стратегии управления воспитателем детского сада из четырех аспектов, а именно: улучшение благосостояния через льготы и предпочтения, такие как «пять социальных страховок и один жилой фонд», скидки на расходы по уходу за ребенком и бесплатное питание в будние дни; формирование культуры коллектива, которая сбалансирует работу и семью из интегрирования построения культуры в общую систему управления детским садом.

Создание учебного сообщества и гармоничное создание организационного климата в детских садах, направленные на содействие построению высококачественных профессиональных педагогов реализовать здоровое развитие дошкольного образования через поощрение учителей выполнять учебные и научно-исследовательские проекты и исследования в соответствии формируя команду единомышленников. Построение гармоничного организационного климата повысит оценку менеджмента детского сада, образовательную функцию культуры, превратит детский сад в эмоциональный дом с гуманистической заботой и заставит учителей почувствовать ценность собственной жизни и важность существования.

Ключевые слова: дошкольное образование, организационная культура, повышение квалификации, учебная сообщество, руководство учителем.

Formulation of the problem. Since the reform and opening up in 1978, China's education has made tremendous progress. In 2019, the level of education penetration at all levels in China reached or exceeded the average level of upper-middle-income countries, achieving a historic leap from mass education to universal education. For instance, the consolidation rate of nine-year compulsory education reached 94.8%, and the gross enrollment rates of preschool, high school and higher education respectively reached 83.4%, 89.5% and 51.6%. As of the end of 2020, the number of teachers has increased from 15.39 million at the end of the 12th Five-Year Plan period to 17.32 million, an increase of 12.5%. The quality

of the teaching staff is continuously improved, the structure is continuously optimized, and the scale is continuously expanded, which strongly supports the world's largest education system [1].

Although the popularization level of preschool education has been greatly improved, the shortage of preschool teacher is still very prominent, which has become a bottleneck restricting the development of preschool education. In 2019, there were 4.915 million faculty members and 47.1388 million children enrolled in kindergartens. The ratio of faculty members to children was 1:9.6, still lagging behind the minimum allocation of 1:7 stipulated by the Ministry of Education in China. In particular,

there are only 2.7631 million full-time teachers in kindergartens, and the ratio of full-time teachers to children is 1:17.06. There are still a shortage of 520,000 full-time teachers in preschool education [2]. This shows that although preschool education teachers have achieved leap-forward growth, they still cannot meet people's growing needs in recent years. Therefore, continuing to expand the provision of preschool education teachers is still the government's most important task in the future. Then strengthening the construction of teacher ethics and improving management of teachers will inevitably become the core of building a high-quality professional teacher team [3].

Analysis of recent research and publications. Regarding the representative research of kindergarten teacher management, Xing & Sui [4] pointed out that the kindergarten principal is the founder, leader, and innovator of the cultural construction of the kindergarten. Zhang [5] and Xia & Ma [6] studied the problems in the management of teachers in private kindergartens and proposed the relevant strategies. Chen [7] proposed it is necessary to pay attention to the construction of teaching team and professional training. Zhang [8] conducted a survey on the management model of "Teacher Rotation Insurance" in public kindergartens in Hebei province.

As for the research on organization climate, Bloom et al. [9] and Dennis & O'Connor [10] argued that there are many definitions of organizational climate, which is usually considered the overall atmosphere of the work environment, including multiple and different dimensions. It is a collective understanding held within the organization that can have a lasting impact on the operation and effectiveness of a school [11; 12]. Friedman & Kass [13] highlighted teachers' understanding of their ability to complete the required professional tasks, adjust the relationships involved in the work process, and perform organizational tasks becomes a part of their work organization and its political and social processes and atmosphere. Early childhood work settings present unique organizational structures and functions. Cassidy et al. [14], Hur et al. [15] and Wells [16] highlighted the elements of organizational climate are related to teachers' attitude, teachers' behavior and overall job satisfaction. Wang et al. [17] discussed teachers' emotion management from an organizational perspective. Boamah et al. [18] found that the adequate superior support was an effective resource for organizational members to relieve work pressure and reduce burnout.

Highlighting unresolved parts of a common problem. In summary, the previous research on the man-

agement of kindergarten teachers mainly focused on three aspects, includes practical implications, existing problems and improvement strategies, and few strategies are proposed from the perspective of organizational culture. The existing research on organizational culture mainly is centered on the emotion management of kindergarten teachers. All these researches provide a solid foundation for this study. However, there are very few studies on in-depth analysis of kindergarten teacher management based on the special organizational culture of Chinese kindergartens. Therefore, this study has a certain innovation significance.

This study mainly adopts literature method and questionnaire survey method. The literature method is mainly used to summarize the experience and activities of preschool teacher management based on existing research. Related literatures were retrieved from Scopus, WoS and CNKI databases with the keywords of "kindergarten organizational culture" and "Kindergarten teacher management", while the regulations and documents related to kindergarten teacher management were searched in the official websites of relevant administrative departments. In addition, a questionnaire survey was conducted in seven kindergartens of different levels, which includes the basic situation of kindergarten teachers and the professional level of kindergarten teachers on the basis of "Kindergarten Teacher professional Development Standards (Trial)". In this study, 190 questionnaires were distributed and 180 were recovered, with a recovery rate of 94.7%. Excluding 12 invalid questionnaires, the effective questionnaire was 168, and the effective rate was 93.3%.

The purpose of the article is to analyze the strategies of kindergarten teacher management in various aspects based on the special organizational environment of kindergarten by using the literature method and questionnaire survey from the perspective of organizational culture, aiming to ensure more stable teaching staff, promote the construction of high-quality professional teachers and achieve a bright development prospect of preschool education.

Main results of research. Experience in the management of kindergarten teachers in China.

By 2019, the number of kindergartens in China has increased from 163,952 in 1978 to 281,174, an increase of 71.5%. The number of children enrolled in kindergartens has increased from 7.877 million in 1978 to 47.139 million, an increase of 4.98 times. The number of full-time preschool teachers increased from 278,000 in 1978 to 2.763 million, an increase

of 8.94 times [19]. Teachers are the core human resources of preschool education development. To comprehensively improve the quality of kindergarten teachers, both the “State Ten” and “Opinions on Comprehensively Deepening the Reform of Teacher Team Construction in the New Era” have put forward requirements on the aspects of teaching staff allocation, status and treatment, training and team management in the past 10 years. In terms of preschool teachers’ pre-service training, the Ministry of Education in China issued the “Standards for Teachers’ Professional Competence of Preschool Education Students (Trial)” in 2021 to guarantee the quality of the preschool teachers’ pre-service training, which detailed the requirements for normal school students majoring in preschool education from four aspects that includes the ethics practice ability, conservation and education practice ability, comprehensive educational ability, and the capacity of independent development. Additionally, the Ministry of Education of China implemented the “Professional Standards for Preschool Teachers (Trial)” in 2012 to build a high-quality team of kindergarten teachers, which stipulated the basic requirements for qualified kindergarten teachers’ professional quality.

In addition, a series of policies and measures have been formulated to improve the talent introduction and career stability of kindergarten teachers, such as expanding the teaching staff, solving the problem of officially budgeted posts, and improving salaries. For example, the promulgation of the “Staffing Standard for Kindergarten (Interim)” made it standard configuration for each class to have two professional teachers and one childcare worker. Kindergarten teachers have been replenishing in various ways, such as open recruitment examination, transfer of surplus primary school teachers, special post plan, and public funded normal university students. Local governments have also taken measures according to local conditions to solve the problem of insufficient officially budgeted posts of teachers in public kindergartens through various methods such as approving officially budgeted posts, purchasing services, and unifying enrollment in districts and counties. For instance, Guizhou province made overall arrangements for officially budgeted posts of public institutions to increase officially budgeted posts for kindergarten teachers, resulting in a seven-fold increase in the number of kindergarten teachers in 2018 compared with that in 2010. Also, there are 19 provinces that had issued standards for the officially budgeted posts of teachers in public kindergartens up to 2019. To solve the problem of “different remuneration for

equal work”, local governments have explored ways such as providing financial appropriations per student and special subsidies to narrow the pay gap between teachers inside and outside the officially budgeted posts. These measures have effectively promoted the quality of teacher management.

2. Deficiencies in the management of kindergarten teachers.

2.1. Preschool teachers are younger and female-dominated.

As a form of organization, kindergarten has its special particularity. This study selected a total of seven kindergartens of different grades in H district of Xinxiang City in China as the research sample to get the basic situation of teachers, which includes two provincial demonstration kindergartens, two municipal demonstration kindergartens, one district demonstration kindergartens, and two qualified kindergartens. Among them, there are three public gardens and four private gardens. Among the 168 teachers and childcare workers who participated in the questionnaire survey, 6% of them were under 20 years old, 51.8% were 20–30 years old, 32.7% were 31–40 years old, 7.7% were 41–50 years old, and 1.8% were above 50 years old. It can be seen that preschool teachers in H District are mostly aged between 20 and 30. In terms of teaching length, 44% of the teachers have been teaching for less than 3 years, 29.8% for 4–9 years, 21.4% for 10–15 years and 4.8% for more than 15 years. It shows that most of the teachers are young and have worked for a short time.

In addition, only one kindergarten has a full-time male teacher among these investigated kindergartens, who is a physical education teacher, while the rest of the teachers and childcare workers are female. A few kindergartens have part-time male physical intelligence teachers from other institutions, and some children even have no chance to contact male teachers. It follows that the ratio of male and female teachers in kindergarten is unbalanced, and female teachers are the majority. Due to the nature of kindergarten work, the majority of kindergarten leaders are female too. This also results in the fact that leaders and subordinates, colleagues and colleagues are basically of the same gender.

2.2. The initial education level of preschool teachers is low.

“Teacher Law of the People’s Republic of China” stipulates that preschool teachers who want to obtain the qualification certificate must finish an education from a preschool normal school or above. To improve the quality of preschool education, China has been

calling for increasing the proportion of preschool teachers with college degrees or above. Take Henan Province as an example, “Henan Province Primary and Secondary School Teacher Qualification Examination and Regular Registration System Reform Implementation Plan (Trial)” stated that it is necessary to achieve a junior college degree or above before the application for qualification certification of kindergarten teacher from 2019. The education of preschool teachers is very significant. However, among 119 full-time preschool teachers (excluding childcare workers) in the seven kindergartens surveyed, 31.1% of them had an initial education level of high school or technical secondary school, which only reached the minimum standard stipulated by the state, and 68.1% of preschool teachers have junior college education or above. It is indicated that the initial education level of preschool teachers needs to be further improved. Therefore, there is a long way to go in the post-service training and continuing education of preschool teachers with low initial education, and the lack of cultural knowledge and scientific knowledge will cause certain obstacles to their future development of related teaching activities.

2.3. Officially budgeted posts affects teacher's professional concepts and ethics.

The “Professional Standards for Kindergarten Teachers (Trial)” issued in 2012 put forward the basic requirements for the professional quality of qualified kindergarten teachers from three aspects that includes professional concepts and ethics, professional knowledge and professional ability, which is the basic norms for teachers' implementation of education and teaching behaviors. Also, this standard is the basic criterion to guide the professional development of teachers and an important basis for teacher cultivation, admittance, training and assessment [20]. Based on the independent sample T-test of the kindergarten teachers interviewed, this study analyzed the differences in the professional development levels of preschool teachers in District H, as shown in Table 1. The results show that the professional development level of preschool teachers is significantly different in the aspects of professional concepts and ethics and whether they

have officially budgeted posts or not (Sig bilateral < 0.05). There is no significant difference between the other two aspects and the officially budgeted posts. That is to say, whether preschool teachers are in the officially budgeted posts or not will have an impact on their professional concepts and ethics. The shortage of officially budgeted posts in preschool teachers still exists and is not easy to change in the short term.

3. Teachers management strategies based on organizational culture.

3.1. Improving the welfare and valuing the male teachers.

The youth and mobility of preschool teachers is not only a problem for a kindergarten, but also the epitome of many kindergartens. In recent years, more and more researchers call for raising the salary of preschool teachers, which is a good way to solve the problem. However, raising wages is not always easy to implement in reality, and it is not an adequate solution to all problems. The welfare of teachers should be improved according to their different needs and preferences. Benefits that tailored to the needs of different teachers, such as “five social insurance and one housing fund”, discounts on childcare costs and free meals on weekdays, could go a long way towards making a career attractive.

As for the scarce male teachers, a green channel for them could be provided through the connection with universities and preschool normal schools as well as preferential treatment. Kindergarten could create a normal and harmonious male group environment for male preschool teachers by recruiting enough male full-time teachers, physical intelligence teachers or administrators. In addition, a work-life balance culture can be created to shorten the time they have to work in kindergartens so as to enhance their job stability and happiness. Besides, it is necessary to look at the long-term development of male kindergarten teachers. Male teachers should be made to realize that they are an integral part of the kindergarten teaching staff, rather than a small group that should be treated specially. Kindergartens could take festival activities and teaching research activities as opportunities to strengthen the communication and

Table 1

Difference test of teachers' basic information with professional development level

Basic information	Professional level	Sig	Sig bilateral
Officially budgeted posts	Professional concepts and ethics	0.717	0.024
	Professional knowledge	0.713	0.389
	Professional ability	0.733	0.831

learning among peers so as to promote the professional growth of male teachers, truly letting male kindergarten teachers love their jobs and realize the identity transition from male kindergarten teachers to authentic kindergarten teachers.

3.2. Building a team culture that balances work and family.

In the face of the oversize kindergarten class and the heavy workload of teachers, it is necessary to create a team culture that keep the work-family balance to enhance the sense of happiness and belonging of preschool teachers in addition to increasing the recruitment of teachers. Research shows that there is a significant positive correlation between school organizational climate and teachers' work satisfaction [21]. Also, work-family conflict partially mediated the effects of kindergarten organizational climate on teacher burnout [22].

Therefore, humanistic care can be paid more attention to in the management of kindergarten teachers to alleviate the conflict between work and family, so as to enhance their happiness at work and ensure the stability of their work. For example, kindergartens could shorten the mandatory working hours in kindergartens, reduce the temporary clerical work beyond working hours, offer free meals for teachers, and provide temporary care services and tuition waiver for teachers' children. Kindergarten leaders can integrate the culture construction into the overall management system construction of the kindergarten to realize the transformation from teachers' passive acceptance of management and supervision to teachers' independent development and self-supervision. Professional quality of preschool teachers will naturally be improved when they have the initiative to work, which will be a virtuous cycle [23].

3.3. Establishing a learning community to enhance learning enthusiasm.

In view of the current situation that preschool teachers in this study have a low initial education level, it can enhance their enthusiasm for learning and training after their employment. In addition to providing more training opportunities for teachers, there is also a need to form a "learning community" among teachers. Kindergartens could also encourage teachers to carry out teaching and research projects or micro-topic research according to the actual teaching and research tasks of kindergartens, and choose voluntarily or form a team for joint discussion. Also, kindergarten leaders could organize activities such as collective lesson preparation, mutual lesson sharing, open class and other activities to enhance the degree of cooperation between teachers and turn the

relationship between colleagues into a cooperative partnership of teaching and research.

In addition, kindergartens should actively cooperate with local higher educational institutions to strengthen the integration of theory and practice. On the one hand, professors of preschool education in colleges and universities can be invited to give professional guidance to teachers in kindergartens in the forms of academic lectures, topic discussions, lectures, and class evaluation activities, so that kindergarten teachers could continue to broaden their knowledge and improve their professional quality. Meanwhile, excellent teachers in kindergartens can also serve as internship mentors for preschool normal students in colleges and universities, and guide them to complete various teaching skills training tasks together with their academic mentors. Besides, preschool teachers can improve the classroom teaching skills and management level of the future preschool educators by providing professional guidance to them in the process of internship and project-learning in kindergartens and leading interns to participate in class management. As continuous learning becoming the kindergarten culture, teachers will consciously pursue progress and gradually form an positive learning atmosphere, so as to make the kindergarten gradually become an enterprising and competitive organization.

3.4. Creating harmonious organizational climate in kindergartens.

The organization construction in education ecology pursues the state of harmonious coexistence, mutual tolerance and mutual support [24]. Since the spiritual pursuit of teachers determines the development prospects of kindergartens, kindergarten leaders should pay attention to the construction of people-oriented management concepts and attach importance to the overall design, accumulation and inheritance of organizational climate. The construction of harmonious organizational climate could enhance the kindergarten's management grade, enhance the educational function of culture, build the kindergarten into an emotional home with humanistic care, and make teachers feel the value of their own life and the significance of existence.

Also, kindergartens need to care about the psychology and emotions of preschool teachers, hire professional psychological personnel to conduct psychological counseling for teachers on a regular basis, and prevent teachers from bringing bad emotions to the kindergarten to ensure the professional quality in teaching. Moreover, the current study found teachers reported generally harmonious positive aspects

of collegiality and supervisor support of their work environments across the micro systems of a teacher in a classroom and an employee in an early childhood work setting [25]. Kindergarten leaders should create a harmonious, equal and democratic organizational climate in kindergartens on the basis of putting an end to “different remuneration for equal work”, so as to improve the sense of belonging of preschool teachers who are not in the permanent establishment, which is also one of the effective ways to help preschool teachers improve their professional quality.

Conclusions. Based on the questionnaire survey of 168 preschool teachers, this study analyzed the deficiency of existing management of preschool teachers with combination of the past experience of teacher management in China. From the perspective of organizational culture, we concluded the following strategies that are helpful to teacher management, including improving the welfare of preschool

teachers and paying attention to the life problems of male teachers, building a team culture that balances work and family to enhance the sense of happiness and belonging of preschool teachers, establishing a learning community to enhance the enthusiasm of preschool teachers for lifelong learning, and creating harmonious organizational climate in kindergartens. In the future research, the sample size should be further expanded to understand the possible influence of specific elements of organizational culture on teacher management.

ACKNOWLEDGMENTS

This study is supported by the plan of general project subsidy for humanities and social science research of the Education Department of Henan province in China. The project is “Study on the current situation and training model of kindergarten teachers in Henan province under the policy of universal two-child policy” (No.: 2018-ZZJH-182).

References

1. Ministry of Education of China. Data of the 13th Five-Year Plan — Overview of Achievements in Education Reform and Development. 2020. URL: http://www.moe.gov.cn/fbh/live/2020/52692/sfcl/202012/t20201201_502591.html (accessed 20 Aug 2021)
2. Ministry of Education of China. Annual Report on Preschool Education. 2019. URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s5147/202002/t20200203_417501.html (accessed 20 Aug 2021).
3. Central People's Government of China. The 14th Five-Year Plan for the National Economic and Social Development and Outline of the Long-range Goals to 2035. 2021. URL: http://www.gov.cn/xinwen/2021-03/13/content_5592681.htm (accessed 22 Aug 2021).
4. Xing L., & Sui L. Position and function of kindergarten principal in the construction of kindergarten organization culture // *Journal of Inner Mongolia Normal University*, 2007. No. 12. P. 33–37.
5. Zhang C. Research on teacher management in private kindergarten // Master's Thesis, Henan: Zhengzhou University. 2013.
6. Xia M., & Ma Y. Exploration of effective ways to train teachers in private kindergartens // *Journal of Handan Polytechnic College*, 2013. No. 4. P. 86–88.
7. Chen W. Strategies for team building of kindergarten teachers // *Preschool Education Research*, 2015. No. 11. P. 70–72.
8. Zhang Y. Research on the management mode of “Teacher Rotation Guarantee” in kindergarten // Master's Thesis, Hebei: Hebei Normal University. 2019.
9. Bloom P.J., Hentschel A., & Bella J. A great place to work: Creating a healthy organizational climate. Lake Forest, IL: New Horizons. 2010.
10. Dennis S.E., & O'Connor E. Reexamining quality in early childhood education: exploring the relationship between the organizational climate and the classroom // *Journal of Research in Childhood Education*, 2013. Vol. 27. No. 1. P. 74.
11. Goddard R., Sweetland S.R., & Hoy W.K. Academic emphasis of urban elementary schools and student achievement in reading and mathematics: A multi-level analysis // *Educational Administration Quarterly*, 2000. Vol. 36. No. 5. P. 683–702.
12. Holt C.R., & Smith M.S. The relationship between school climate and student success // *Arkansas Educational Research and Policy Studies Journal*, 2002. Vol. 2. No. 2. P. 52–64.
13. Friedman I.A., & Kass E. Teacher self-efficacy: A classroom-organization conceptualization // *Teaching and Teacher Education*, 2002. Vol. 18. No. 6. P. 675–686.

14. Cassidy D.J., King E.K., Wang Y.C., Lower J.K., & Kintner-Duffy V.L. Teacher work environments are toddler learning environments: Teacher professional well-being, classroom emotional support, and toddlers' emotional expressions and behaviors // *Early Child Development and Care*, 2016. No. 187. P. 1666–1678.
15. Hur E., Jeon L., & Buettner C.K. Preschool teachers' child-centered beliefs: Direct and indirect associations with work climate and job-related well-being // *Child & Youth Care Forum*, 2016. Vol. 45. No. 3. P. 451–465.
16. Wells M.B. Is all support equal? Head start preschool teachers' psychological job attitudes // *Teaching and Teacher Education*, 2017. No. 63. P. 103–115.
17. Wang Y., Wang W., & Suo C. Relationship between kindergarten organizational atmosphere and emotional labor of kindergarten teachers // *Shanghai Education and Research*, 2020. No. 2. P. 93–96.
18. Boamah S.A., Read E.A., & Spence Laschinger H.K. Factors influencing new graduate nurse burnout development, job satisfaction, and patient care quality: a time-lagged study // *J Adv Nurs*, 2016. Vol. 73. No. 5. P. 1182–1195.
19. National Bureau of Statistics of China. China Statistical Yearbook. 2020. URL: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2020/indexch.htm> (accessed 25 Aug 2021).
20. Ministry of Education of China. Professional Standards for Kindergarten Teacher (Trial). 2012. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A10/s6991/201209/t20120913_145603.html (accessed 25 Aug 2021).
21. Ghavifekr S., & Pillai N.S. The relationship between school's organizational climate and teacher's job satisfaction: Malaysian experience // *Asia Pacific Education Review*, 2016. Vol. 17. No. 1. P. 87–106.
22. Ji D., & Yue Y. Relationship between kindergarten organizational climate and teacher burnout: Work-family conflict as a mediator // *Frontiers in Psychiatry*, 2020. No. 11. P. 408.
23. Practical difficulties and solutions of kindergarten leaders' managerial ability. Conference Proceedings of Efficiency and Responsibility in Education. 2019. P. 267–274.
24. Zhou J. Strategies for team building of kindergarten teachers based on ecological management theory // *Pre-school Education Research*, 2016. No. 11. P. 70–72.
25. Hewett B.S., Paro K.M. Organizational climate: collegiality and supervisor support in early childhood education programs // *Early Childhood Education Journal*, 2020. Vol. 48. No. 3. P. 415–427.

Коблянська Інна Ігорівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Сумський національний аграрний університет*

Коблянская Инна Игоревна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и предпринимательства
Сумский национальный аграрный университет*

Koblianska Inna

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Economics and Entrepreneurship Department
Sumy National Agrarian University*

Лукаш Світлана Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Сумський національний аграрний університет*

Лукаш Светлана Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры публичного управления и администрирования
Сумский национальный аграрный университет*

Lukash Svitlana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Public Management and Administration Department
Sumy National Agrarian University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7516

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ВИХОДУ ПІДПРИЄМСТВА НА МІЖНАРОДНІ РИНКИ АГРОПРОДУКЦІЇ

ФОРМАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ПЛАНИРОВАНИЯ МЕРОПРИЯТИЙ ПО ВЫХОДУ ПРЕДПРИЯТИЯ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЫНКИ АГРОПРОДУКЦИИ

FORMALIZATION OF THE PROCESS OF PLANNING MEASURES FOR THE COMPANY'S ENTRY INTO INTERNATIONAL AGRIMARKETS

Анотація. Українські агровиробники несповна використовують можливості експорту агропродукції. Однією з причин тому є нестача знань та брак структурованої інформації щодо стандартів, сертифікації, процедур укладання та супроводження угод (для середніх та малих агровиробників). Дане дослідження має на меті розробити формальний опис процесу планування заходів із виходу сільськогосподарського підприємства на зовнішній ринок, з урахуванням існуючих інституційних та нормативно-правових особливостей в цій сфері. Визначено, що процес планування заходів із виходу підприємства на зовнішні ринки агропродукції, слід розглядати в контексті загальної схеми процесу планування

як сукупність стадій цілепокладання, постановки завдань, визначення ресурсних можливостей та часових параметрів, з урахуванням специфіки досліджуваної сфери. Під час оцінювання можливостей та визначення способів реалізації стратегії (оцінка ресурсних та часових параметрів реалізації плану) особливу увагу слід приділити процедурним особливостям реалізації продукції на зовнішньому ринку (стандартизація, сертифікація, погодження й дозвільні процедури та ін.), які визначаються сформованою в країні системою та відповідними нормативно-правовими актами. У статті деталізовано зміст цих процедур та особливості їх проходження. Важливість планування цих дій визначається тим, що витрати, які з ними пов'язані, а також часові параметри процедур значною мірою впливають на можливості підприємства досягти визначених цілей (щодо виходу на зовнішній ринок), а також на доцільність таких дій (через вплив на загальну ефективність функціонування підприємства). Сформована схема процесу планування заходів із виходу на зовнішні ринки агропродукції може бути використана в якості «дорожньої карти» для сільськогосподарських виробників, що мають намір експортувати вироблену продукцію.

Ключові слова: планування, розширення ринку збуту, експорт, зовнішньоекономічна діяльність, агропродукція, агровиробник.

Аннотация. Украинские агропроизводители несполна используют возможности экспорта агропродукции. Одной из причин тому является недостаток знаний и отсутствие структурированной информации в отношении стандартов, сертификации, процедур заключения и сопровождения сделок (для средних и малых агропроизводителей). Данное исследование ставит цель разработать формальное описание процесса планирования мероприятий по выходу сельскохозяйственного предприятия на внешний рынок, с учетом существующих институциональных и правовых особенностей в этой сфере. Определено, что процесс планирования мероприятий по выходу предприятия на внешние рынки агропродукции следует рассматривать в контексте общей схемы процесса планирования как совокупность стадий целеполагания, постановки задач, определения ресурсных возможностей и временных параметров, с учетом специфики исследуемой сферы. При оценке возможностей и определения способов реализации стратегии (оценка ресурсных и временных параметров реализации плана) особое внимание следует уделить процедурным особенностям реализации продукции на внешнем рынке (стандартизация, сертификация, согласование и разрешительные процедуры и др.), которые определяются сложившейся в стране системой и соответствующими нормативно-правовыми актами. В статье детализировано содержание этих процедур и особенности их прохождения. Важность планирования этих действий определяется тем, что расходы, которые с ними связаны, а также временные параметры процедур, в значительной степени влияют на возможности предприятия достичь поставленных целей (по выходу на внешний рынок), а также на целесообразность таких действий (через влияние на общую эффективность функционирования предприятия). Предложенная схема процесса планирования мероприятий по выходу на внешние рынки агропродукции может быть использована в качестве «дорожной карты» для сельскохозяйственных производителей, которые имеют намерения экспортировать производимую продукцию.

Ключевые слова: планирование, расширение рынка сбыта, экспорт, внешнеэкономическая деятельность, агропродукция, агропроизводитель.

Summary. Ukrainian agricultural producers do not fully use the opportunities to export agricultural products. One of the reasons for this is the lack of knowledge and lack of structured information on standards, certification, procedures for concluding and supporting agreements (for medium and small agricultural producers). This study aims to develop a formal description of the process of planning measures for the entry of an agricultural enterprise into the foreign market, taking into account the existing institutional and regulatory features in this area. It is determined that the process of planning measures for the company's entry into foreign markets of agricultural products should be considered in the context of the general scheme of the planning process as a set of stages of goal setting, setting tasks, determining resource opportunities and time parameters, taking into account the activity's specifics. When assessing the possibilities and determining ways to implement the strategy (assessment of resource and time parameters of the plan), special attention should be paid to the procedural features of sales in foreign markets (standardization, certification, approval and permitting procedures, etc.), which are determined by the country's system and relevant regulations. The article details the content of these procedures and the peculiarities of their passage. The importance of planning these actions is determined by the fact that the costs associated with them, as well as the time parameters of the procedures, significantly affect the company's ability to achieve certain goals (to enter the foreign market), as well as the feasibility of such actions, i.e., efficiency of the enterprise). The proposed scheme of the process of planning measures to enter foreign markets of agricultural products can be used as a «road map» for agricultural producers who intend to export their products.

Key words: planning, market expansion, export, foreign economic activity, agricultural product, agricultural producer.

Постановка проблеми. Україна має значний потенціал для нарощування обсягів виробництва та експорту агропродукції, а все зростаючий попит на продукцію сільського господарства у глобальному масштабі відкриває нові можливості для українських агровиробників. Втім, лише обмежене коло компаній сьогодні здійснюють експорт агропродукції. Причинами тому є як обмежені потужності інфраструктури для зберігання та транспортування, так і високі стандарти щодо якості продукції, а також причини управлінського характеру: нестача знань та брак структурованої інформації щодо стандартів, сертифікації, процедур укладання та супроводження угод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці приділяють значну увагу питанням зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємств. Здебільшого, у центрі уваги — стратегії маркетингу, питання стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю та т.п. [1; 2; 5; 9]. Зокрема, у роботі Ціолковської С.І. було визначено послідовність формування стратегії розвитку ЗЕД для агровиробників, а також змодельовано стратегічні сценарії її розвитку агровиробниками [9]. У дослідженні Горобець Н.М. вивчено та запропоновано інструменти стратегічного менеджменту, що можуть бути використані під час планування діяльності агровиробників та визначено особливості агровиробництва як об'єкта стратегічного управління [2]; втім, сам процес планування (і, зокрема, заходів із виходу на міжнародні ринки) залишився поза увагою. Досліджуючи особливості експортної діяльності агровиробників, автори роботи [1] відзначають, що «планування специфіки експортних операцій» урахувуючи конкретні ринкові умови та вимоги є необхідним для підвищення ефективності експортної діяльності агровиробників [1, с. 74]. Водночас, в останніх наукових публікаціях питання планування експортних операцій залишаються недостатньо опрацьованими та дослідженими, що й зумовило мету даної статті.

Мета статті. Дане дослідження має на меті розробити формальний опис процесу планування заходів із виходу сільськогосподарського підприємства на зовнішній ринок, з урахуванням існуючих інституційних та нормативно-правових особливостей в цій сфері.

Виклад основних результатів. Розглядаючи зміст процесу планування заходів із виходу підприємства на зовнішні ринки агропродукції, слід наголосити на тому, що цей процес, з одного боку, має відповідати загальній схемі процесу планування [8], тобто містити такі складові як цілепокла-

дання, постановка завдань, визначення ресурсних можливостей та часових параметрів та ін., а з іншого — містити конкретний набір рішень в рамках кожної складової, зумовлений специфікою досліджуваної сфери (Рис. 1).

Коментуючи дані рисунку 1, зазначимо, що першим кроком в контексті планування заходів із виходу на зовнішній ринок є постановка цілі. У даному випадку ціль є комплексною, та охоплює такі складові як визначення цільових країн та виду продукції для експорту (з урахуванням ризиків), а також оцінка потенційного обсягу реалізації (попиту). Визначення стратегії маркетингу (а також інших) ілюструє ті завдання, що мають бути вирішені у сферах маркетингу, виробництва, логістики та ін. для досягнення загальної мети. Зрештою, оцінка можливостей та визначення способів реалізації стратегій є, фактично, етапом оцінки ресурсних та часових параметрів плану в рамках загальної моделі процесу планування.

Під час визначення цілей (країна, вид продукції, обсяг реалізації для експорту) слід враховувати такі чинники: можливості доступу до зовнішніх ринків, вимоги споживачів, стан конкуренції, інфраструктурні можливості, стан розвитку цільового ринку та ін. На цьому етапі основна увага має бути зосереджена на аналізі та оцінці таких аспектів [9]: кон'юнктура ринку товарів і послуг в рамках поточної структури виробництва і продажу підприємства; оцінка товару (послуги) і підприємства з точки зору споживачів; оцінка підприємства з точки зору конкуренції та становища на ринку. Під час оцінки ризиків доречним є визначення напрямів та інтенсивності динаміки ринку, оцінка довгострокового впливу цих змін на функціонування підприємства.

В рамках постановки завдань безпосередньо здійснюється планування та розробка підприємством стратегії поведінки на зовнішньому ринку, що охоплює такі аспекти: дослідження досягнутого рівня розвитку зовнішньоекономічної діяльності; прогнозування можливих змін конкурентів на зовнішньому ринку та впливу цих змін на функціонування підприємства; аналіз та оцінка сильних та слабких сторін, потенціалу підприємства щодо зовнішньоекономічної діяльності; розробка стратегії. Зауважимо, що ці аспекти стосуються не лише стратегії маркетингу, а й інших — виробничої, логістичної, фінансової стратегій та ін.

Під час оцінювання можливостей та визначення способів реалізації стратегії (оцінка ресурсних та часових параметрів реалізації плану) потребують

уваги такі аспекти: очікувана динаміка обсягів зовнішньоторговельної діяльності; необхідність зміни цільового ринку на інші; умови діяльності на нових ринках і можливі зміни в традиційних областях і сегментах ринку, пов'язані з експортною діяльністю; процедурні особливості реалізації продукції на зовнішньому ринку. Останній аспект, як правило, перебуває поза межами контролю підприємства, але має суттєвий вплив на витрати (ресурси), тож зупинимось на цьому детальніше.

Процедурні особливості реалізації продукції на зовнішньому ринку включають такі питання як стандартизація, сертифікація, погодження й дозвільні процедури та ін. та визначаються сформованою в країні системою та відповідними нормативно-правовими актами. Сучасна система контролюючих органів у сфері технічного регулювання в Україні складається з Міністерства економіки України, що розробляє державну політику у сфері технічного регулювання, та Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба), що реалізує цю політику [3; 6].

Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП УкрНДНЦ) виконує функції національного органу стандартизації і є відповідальним за такі питання: розробка

та прийняття національних стандартів, сертифікація продуктів, послуг та систем управління, оцінка відповідності продукції технічним регламентам тощо [4; 6].

Харчові продукти та харчова сировина не підлягають обов'язковій сертифікації, але можуть бути добровільно сертифіковані за різними схемами сертифікації (окремий продукт, партія, серія). Це дає право отримати сертифікат відповідності терміном дії від 1 до 2 років. Ці послуги також надаються відповідним структурним підрозділом ДП УкрНДНЦ а філії підприємства та відповідні експерти представлені в кожному регіоні України [4]. Підкреслимо, що хоча сертифікація харчових продуктів є добровільною процедурою, втім, вона є обов'язковою, якщо цього вимагає споживач (торгівельна мережа), а також для цілей експорту: українському експортеру необхідно отримати міжнародний сертифікат, визначений країною-імпортером (контрагентом), а також «Сертифікат здоров'я», виданий експертами ДП УкрНДНЦ [7].

Ураховуючи наявні інституційні та нормативно-правові умови, процес планування заходів із виходу на зовнішні ринки агропродукції (в аспекті оцінки ресурсних та часових параметрів) можна зобразити таким чином (рис. 2). Отже, під час загального планування заходів із виходу підприємства на зовнішній ринок агропродукції, особлива

Рис. 1. Структурування процесу планування заходів із виходу на зовнішні ринки агропродукції в контексті уніфікованої моделі процесу планування

Джерело: авторська розробка

увага має бути приділена оцінці ресурсних та часових параметрів процедур, пов'язаних із оцінкою та підтвердженням відповідності якості вимогам, здійсненням митних процедур та ін.

Витрати, які виникають на цих стадіях, а також часові параметри процедур, значною мірою впливають на можливості підприємства досягти визначених цілей (щодо виходу на зовнішній ринок), а також на доцільність таких дій (через вплив на загальну ефективність функціонування підприємства).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, заходи з розширення ринків збуту агровиробниками, зокрема, за рахунок освоєння зовнішніх ринків агропродукції, мають бути чітко спланованими. Процес планування цих дій підпорядковується загальній логіці (моделі) процесу планування та може бути поділений на такі стадії: визначення цілі (країни-імпортера, товару,

обсягів реалізації з урахуванням ризиків); постановка завдань (формулювання стратегій, серед яких на особливу увагу заслуговує маркетингова); оцінка ресурсних можливостей реалізувати план (на даному етапі слід чітко розуміти основні кроки експортера, пов'язані з оцінкою та підтвердженням якості продукції, оформленням необхідних документів, а також необхідні для цього фінансові, адміністративно-управлінські ресурси та часові параметри цих процесів). Сформована схема процесу планування вищевказаних заходів може бути використана в якості «дорожньої карти» для сільськогосподарських виробників, що мають намір освоювати зовнішні ринки.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути зосереджені на вивченні основних суб'єктів ринку у сфері послуг із сертифікації, лабораторних досліджень; оцінці витрат, пов'язаних із процедурами оцінки відповідності та сертифікації та ін.

Рис. 2. Планування заходів із виходу підприємства на зовнішні ринки агропродукції: оцінка ресурсів

Джерело: узагальнено та складено авторами на основі [3; 4; 6; 7]

Література

1. Галас Л.І., Дзямулич М.І., Шматковська Т.О. Особливості експортної діяльності сільськогосподарських підприємств в Україні. Економічний форум, 2021. № 2. С. 74–79.
2. Горобець Н.М. Використання стратегічних інструментів менеджменту під час планування діяльності аграрних підприємств. Проблеми системного підходу в економіці, 2019. № 3(1). С. 185-191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-27>
3. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://dpss.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2021).
4. ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Офіційна веб-сторінка. URL: <http://uas.org.ua/ua/> (дата звернення: 15.08.2021).
5. Ключник А.В., Баришник Л.С. Стратегічні напрями виходу аграрних підприємств на ринок Європейського Союзу. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії, 2016. Вип. 6(1). С. 23–26.
6. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2042-19> (дата звернення: 05.08.2021).
7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/771/97-вр> (дата звернення: 05.08.2021).
8. Строченко Н.І., Коблянська І.І. Планування і контроль на підприємстві: навчальний посібник для студентів економічного напрямку підготовки денної та заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». Суми: СНАУ, 2015. 272 с.
9. Цюлковська Софія Ігорівна. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агробізнесу: дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. за спец. 08.00.04. кер. Губені Ю.Е. Львів: ЛНАУ, 2019. 238 с.

References

1. Ghalas L.I., Dzjamulych M.I., Shmatkovsjka T.O. (2021) Osoblyvosti eksportnoji dijalnosti siljsjoghospodarsjkykh pidpryjemstv v Ukrajinі [Features of export activity of agricultural enterprises in Ukraine]. Economic Forum, no.2, pp. 74–79.
2. Ghorobecj N.M. (2019) Vykorystannja strategichnykh instrumentiv menedzhmentu pid chas planuvannja dijalnosti aghrarnykh pidpryjemstv [Use of strategic management tools when planning the activities of agricultural enterprises]. Problems of a systems approach in economics, Vol. 3 (1), pp. 185-191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-27>
3. State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection. Official web page. URL: <https://dpss.gov.ua> (accessed: 15.08.2021).
4. SE «Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality». Official web page. URL: <http://uas.org.ua/ua/> (accessed: 15.08.2021).
5. Kljuchnyk A.V., Baryshnyk L.S. (2016) Strategichni naprjamy vykhodu aghrarnykh pidpryjemstv na rynek Jevropejskogho Sojuzu [Strategic directions of agricultural enterprises entering the European Union market]. Economic Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy, Vol. 6 (1), pp. 23–26.
6. On state control over compliance with the legislation on food, feed, by-products of animal origin, veterinary medicine and animal welfare: Law of Ukraine of 18.05.2017 # 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2042-19> (accessed: 05.08.2021).
7. On the basic principles and requirements for food safety and quality: Law of Ukraine of 23.12.1997 # 771/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/771/97-вр> (accessed: 05.08.2021).
8. Strochenko N.I., Koblianska I.I. (2015) Planuvannja i kontrolj na pidpryjemstvi: navchalnyj posibnyk [Planning and control at the enterprise: a textbook]. Sumy: SNAU.
9. Tsiolkovska S.I. (2019) Zovnishnjoeconomichna dijalnistj pidpryjemstv aghrobiznesu [Foreign economic activity of agribusiness enterprises]. PhD Thesis. Lviv: LNAU.

УДК 334, 339.5, 339.9

Богуславський Олександр Володимирович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Богуславский Александр Владимирович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экологического менеджмента и предпринимательства
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко*

Boguslavsky Oleksandr

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Environmental Management and Entrepreneurship
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ORCID: 0000-0001-9168-3844

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7544

ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ТРАНСФЕРУ ТОВАРІВ І ТЕХНОЛОГІЙ ПОДВІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ТРАНСФЕРА ТОВАРОВ И ТЕХНОЛОГИЙ ДВОЙНОГО НАЗНАЧЕНИЯ

ECONOMIC CONTRADICTIONS ARE RELATED TO THE USE AND TRANSFER OF DUAL-USE GOODS AND TECHNOLOGIES

Анотація. Стаття присвячена вивченню економічних суперечностей, пов'язаних із використанням та трансфером товарів і технологій подвійного призначення. У статті виділено різні підходи до визначення категорій «технологія» та «технологія подвійного використання». Окреслено типи технологій подвійного використання.

Виділено основні економічні суперечності, пов'язані із застосуванням та трансфером товарів і технологій подвійного призначення: 1) суперечності пов'язані з створенням нових технологій, які можуть бути одночасно корисними у цивільній і у військовій сферах; 2) суперечності пов'язані із виготовленням і використанням товарів подвійного призначення; 3) Суперечності пов'язані із створенням нових засобів виробництва, що можуть бути використані як для виробництва товарів цивільного призначення так і для РХБЯ-зброї; 4) суперечності у використанні технологічних процесів для цивільної та військової сфер; 5) суперечності пов'язані із розвитком транспорту та удосконаленням способів доставки РХБЯ-зброї; 6) суперечності між інтересами економічного розвитку різних країн на основі впровадження нових технологій та нерозповсюдження РХБЯ-зброї; 7) міждержавні політико-економічні суперечності щодо РХБЯ-зброї. 8) суперечності між групами країн та окремими країнами, щодо нерозповсюдження РХБЯ-зброї; 9) суперечності, що пов'язані із забрудненням навколишнього середовища в процесі виготовлення та випробовування РХБЯ-зброї; 10) суперечності в реалізації економічних і політичних інтересів між країнами, що мають сучасну зброю масового знищення та країнами, які не володіють цією зброєю; 11) суперечності щодо захисту своїх національних економічних та ін. інтересів тощо.

Показано особливості трансферу товарів і технологій подвійного призначення в сучасній економіці і визначено, що він набуває мережевого характеру. Підкреслено необхідність застосування експортного контролю до трансферу товарів і технологій подвійного призначення.

Ключові слова: економічні суперечності, трансфер товарів та технології подвійного призначення, РХБЯ-зброя, експортний контроль.

Аннотация. Статья посвящена изучению экономических противоречий, связанных с использованием и трансфером товаров и технологий двойного назначения. В статье выделены различные подходы к определению категорий «технология» и «технология двойного назначения». Определены типы технологий двойного и назначения.

Выделены основные экономические противоречия, связанные с применением и трансфером товаров и технологий двойного назначения: 1) противоречия связанные с созданием новых технологий, которые могут быть одновременно полезными в гражданской и в военной сферах; 2) противоречия связанные с изготовлением и использованием товаров двойного назначения; 3) Противоречия связаны с созданием новых средств производства, которые могут быть использованы как для производства товаров гражданского назначения так и для РХБЯ-оружия; 4) противоречия в использовании технологических процессов для гражданской и военной сфер; 5) противоречия связанные с развитием транспорта и совершенствованием способов доставки РХБЯ-оружия; 6) противоречия между интересами экономического развития различных стран на основе внедрения новых технологий и нераспространения РХБЯ-оружия; 7) межгосударственные политико-экономические противоречия относительно РХБЯ-оружия. 8) противоречия между группами стран и отдельными странами, по нераспространению РХБЯ-оружия; 9) противоречия, связанные с загрязнением окружающей среды в процессе изготовления и испытания РХБЯ-оружия; 10) противоречия в реализации экономических и политических интересов между странами имеющими современное оружие массового уничтожения, и странами, которые не обладают этим оружием; 11) противоречия защиты своих национальных интересов и др.

Показаны особенности трансфера товаров и технологий двойного назначения в современной экономике и определено, что он приобретает сетевой характер. Подчеркнута необходимость применения экспортного контроля к трансферу товаров и технологий двойного назначения.

Ключевые слова: экономические противоречия, трансфер товаров и технологии двойного назначения, РХБЯ-оружие, экспортный контроль.

Summary. The article is devoted to the study of economic contradictions related to the use and transfer of dual-use goods and technologies. The article highlights different approaches to defining the categories «technology» and «dual-use technology». Types of dual-use technologies are outlined.

The main economic contradictions related to the use and transfer of dual-use goods and technologies are identified: 1) contradictions related to the creation of new technologies that can be both useful in the civilian and military spheres; 2) contradictions related to the manufacture and use of dual-use goods; 3) Contradictions are related to the creation of new means of production that can be used both for the production of civilian goods and for CBRN; 4) contradictions in the use of technological processes for the civilian and military spheres; 5) contradictions related to the development of transport and improvement of methods of delivery of CBRN; 6) contradictions between the interests of economic development of different countries on the basis of the introduction of new technologies and non-proliferation of CBRN; 7) interstate political and economic contradictions regarding the CBRN; 8) contradictions between groups of countries and individual countries regarding the non-proliferation of CBRN; 9) contradictions related to environmental pollution in the process of manufacturing and testing of CBRN; 10) contradictions in the realization of economic and political interests between countries that have modern weapons of mass destruction and countries that do not possess these weapons; 11) contradictions regarding the protection of their national interests etc.

The peculiarities of the transfer of dual-use goods and technologies in the modern economy are shown and it is determined that it acquires a network character. The need to apply export controls to the transfer of dual-use goods and technologies is emphasized.

Key words: economic contradictions, transfer of goods and dual-use technologies, CBRN, export control.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес, широке застосування нових технологій та впровадження інновацій у підприємницькій діяльності є запорукою сучасного стабільного економічного розвитку. Водночас зростання науково-технічних можливостей суспільства у різних сферах значно підвищує глобальні виклики, що стоять перед людством. Особливо це актуально у зв'язку

з новими способами подвійного використання товарів і технологій як у цивільній так і у військовій сферах, що відкриває небувалі раніше можливості для створення РХБЯ-зброї (радіологічної, хімічної, біологічної, ядерної) та іншої зброї масового ураження. Саме сутності подвійного використання та економічним суперечностям застосування технологій та товарів подвійного використання,

а також необхідності їх регулювання присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення сутності і особливостей регулювання трансферу товарів і технологій подвійного використання присвячено публікації багатьох закордонних та вітчизняних вчених, серед яких: С. Міллер, М. Селгелід, Р. Родрігес, Е. Аутіо, Т. Лааманен, Ж.-П. Зандерс, Б. Едвардс, К. Мішель, М. Еспона, В. Довбенко, В. Прохорова, Г. Клімова та ін.

Зокрема, С. Міллер та М. Селгелід зосередили свою увагу на вивченні сутності та етичних аспектах використання технологій подвійного використання [1, с. 526–528], Р. Родрігес вивчала розвиток концепції подвійного використання [2, с. 4], Е. Аутіо та Т. Лааманен проаналізували механізми та основні індикатори трансферу технологій подвійного використання [3, с. 4].

У працях Ж.-П. Зандерса розкриті політологічні аспекти нерозповсюдження хімічної та біологічної зброї [4, с. 167–186]. К. Мішель зосередив свої дослідження на юридичних засадах глобального торговельного контролю за товарами та технологіями подвійного використання [5], а Б. Едвардсом окреслені ризики та основні складові відповідальної поведінки підприємців при застосуванні РХБЯ-товарів і технологій подвійного призначення [6, с. 1–17] тощо.

Багато міжнародних угод, конвенцій прийнятих на рівні ООН, нормативно правових-актів США, ЄС, України та інших країн присвячені практичним аспектам регулювання трансферу товарів та технологій подвійного використання (зокрема КХЗ, КБТЗ) тощо.

У той же час, не до кінця вивченими залишаються економічні суперечності пов'язані із використанням товарів та технологій подвійного використання. У зв'язку із інтенсифікацією економічних відносин в сучасній економіці постійно виникають все нові і нові аспекти та можливості трансферу технологій подвійного призначення, що потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними цілями даної статті є: 1) розкрити сутність і особливості використання технологій подвійного призначення; 2) окреслити основні економічні суперечності, пов'язані із застосуванням технологій подвійного використання; 3) виділити особливості трансферу технологій подвійного використання в економіці.

Виклад основного матеріалу. Найперше для цілей даного дослідження необхідно розкрити сут-

ність таких категорій як «технологія» та «технологія подвійного використання».

Загалом у науковій літературі зустрічається багато визначень категорії «технологія», наведемо деякі з них. Так у Encyclopaedia Britannica міститься наступне визначення: «Технологія — це застосування наукових знань до практичних цілей людського життя або, як це іноді називають, до змін та маніпулювання навколишнім середовищем» [7].

У свою чергу, у багатьох працях розкриваються різні аспекти наукового та практичного застосування даної категорії [8]:

- Галузь знань, що займається створенням та використанням технічних засобів для забезпечення життєдіяльності суспільства.
- Прикладне застосування знань для реалізації практичних цілей.
- Термінологія, що використовується в науці, мистецтві, науці і т.д.
- «Науковий або промисловий процес, винахід, спосіб тощо.
- Сума способів забезпечення соціальними групами матеріальних об'єктів своєї цивілізації» [8].

Окрім складності теоретичного визначення сутності категорії «технологія», різні технології характеризуються багатьма аспектами їх практичного застосування. Зокрема у праці Е. Аутіо і Т. Лааманена [3] висвітлено аспекти призначення технологій, які розглядаються як здатність: по перше 1) розпізнавати найбільш важливі технологічні проблеми; 2) розробляти нові концепції та необхідне матеріально-технічне забезпечення для вирішення цих проблем; 3) власне самі концепції та матеріальні засоби вирішення цих проблем, і 4) «здатність ефективно використовувати поняття та матеріальне забезпечення» [3, с. 647].

Ще більш складним є вивчення сутності та особливостей використання категорії «технологія подвійного призначення». У науковій літературі виділяються декілька концептуальних підходів до трактування цієї категорії що базуються на різних аспектах її осмислення [9]:

1. Визначення, що зосереджуються на властивих технології характеристиках (призначення). Так Європейська комісія визначає товари та технології подвійного призначення як «предмети, включаючи програмне забезпечення та технології, які можуть використовуватися як для цивільних, так і для військових цілей» [9]. Подібний підхід також наявний у Code of Federal Regulations США: «предмети, які можуть використовуватися як для військових, так і для інших стратегічних цілей [11].

2. Зовнішні ефекти, тобто контекст, в якому використовується технологія, наприклад, «коли одні і ті ж технології можуть бути законно використані для покращення стану людини та протизаконно використані для біотероризму» [13].

3. Навмисних або ненавмисних дій розробників, учасників процесу трансферу та застосування технологій і товарів подвійного використання [12; 9].

4. Також, на нашу думку, доцільно виділити окремий ризиково-прогностичний підхід, який ідентифікує появу нових технологій подвійного використання у зв'язку з існуючими або потенційними суспільними та технологічними ризиками для їх застосування.

Різновидів технологій подвійного призначення може бути дуже багато, а основні типи цих технологій класифікуються так [13]:

«1. Матеріальні: предмети або артефакти; збудники хвороб, хімічні речовини, токсини; лабораторне обладнання; ферментатори, виробничі установки; системи доставки, спеціальне обладнання і т.д.

2. Нематеріальні технології: дані; процеси; знання; експертиза та навички» тощо [13].

У свою чергу, економічні суперечності господарського використання товарів та технологій подвійного використання напряду пов'язані із ризиками та можливостями для їх застосування, які зокрема окреслені на сайті Європейської комісії: «Ніколи раніше технологічні досягнення не мали такого сильного впливу на безпеку; не тільки підвищуючи характер та рівень загроз, але й надаючи можливості для подолання загроз» [14]. Серед таких ризиків, зокрема виділяються:

- 1) використання у воєнних цілях кіберзброї, безпілотної та дистанційно-керованої зброї, хімічної та біологічної зброю, мілітаризацію космосу, високоточних ударів;
- 2) летальні автономні системи озброєнь (LAWS) можуть бути використані як для порятунку життя так і для протилежних цілей;
- 3) квантова криптографія що підвищує рівень комунікації, але водночас створює нові виклики і можливості для збору розвідувальних даних;
- 4) штучний інтелект, який може бути використаний як для запобігання тероризму [14], так і у тоталітарних або терористичних цілях.

Отже можна виділити наступні економічні суперечності, що обумовлені використанням і трансфером товарів і технологій подвійного призначення:

1. Суперечності пов'язані з створенням нових технологій, які можуть бути одночасно корисними і у цивільній і у військовій сферах (наприклад, атомна енергетика).

2. Суперечності пов'язані із виготовленням і використанням товарів подвійного призначення (безпілотні літаки).

3. Суперечності пов'язані із створенням нових засобів виробництва, що можуть бути використані як для виробництва товарів цивільного призначення так і для РХБЯ-зброї (ферментатори).

4. Суперечності у використанні технологічних процесів для цивільної та військової сфер.

5. Суперечності пов'язані із розвитком транспорту та удосконаленням способів доставки РХБЯ-зброї.

6. Суперечності між інтересами економічного розвитку різних країн на основі впровадження нових технологій та нерозповсюдження РХБЯ-зброї.

7. Міждержавні політико-економічні суперечності щодо РХБЯ-зброї.

8. Суперечності між групами країн та окремими країнами щодо нерозповсюдження РХБЯ-зброї (наприклад ті що ратифікували або не ратифікували Договір про заборону ядерної зброї прийнятий 7 липня 2017 року в штаб-квартирі ООН в Нью-Йорку).

9. Економічні суперечності, що пов'язані із подальшим забрудненням навколишнього середовища в процесі виготовлення та випробовування РХБЯ-зброї.

10. Суперечності в реалізації економічних і політичних інтересів між країнами, що мають сучасну зброю масового знищення та країнами, які не мають цієї зброї або відмовились від володіння нею (Україна, ПАР).

11. Суперечності щодо захисту своїх національних економічних та ін. інтересів, тиску на інші країни, міжнародного співробітництва тощо.

12. Економічні суперечності всередині країн між цілями мілітаризації та технологічного розвитку та їх поєднання.

13. Також у кожній галузі, що так чи інакше пов'язана із можливістю створення РХБЯ-зброї є специфічні економічні суперечності та відповідно, особливості експортного контролю за товарами та технологіями подвійного використання [15, с. 365–369].

У більшості випадків, за словами Жана-Паскаля Зандерса: «суперечності подвійного використання виникають, коли спроби контролю певної технології протистоять невійськовим комерційним та науковим інтересам щодо цієї технології» [13].

Багато економічних суперечностей безпосередньо пов'язані з трансфером технологій та товарів подвійного призначення.

У спрощеному вигляді виділяється 3 типи трансферу технологій

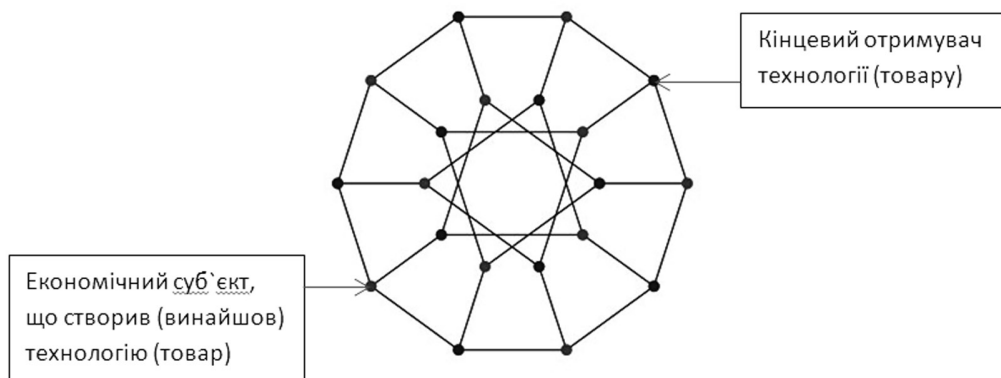

Рис. 1. Нерегульований трансферт товарів і технологій

Джерело: складено автором на основі [16]

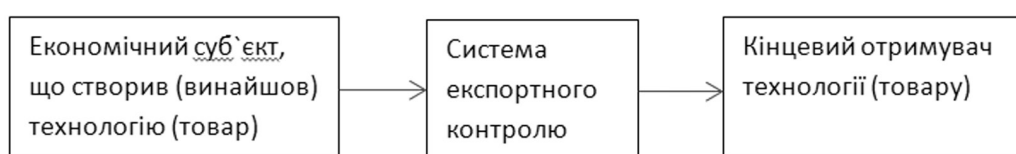

Рис. 2. Регульований трансферт товарів і технологій подвійного використання

Джерело: складено автором

1. Через кордони між різними господарюючими суб'єктами.

2. Через кордони в межах одного економічного суб'єкту (ТНК).

3. Між підприємствами всередині однієї країни [13].

На практиці, трансферт товарів і технологій є набагато складнішим процесом, і у середньостроковій та довгостроковій перспективі нагадує мережевий графік або різні графи (наприклад Граф Дезарга), з багатьма точками трансферу технологій, які з часом все більше і більше розширюються (див. рис. 1).

Завданням експортного контролю є те, щоб трансфер РХБЯ-товарів та технологій подвійного призначення відбувся у чітко визначеному державними та міждержавними органами у порядку, і відповідності із отриманими дозволами і кінцевим призначенням товарів, робіт, послуг, технологій та ін., як це схематично представлено на рис. 2.

Необхідно підкреслити, що РХБЯ-зброя має лише одне призначення, в той же час як «розробка РХБЯ-зброї часто базується на технологіях подвійного використання» [1, с. 527].

Висновки. З одного боку, трансфер технологій позитивно впливає на економічне співробітництво, розвиток підприємницької діяльності та суспіль-

ний прогрес. З іншого боку, несанкціонована органами експортного контролю передача чутливих технологій пов'язаних з можливостями створення РХБЯ-зброї може нести суттєву загрозу для цілих регіонів, народів, країн тощо. Тому у сучасності всі суб'єкти господарювання та учасники трансферу РХБЯ-товарів і технологій подвійного призначення (підприємці, науковці, політики та ін.) несуть високу морально-етичну та ін. види відповідальності за свої дії перед суспільством [17, с. 50–52], оскільки ризикові дії у цьому напрямку можуть призвести до непередбачуваних наслідків для світової економіки та людства в цілому.

Економічні суперечності подвійного використання впливають на «окремі громади, на користь яких чи, фактично, на шкоду яких проводиться дослідження..., національні уряди, які несуть моральну та юридичну відповідальність за забезпечення безпеки їх громадян... та міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй» [1, с. 526–528].

Перспективами подальших досліджень є: прогнозування та ідентифікація РХБЯ-загроз і ризиків; вивчення практичних аспектів експортного контролю за товарами і технологіями подвійного призначення; створення систем експортного контролю на підприємствах тощо.

Література

1. Miller S., Selgelid M.J. Ethical and Philosophical Consideration of the Dual-use Dilemma in the Biological Sciences // *Science and Engineering Ethics*. 2007. № 13. P. 523–580.
2. Rodrigues R. Principles and Approaches in Ethics Assessment: Dual-use in research // *SATORI Research Project*, European Commission. June, 2015. 21 p.
3. Errko Autio E., Laamanen T. Measurement and evaluation of technology transfer: Review of technology transfer mechanisms and indicators // *International Journal of Technology Management*. 1995. Vol. 10. Nos. P. 643–664.
4. Zanders J.P. The Demand Side of CBW Proliferation', in Dietrich Schroeder and Mirco Elena (eds) // *Technology Transfer*. 2000. P. 167–186.
5. Michel Q. Controle van de handel in dual-use goederen: het juridische kluwen na de regionalisering, Belgische wapenhandel: Een politiek, economisch en ethisch hangijzer. ACCO. Leuven/Den Haag. 2014. 190 p.
6. Edwards B. «Introduction,» in *Insecurity and Emerging Biotechnology: Governing Misuse Potential* / ed. Brett Edwards. Cham: Springer International Publishing, 2019. P. 1–13.
7. Technology // *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/technology/technology> (дата звернення: 24.09.2020).
8. Technology // *Dictionary.com* URL: <https://www.dictionary.com/browse/technology> (дата звернення: 23.09.2021).
9. Harris E.D., Acton J.M., Lin H. Introduction Governance of Dual-Use Technologies: Theory and Practice. URL: <https://www.amacad.org/publication/governance-dual-use-technologies-theory-and-practice/section/3> (дата звернення: 24.09.2020).
10. Council Regulation (EC) No 428/2009 of May 5, 2009 // *Official Journal of the European Union*. 2009. May 29: L134/3. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:en:PDF>. (дата звернення: 26.09.2020).
11. Dual Use Exports // *Code of Federal Regulations*, Title 15, § 730.3. 2000. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/15/730.3>. (дата звернення: 19.06.2020).
12. Steinbruner J.D., Harris E.D., Gallagher N., Okutani S.M. Controlling Dangerous Pathogens: A Prototype Protective Oversight System // *College Park: Center for International and Security Studies at Maryland*. 2007. URL: https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/7949/pathogens_project_monograph.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 10.06.2020).
13. Zanders J.P. CBRN Weapons Core Concepts, Security Challenges, and Their Control. The Trench // *Strategic Trade Control and Non-Proliferation*. EU Summer University, Baden, Austria, 9–13 July 2018. URL: <http://www.the-trench.org/wp-content/uploads/2018/07/20180709-Vienna-Summer-School-CBRN-core-concepts.pdf> (дата звернення: 20.06.2020).
14. Knowledge for policy. Dual-use technologies. URL: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/foresight/topic/changing-security-paradigm/artificial-intelligence-quantum-cryptography_en (дата звернення: 30.06.2020).
15. Boguslavsky O.V., Tsykhotska O.S. Peculiarities of control on transfer of Dual-use Goods and Technologies of chemical industry enterprises and direction of its improvement // *The 1st International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science»* (September 8–10, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. P. 365–369.
16. Регулярні графі. URL: <https://uk.freejournal.org/948764/1/regulyarni-grafi.html> (дата звернення: 24.09.2021).
17. Богуславський О., Ігнатович Н. Морально-ціннісні аспекти сучасних досліджень розвитку підприємництва / О. Богуславський, Н. Ігнатович // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. Вип. 148. С. 50–52.

References

1. Miller S., Selgelid M.J. Ethical and Philosophical Consideration of the Dual-use Dilemma in the Biological Sciences // *Science and Engineering Ethics*. 2007. № 13. P. 523–580.
2. Rodrigues R. Principles and Approaches in Ethics Assessment: Dual-use in research // *SATORI Research Project*, European Commission. June, 2015. 21 p.
3. Errko Autio E., Laamanen T. Measurement and evaluation of technology transfer: Review of technology transfer mechanisms and indicators // *International Journal of Technology Management*. 1995. Vol. 10. Nos. P. 643–664.
4. Zanders J.P. The Demand Side of CBW Proliferation, in Dietrich Schroeder and Mirco Elena (eds) // *Technology Transfer*. 2000. P. 167–186.

5. Michel Q. Controle van de handel in dual-use goederen: het juridische kluwen na de regionalisering, Belgische wapenhandel: Een politiek, economisch en ethisch hangijzer. ACCO. Leuven/Den Haag. 2014. 190 p.
6. Edwards B. «Introduction,» in *Insecurity and Emerging Biotechnology: Governing Misuse Potential* / ed. Brett Edwards. Cham: Springer International Publishing, 2019. P. 1–13.
7. Technology // Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/technology/technology> (data zvernennia: 24.09.2020).
8. Technology // Dictionary.com URL: <https://www.dictionary.com/browse/technology> (data zvernennia: 23.09.2021).
9. Harris E. D., Acton J. M., Lin H. Introduction Governance of Dual-Use Technologies: Theory and Practice. URL: <https://www.amacad.org/publication/governance-dual-use-technologies-theory-and-practice/section/3> (data zvernennia: 24.09.2020).
10. Council Regulation (EC) No 428/2009 of May 5, 2009 // Official Journal of the European Union. 2009. May 29: L134/3. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ: L:2009:134:0001:0269: en: PDF>. (data zvernennia: 26.09.2020).
11. Dual Use Exports // Code of Federal Regulations, Title 15, § 730.3. 2000. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/15/730.3>. (data zvernennia: 19.06.2020).
12. Steinbruner J. D., Harris E. D., Gallagher N., Okutani S. M. Controlling Dangerous Pathogens: A Prototype Protective Oversight System // College Park: Center for International and Security Studies at Maryland. 2007. URL: https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/7949/pathogens_project_monograph.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia: 10.06.2020).
13. Zanders J. P. CBRN Weapons Core Concepts, Security Challenges, and Their Control. The Trench // Strategic Trade Control and Non-Proliferation. EU Summer University, Baden, Austria, 9–13 July 2018. URL: <http://www.the-trench.org/wp-content/uploads/2018/07/20180709-Vienna-Summer-School-CBRN-core-concepts.pdf> (data zvernennia: 20.06.2020).
14. Knowledge for policy. Dual-use technologies. URL: https://ec.europa.eu/knowledge4policy/foresight/topic/changing-security-paradigm/artificial-intelligence-quantum-cryptography_en (data zvernennia: 30.06.2020).
15. Boguslavskyy O. V., Tsykhotska O. S. Peculiarities of control on transfer of Dual-use Goods and Technologies of chemical industry enterprises and direction of its improvement // The 1st International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (September 8–10, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. P. 365–369.
16. Rehuliarni hrafy. URL: <https://uk.freejournal.org/948764/1/regulyarni-grafi.html> (data zvernennia: 24.09.2021).
17. Bohuslavskiy O., Ihnatovych N. Moralno-tsinnisni aspekty suchasnykh doslidzhen rozvytku pidpriemnytstva / O. Bohuslavskiy, N. Ihnatovych // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. 2019. Vyp. 148. S. 50–52.

УДК 336.14:352]:316.346.2

Нечаєва Ірина Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Національний університет «Запорізька політехніка»

Нечаева Ирина Анатольевна

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры менеджмента

Национальный университет «Запорожская политехника»

Nechayeva Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Zaporizhzhia Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-3429-7255

Костецька Анастасія Іванівна

студентка

Національного університету «Запорізька політехніка»

Костецкая Анастасия Ивановна

студентка

Национального университета «Запорожская политехника»

Kostetska Anastasiia

Student of the

Zaporizhzhia Polytechnic National University

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7545

**ВИКОРИСТАННЯ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО
ПІДХОДУ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ ГРОМАДИ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГЕНДЕРНО ОРИЕНТИРОВАННОГО
ПОДХОДА В БЮДЖЕТНОМ ПРОЦЕССЕ ГРОМАДЫ
USING A GENDER-ORIENTED APPROACH
IN THE COMMUNITY BUDGET PROCESS**

Анотація. Динамічний розвиток фінансової системи країни передбачає впровадження змін до бюджетної політики, тому вирішення задач гендерної політики можливо за умов дотримання її принципів на всіх рівнях управління, зокрема на рівні місцевого самоврядування.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад сутності та принципів гендерно орієнтованого підходу у процесі бюджетування. Опрацьовано поняття «гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі». Охарактеризовано ключові особливості та принципи, на яких будується гендерно орієнтований підхід. Розглянуто покроковий алгоритм впровадження та застосування гендерного підходу в бюджетному процесі. Згідно проведеного дослідження виявлено переваги впровадження гендерного підходу в бюджетному процесі громади.

Визначено, що гендерно орієнтоване бюджетування враховує інтереси та потреби не лише за ознакою статі, є підходом до бюджетування на загальних засадах, фокусується як на видатках так і на доходах та складанні окремих бюджетів, має загальний бюджет для суб'єкта господарювання і заснований на розподілі витрат за бюджетними статтями. Використання гендерного бюджетування викликане необхідністю створення рівних прав для чоловіків і жінок, уникнення гендерних розривів та підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних програм.

Цінність для громади полягає у запровадженні системної інтеграції гендерного підходу в стратегічне планування, що дозволяє ефективніше вирішувати питання надання публічних послуг та складання програм і бюджетів, оптимізувати раціональне та прозоре використання коштів жителів громади, підвищити роль і вплив громадськості у цьому процесі.

Гендерний підхід допомагає визначити наявні потреби, розробити план дій щодо просування гендерної рівності на рівні громади, проводити моніторинг та оцінювати прогрес.

Ключові слова: гендерно орієнтований підхід, місцеві бюджети, гендерне бюджетування громади.

Аннотация. Динамичное развитие финансовой системы страны предусматривает внесения изменений в бюджетную политику, поэтому решение задач гендерной политики возможно при соблюдении ее принципов на всех уровнях управления, в частности на уровне местного самоуправления.

Статья посвящена исследованию теоретических основ сущности и принципов гендерно ориентированного подхода в процессе бюджетирования. Обработано понятие «гендерно ориентированный подход в бюджетном процессе». Охарактеризованы ключевые особенности и принципы, на которых строится гендерно ориентированный подход. Рассмотрен пошаговый алгоритм внедрения и применения гендерного подхода в бюджетном процессе. Согласно проведенного исследования выявлены преимущества внедрения гендерного подхода в бюджетном процессе громады.

Определено, что гендерно ориентированное бюджетирование учитывает интересы и потребности не только по признаку пола, является подходом к бюджетированию на общих основаниях, фокусируется как на расходах, так и на доходах и составлении отдельных бюджетов, имеет общий бюджет для субъекта владения и основан на распределении расходов по бюджетным статьям. Использование гендерного бюджетирования вызвано необходимостью создания равных прав для мужчин и женщин, во избежание гендерных разрывов и повышение эффективности и прозрачности использования бюджетных программ.

Ценность для громады заключается во введении системной интеграции гендерного подхода в стратегическое планирование, позволяет эффективно решать вопросы предоставления публичных услуг и составления программ и бюджетов, оптимизировать рациональное и прозрачное использование средств жителей громады, повысить роль и влияние общественности в этом процессе.

Гендерный подход помогает определить имеющиеся потребности, разработать план действий по продвижению гендерного равенства на уровне общины, проводить мониторинг и оценивать прогресс.

Ключевые слова: гендерно ориентированный подход, местные бюджеты, гендерное бюджетирование громады.

Summary. Dynamic development of a country's financial system involves introduction of changes in the fiscal policy so the gender policy solution is possible provided that its principles are observed at all levels of government, in particular at the level of local self-government.

The article is devoted to the study of theoretical foundations of the essence and principles of a gender-oriented approach in the budgeting process. The concept of «a gender-oriented approach in the budget process» is processed. The key features and principles on which the gender-oriented approach is based are described. The step-by-step algorithm of introduction and application of the gender approach in the budget process is considered. According to this study, the benefits of implementing the gender approach in the budget process of the community were identified.

It is determined that the gender oriented budgeting takes into account the interests and needs not only on the basis of gender, it is an approach to budgeting on a general basis, focuses on both expenditures and revenues and separate budgets, has a general budget for the entity and is based on cost allocation by budget articles. The use of gender budgeting is due to the need to create equal rights for men and women, avoid gender gaps and increase the efficiency and transparency of budget programs.

Value for the community is in introduction of a systematic integration of the gender approach into strategic planning which allows to provide more effectively public services and programs and budgets, optimize the rational and transparent use of community funds, increase public role and influence in this process.

The gender approach helps to identify existing needs, develop an action plan to promote gender equality at the community level, monitor and evaluate the progress.

Key words: gender-oriented approach, local budgets, gender budgeting of the community.

Постановка проблеми. Реформа місцевого самоврядування та децентралізації влади є однією з ключових змін в державі, необхідних для європейського розвитку України. Входження країни

як рівноправної до світового та європейського співтовариства, вимагає концептуального визначення, розробки й реалізації гендерної політики як основи формування гендерної культури, розвитку гендерної

рівності, адаптації до умов творення гендерної демократії. Рішення задач гендерної політики можливо за умов дотримання її принципів на всіх рівнях управління. Тому використання гендерно орієнтованого підходу у місцевому самоврядуванні набуває важливого значення та є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань застосування гендерно орієнтованого підходу у місцевому самоврядуванні та процесі бюджетування присвячено праці багатьох вчених.

Зокрема, О. Голинська [1] розглядає гендерно орієнтоване бюджетування як критеріальну основу ефективності бюджетних програм.

Т. Іваніна [2] акцентує увагу на важливості врахування гендерних аспектів у процесі планування, реалізації та звітування про виконання програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів.

Роботи Т. Коляда [3], А. Ковальчук [4], М. Білинська [5] присвячені розкриттю сутності та принципів гендерного бюджетування, передумовам його впровадження на загальнодержавному та місцевому рівнях, дослідженні кращих практик міжнародного та українського досвіду щодо гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі.

Заслуговує на увагу дослідження І. Нечаєвої [6,7], в яких розглянуто проблеми та особливості формування бюджетів різного рівня, а також аналіз формування та витрачання публічних фондів грошових коштів в умовах бюджетної децентралізації.

Також питаннями застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетуванні займається проєкт «Гендерне бюджетування в Україні», Національне агентство України з питань державної служби та Фонд ім. Фрідріха Еберта.

Однак, незважаючи на достатню проробку даного питання, наразі не сформований алгоритм аналізу бюджетної програми та алгоритм впровадження гендерно орієнтованого підходу до бюджетування громади.

Використання гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі громади залишається актуальним в питаннях щодо ефективних методів управління бюджетними коштами та запровадження системної інтеграції гендерного підходу в стратегічне планування, який дозволить вирішувати проблеми планування, складання програм і бюджетів відповідно до потреб та інтересів жінок і чоловіків.

Формулювання цілей статті. Мета наукової статті — дослідити теоретичні засади сутності та принципів гендерно орієнтованого підходу у процесі

бюджетування та запропонувати алгоритм проведення гендерного бюджетного аналізу задля ефективного використання гендерного бюджетування у громадах.

Виклад основного матеріалу. Важливість та актуальність впровадження гендерно орієнтованого підходу у місцевому самоврядуванні зумовлено перш за все тим, що воно означає прагнення до створення суспільства, в якому жінки й чоловіки живуть повноцінним життям, мають рівні права та свободи. Це є важливим вектором демократичного розвитку України. Поточні реформи у державі та децентралізація створюють для цього реальні можливості і сприяють переформатуванню сучасної свідомості.

Комплексний гендерний підхід ставить людей у центр процесу формування політики, що забезпечує ефективне та справедливе управління, адже він дозволяє врахувати потреби різних груп населення.

Згідно з визначенням Організації Об'єднаних Націй [8] цілеспрямоване застосування гендерного підходу — це «...процес оцінювання того, які наслідки матиме для жінок та чоловіків здійснення будь-якого планованого заходу, включаючи впровадження законодавства, стратегічної політики та програм в усіх сферах і на всіх рівнях. Цілеспрямоване впровадження гендерного підходу означає обов'язкове врахування інтересів та досвіду як жінок, так і чоловіків під час розробки, впровадження, моніторингу та оцінювання стратегічних заходів і програм у всіх політичних, економічних та соціальних сферах, щоб забезпечити одержання чоловіками та жінками однакової вигоди від реалізації цих заходів і програм та ліквідувати будь-яку нерівність».

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків» [9] «гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».

У найзагальнішому розумінні гендерний підхід у публічній політиці — це врахування інтересів, потреб та можливостей жінок і чоловіків (та/або їх груп) на етапах планування, реалізації, моніторингу та оцінки публічної політики (конкретних стратегій, політик, програм, бюджетів та заходів) [10].

Гендерно орієнтований підхід допомагає забезпечити соціальну справедливість, рівноправний і стабільний людський розвиток, використовуючи найефективніші сучасні засоби, а його кінцева мета — досягнення гендерної рівності. Застосу-

вання гендерно орієнтованого підходу означає, що жінки і чоловіки стають видимими учасниками та учасницями соціально-економічного розвитку громади та країни.

Гендерно орієнтований підхід до управління є одним із обов'язкових принципів національної політики та економіки, який у свою чергу впливає на забезпечення фінансової стабільності держави, розвиток конкурентоспроможності економіки, розвиток національного виробництва, підвищення стандартів життя та рівня добробуту громадян та забезпечення соціального захисту населення.

Сутність гендерно орієнтованого бюджетування полягає у тому, що сукупність різних інструментів, механізмів та інститутів, об'єднаних загальною метою дають змогу враховувати інтереси різних груп жінок та чоловіків при розподілі ресурсів на усіх рівнях.

Ключові особливості гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі наведено на рис. 1 (складено автором на основі [11]).

Гендерно орієнтований підхід в бюджетному процесі це:

1) підхід до бюджетування на загальних засадах;

- 2) фокусується як на видатках так і на доходах;
- 3) загальний бюджет для суб'єкта господарювання (не окремі бюджети для жінок та чоловіків);
- 4) розподіл витрат за бюджетними статтями (не рівний розподіл витрат за принципом 50 на 50);
- 5) враховує інтереси та потреби не лише за ознакою статі.

До принципів гендерно орієнтованого підходу належить справедливість, результативність та ефективність (рис 2) складено автором на основі [2, с. 34].

Відповідно до Методичних рекомендацій Міністерства фінансів України [13] впровадження та застосування гендерного підходу в бюджетному процесі передбачає чотири кроки, які наведено на рис. 3.

Метою першого етапу є виявлення гендерних розривів та проблем, які існують у країні, конкретній галузі, громаді та ознайомитися з правовими вимогами до забезпечення гендерної рівності.

Оглядом можуть бути охоплені чинні нормативно-правові акти, міжнародні та національні документи, в тому числі міжнародні угоди, директиви міжнародних організацій, членом яких

Рис. 1. Ключові особливості гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі

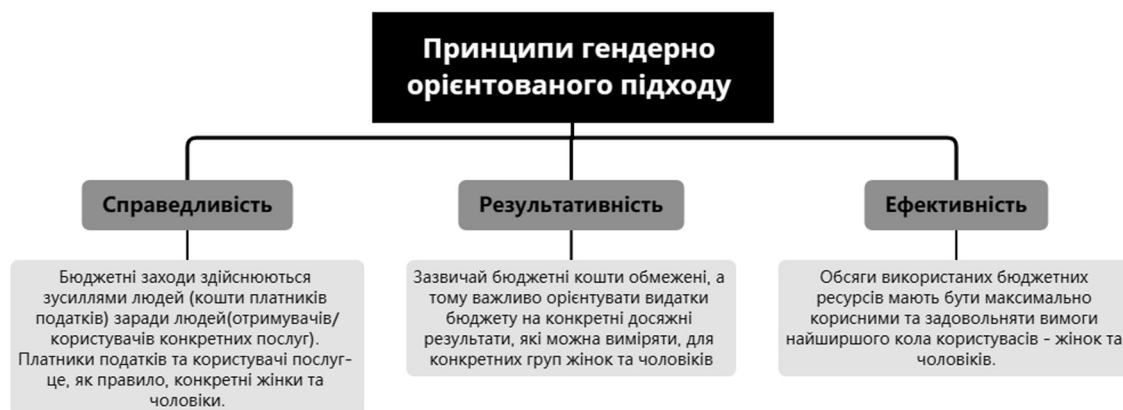

Рис. 2. Принципи гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі

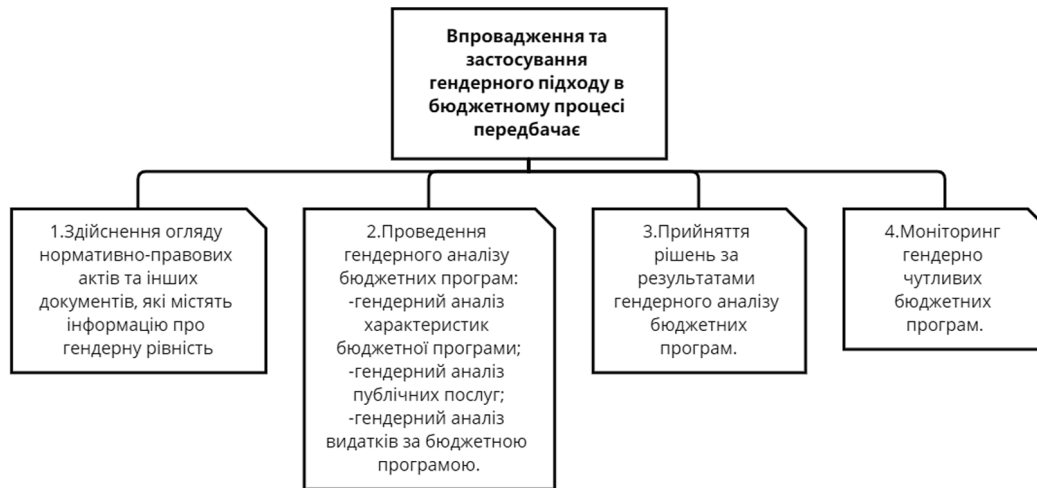

Рис. 3. Кроки впровадження та застосування гендерного підходу в бюджетному процесі

є Україна, доповіді та звіти міжнародних організацій, наукових установ, громадських організацій тощо. Під час огляду не обов'язково використовувати всі наявні документи, можна обмежитися кількома найбільш значимими для конкретної сфери чи галузі [14].

Таким чином, результатом здійснення такого огляду є перевірка бюджетних програм з точки зору дотримання взятих Україною зобов'язань, виконання вимог нормативно-правових актів, відповідності завданням стратегічних і програмних документів держави з гендерних питань та також документів, які визначають конкретні сфери та напрями діяльності розпорядників бюджетних коштів і можуть містити інформацію про гендерну рівність.

Метою другого етапу, а саме гендерного аналізу бюджетної програми є визначення рівня забезпечення потреб та задоволення інтересів жінок і чоловіків та/або їх груп у процесі реалізації бюджетної програми, а також виявлення у відповідній сфері/галузі гендерних розривів, гендерної дискримінації та причин їх виникнення [13].

Гендерний аналіз важливо проводити для всіх бюджетних програм. При цьому головні розпорядники коштів складають план-графік проведення гендерного аналізу бюджетних програм відповідно до пріоритетності та актуальності бюджетних програм. З урахуванням масштабів та складності роботи головні розпорядники коштів визначають послідовність заходів з проведення гендерного аналізу, зокрема щодо наявності необхідних даних, а також призначають відповідальних осіб за виконання цих заходів.

Головне завдання аналізу бюджетної програми з'ясувати чи є програма гендерно чутливою або гендерно нейтральною.

Гендерно чутлива бюджетна програма — бюджетна програма, яка враховує гендерний аспект і містить кількісні та якісні характеристики щодо цілеспрямованості на забезпечення гендерної рівності: зменшення гендерних розривів, усунення гендерної дискримінації, послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у відповідній сфері/галузі з точки зору забезпечення гендерних потреб та задоволення гендерних інтересів. Головний розпорядник має прагнути врахувати гендерний аспект при визначенні обсягу та якості усіх публічних послуг, що надаються в межах бюджетної програми [13].

Гендерно нейтральна бюджетна програма — бюджетна програма, яка за результатами гендерного аналізу визнана такою, що потребує вжиття додаткових заходів (досліджень) для врахування гендерного аспекту [13].

Умовно гендерний аналіз бюджетної програми можна поділити на 3 етапи — гендерний аналіз характеристик бюджетної програми, гендерний аналіз публічних послуг та гендерний аналіз видатків за бюджетною програмою (табл. 1) складено автором на основі [13].

Таким чином, на кожному з етапів гендерного аналізу бюджетної програми важливо підсумовувати отриману інформацію. Висновки мають містити інформацію, яка дасть змогу розпорядникам бюджетних коштів сформулювати пропозиції та прийняти рішення щодо усунення або зменшення гендерних розривів та посилення гендерної чутливості бюджетної програми.

Після проведення усіх етапів гендерного аналізу бюджетної програми слід переходити до прийняття рішень за його результатами.

На основі висновків та пропозицій, розроблених за результатами гендерного аналізу бюджетної

програми, розпорядники бюджетних коштів та інші учасники бюджетного процесу приймають рішення відповідно до своєї компетенції [1, с. 18–19].

Умовно рішення можна поділити на три групи (рис. 4).

Важливим етапом є моніторинг гендерно чутливих бюджетних програм.

Моніторинг гендерно чутливої бюджетної програми — це безперервний процес збирання та аналізу інформації під час реалізації програми щодо

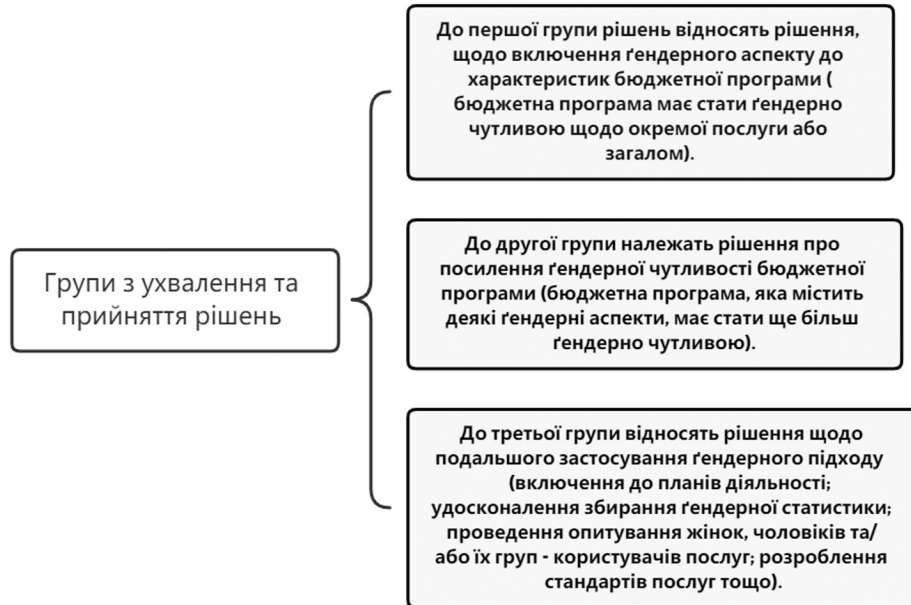

Рис. 4. Групи з ухвалення та прийняття рішень

Таблиця 1

Етапи гендерного аналізу бюджетної програми

Етапи			
№	Гендерний аналіз характеристик бюджетної програми	Гендерний аналіз публічних послуг	Гендерний аналіз видатків за бюджетною програмою
1.	Дослідження назви бюджетної програми, її мети, завдання, напрямів використання коштів, результативних показників на предмет врахування в них гендерних аспектів.	Етап гендерного аналізу публічних послуг має на меті визначення та аналіз публічних послуг, що надаються в межах бюджетної програми, і дослідження їх впливу на жінок і чоловіків (та/або їх групи) та на гендерну рівність.	Аналіз видатків бюджетної програми включає аналіз видатків, направлених на реалізацію програм та дослідження того, як видатки розподілені між жінками та чоловіками.
2.	Джерелами інформації є паспорт бюджетної програми, статут або положення бюджетної установи, порядок та/або умови надання коштів із бюджету, адміністративна та статистична звітність, нормативно-правові акти, що регулюють відносини у відповідній сфері, закон України про Державний бюджет (рішення про місцевий бюджет) тощо.	Для дослідження публічних послуг у межах бюджетної програми слід проаналізувати отримувачів та надавачів публічних послуг, обсяг та якість послуг та інфраструктуру, створену для надання послуг.	Інформація на отримується із джерел про бюджетні асигнування, а саме паспорта бюджетної програми, кошторису, розрахунків до кошторису, плану спеціальних коштів, зведення показників спеціального фонду кошторису, тарифікаційних списків та різних звітів.
3.			Далі необхідно визначити обсяг коштів на реалізацію програми, з'ясувати структуру видатків за кодами економічної класифікації, визначити вартість публічної послуги та проаналізувати як розподілені видатки між різними групами населення.

обсягу використаних бюджетних асигнувань і стану досягнення запланованих показників програми для жінок та чоловіків (та/або їх груп). Такий моніторинг дає змогу системно відстежити і порівнювати процес надання публічних послуг для жінок та чоловіків (та/або їх груп) [15].

Згідно наказу Міністерства фінансів України від 02.01.2019 р. № 1 [13] головним розпорядникам та іншим учасникам бюджетного процесу рекомендується здійснювати в межах своїх повноважень моніторинг гендерно чутливих бюджетних програм з точки зору зменшення гендерних розривів, усунення гендерної дискримінації, забезпечення потреб, задоволення інтересів жінок і чоловіків та/або їх груп у процесі реалізації бюджетної програми.

Основними завданнями моніторингу є відстеження на систематичній основі стану виконання гендерно чутливих бюджетних програм та отримання актуальної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень.

Результатом проведення моніторингу гендерно чутливої бюджетної програми є прийняття своєчасних управлінських рішень для попередження відхилень від запланованих показників у забезпеченні потреб та задоволенні інтересів жінок, чоловіків та/або їх груп. Прийняті управлінські рішення головний розпорядник коштів доводить розпорядникам коштів нижчого рівня, одержувачам бюджетних коштів [2, с. 47–49].

Впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетуванні підвищує ефективність надання публічних послуг, а видатки з бюджету, сформовані за допомогою даного підходу регулюють гендерну рівність, що, у свою чергу, відповідає цілям та сутності гендерно орієнтованого підходу.

Використання гендерно орієнтованого підходу в бюджетуванні надає громаді наступні переваги [16]:

- 1) підвищення ефективності бюджетних програм;
- 2) оптимізація обсягу і структури бюджетних видатків;
- 3) покращення надання публічних послуг шляхом зменшення гендерної нерівності у доступі до матеріальних та нематеріальних благ;

- 4) раціональне та прозоре використання коштів платників податків;
- 5) інтегрування гендерних підходів до формування бюджетних програм і бюджетів різних рівнів;
- 6) удосконалення законодавчого забезпечення з метою подолання наявних гендерних проблем;
- 7) підвищення темпів економічного розвитку територіальних громад з урахуванням більш ефективного використання наявних бюджетних ресурсів;
- 8) підвищення впливу громадськості (зокрема, жінок) на ухвалення управлінських рішень у бюджетному процесі;
- 9) проведення моніторингу виконання декларацій політичних партій та заяв окремих лідерів щодо гендерної рівності під час реалізації бюджетних програм.

Висновки та перспективи. Використання гендерного бюджетування викликане необхідністю створення рівних прав та умов для чоловіків і жінок, уникнення гендерних розривів та підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних програм.

Цінність гендерно орієнтованого підходу у бюджетуванні для громади полягає у запровадженні системної інтеграції гендерного підходу в стратегічне планування, що дозволить ефективніше вирішувати питання надання публічних послуг та складання програм і бюджетів, уникаючи гендерних розривів, оптимізувати раціональне та прозоре використання коштів жителів громади та підвищити роль і вплив громадськості.

Алгоритм впровадження гендерно орієнтованого підходу дозволить громаді вимірювати поточний стан гендерної рівності, контролювати процес здійснення політики та оцінювати прогрес, включати цілі гендерної рівності у процес реалізації політики. Також за результатами оцінювання визначаються потреби та розроблюється план дій щодо просування гендерної рівності на рівні громади, проводиться моніторинг впровадження плану дій та оцінюється прогрес, досягнутий у реалізації плану, зокрема проведені заходи та запроваджені політики — для того, щоб ставити нові завдання.

Література

1. Голинська О. В. Гендерно-орієнтоване бюджетування як критеріальна основа ефективності бюджетних програм. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 8(1). С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_8%281%29_4
2. Іваніна Т. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі: практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа. — Київ: Віваріо, 2020. 88 с.

3. Коляда Т. А. Гендерно-орієнтоване бюджетування: сутність та перспективи запровадження в Україні. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3. С. 80–86. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4122/1/2944_IR.pdf
4. Ковальчук А. М. Місцеві бюджети та гендерне бюджетування: теоретичні аспекти. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Вип. 2(19). С. 331–336. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3697/1/3903_IR.pdf
5. Білинська М. М. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі: конспект лекцій / уклад.: М. М. Білинська, Л. В. Гонюкова, О. Л. Корольчук. Київ: НАДУ, 2020. 56 с.
6. Нечаєва І. А. Оцінка прозорості та відкритості комунального підприємства (установи, організації) як запорука ефективного використання місцевих фінансів і територіального розвитку. Проблеми економіки. 2020. № 2. С. 265–273. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-265-273>
7. Нечаєва І. А. Аналіз формування та витрачання публічних фондів грошових коштів в умовах бюджетної децентралізації [Електронний ресурс] / І. А. Нечаєва // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=5429>
8. Report of the Economic and Social Council for the year 1997 / United Nations. New York, 1999. P. 24. URL: https://digitallibrary.un.org/record/271316/files/A_52_3_Rev-1-EN.pdf
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
10. Остріщенко Ю. В., Корнієнко Н. М. Гендерне бюджетування на місцевому рівні як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Економіка розвитку. 2015. № 3 (75). С. 19–27. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu153_75/e153ost.pdf
11. Онлайн-курс «Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі». URL: <https://www.ed-era.com/>
12. Колодій М. Застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі: навч. посіб. / М. Колодій, О. Кисельова, Н. Рябушенко, О. Цюпа. Київ: Віваріо, 2020. С. 34.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі: Наказ Міністерства фінансів України від 02 січня 2019 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>
14. Гендерний бюджетний аналіз вибраних програм у Міністерстві соціальної політики України. Київ: Проект «Гендерне бюджетування в Україні», 2015. 72 с. URL: <http://gutszn.kr-admin.gov.ua/rivnist/minsoc.pdf>
15. Рошило В. І. Гендерний аспект планування бюджетних програм на місцевому рівні. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2019. № 1(73). С. 161–174. URL: <http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2019/v1/17.pdf>
16. Публікація Міністерства фінансів України «Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів». URL: http://grbproject.org/upload/docs/Analiz_buklet_2016.pdf

References

1. Gholynsjka O. V. Ghenderno-orijentovane bjudzhetuvannja jak kryterialjna osnova efektyvnosti bjudzhetnykh program. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». 2018. # 8(1). S. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_8%281%29__4
2. Ivanina T. Ghenderno orijentovanyj pidkhyd u bjudzhetnomu procesi: prakt. posib. / T. Ivanina, O. Kyseljova, M. Kolodij, O. Ostapchuk, O. Cjupa. Kyjiv: Vivario, 2020. 88 s.
3. Koljada T. A. Ghenderno-orijentovane bjudzhetuvannja: sutnistj ta perspektyvy zaprovadzhenja v Ukrajinі. Ekonomichnyj visnyk. Serija: finansy, oblik, opodatkuвання. 2019. Vyp. 3. S. 80–86. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4122/1/2944_IR.pdf
4. Kovaljchuk A. M. Miscevi bjudzhetny ta genderne bjudzhetuvannja: teoretychni aspekty. Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja. 2019. Vyp. 2(19). S. 331–336. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3697/1/3903_IR.pdf
5. Bilynsjka M. M. Ghenderno orijentovanyj pidkhyd u bjudzhetnomu procesi: konspekt lekciij / uklad.: M. M. Bilynsjka, L. V. Ghonjukova, O. L. Koroljchuk. Kyjiv: NADU, 2020. 56 s.
6. Nechajeva I. A. Ocinka prozorosti ta vidkrytosti komunalnogho pidpryjemstva (ustanovy, orghanizaciji) jak zaporuka efektyvnogho vykorystannja miscevykh finansiv i terytorialnogho rozvytku. Problemy ekonomiky. 2020. #2. С. 265–273. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-265-273>

7. Nechajeva, I.A. Analiz formuvannja ta vytrachannja publicnykh fondiv ghroshovykh koshtiv v umovakh bjudzhetnoji decentralizaciji [Elektronnyj resurs] / I.A. Nechajeva // Elektronne naukovе fakrove vydannja «Efektyvna ekonomika». URL: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=5429>
8. Report of the Economic and Social Council for the year 1997 / United Nations. New York, 1999. P. 24. URL: https://digitallibrary.un.org/record/271316/files/A_52_3_Rev-1-EN.pdf
9. Pro zabezpechennja rivnykh prav ta mozhlyvostej zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 08 veresnja 2005 r. # 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
10. Ostrishhenko Ju.V., Kornijenko N.M. Ghenderne bjudzhetuvannja na miscevomu rivni jak instrument pidvyshhennja efektyvnosti vykorystannja bjudzhetnykh koshtiv. Ekonomika rozvytku. 2015. # 3 (75). S. 19–27. URL: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/eu153_75/e153ost.pdf
11. Onlajn-kurs «Genderno orijentovanyj pidkhyd u bjudzhetnomu procesi». URL: <https://www.ed-era.com/>
12. Kolodij M. Zastosuvannja genderno orijentovanogho pidkhydu v bjudzhetnomu procesi: navch. posib. / M. Kolodij, O. Kyseljova, N. Rjabushenko, O. Cjupa. Kyjiv: Vivario, 2020. S. 34.
13. Pro zatverdzhennja Metodychnykh rekomendacij shhodo vprovadzhenja ta zastosuvannja ghenderno orijentovanogho pidkhydu v bjudzhetnomu procesi: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02 sichnja 2019 r. # 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>
14. Gendernyj bjudzhetnyj analiz vybranykh proghram u Ministerstvi socialjnoji polityky Ukrainy. Kyjiv: Projekt «Genderne bjudzhetuvannja v Ukraini», 2015. 72 s. URL: <http://gutszn.kr-admin.gov.ua/rivnist/minsoc.pdf>
15. Roshylo V.I. Ghendernyj aspekt planuvannja bjudzhetnykh proghram na miscevomu rivni. Visnyk Cherniveckogho torghoveljno-ekonomichnogho instytutu. Ekonomichni nauky. 2019. # 1(73). S. 161–174. URL: <http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2019/v1/17.pdf>
16. Publikacija Ministerstva finansiv Ukrainy «Ghendernyj bjudzhetnyj analiz proghram, jaki finansujutjsja z derzhavnogho ta miscevykh bjudzhetiv». URL: http://grbproject.org/upload/docs/Analiz_buklet_2016.pdf

Батрак Ольга Володимирівна

кандидат економічних наук

Київський національний університет технологій та дизайну

Батрак Ольга Владимировна

кандидат экономических наук

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Batrak Olga

Candidate of Economic Sciences

Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: 0000-0003-1386-0461

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7535

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА ТА ФІНАНСОВОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА И ФИНАНСОВОЙ ИНДУСТРИИ В УКРАИНЕ НА ИННОВАЦИОННЫХ ПРИНЦИПАХ

STRATEGIES OF DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR AND FINANCIAL INDUSTRY IN UKRAINE ON AN INNOVATIVE BASIS

Анотація. Актуальність статті визначається необхідністю збалансування окремих сегментів фінансового і реального секторів економіки, розбудови їх інфраструктури, підвищення інноваційності на основі впровадження досягнень фінансової індустрії. Основний науковий результат статті полягає у визначенні дефініцій фінансового сектора та фінансової індустрії, встановленні причинно-наслідкових зв'язків між ними і стратегіями розвитку.

Фінансовий сектор є підсистемою фінансового ринку і представлений його національним регулятором, фінансовими і інфраструктурними учасниками, а саме: корпораціями, що приймають депозити; фондами грошового ринку та інвестиційними фондами, пенсійними фондами, страховими корпораціями, кептивними і допоміжними фінансовими корпораціями, іншими фінансовими посередниками. На відміну від існуючих дефініцій, пропонується ґрунтується на класифікації інституційних секторів економіки України.

Формалізовано зв'язок між фінансовим і реальним секторами як взаємно доповнюючими частинами, які разом складають національну економіку, забезпечують кругообіг матеріальних і фінансових ресурсів, створення доданої вартості. При цьому вони виконують специфічні функції: фінансовий сектор – розподільчу і трансакційну, реальний – генеруючу і трансформуючу. Фінансова індустрія – це комплексна категорія, яка поєднує сукупність фінансових установ з їх якісними та техніко-технологічними характеристиками (інтелектуальним капіталом, інноваціями, фінансовими технологіями) в середовищі креативної економіки.

Фінансовий сектор та фінансова індустрія віддзеркалюють дуалістичну природу функціонування фінансових установ як суб'єктів надання фінансових послуг, з однієї сторони, і власників бізнес-процесів, з іншої. Тому їх стратегії мають спільну передумову і мету – фінансову стабільність, макроекономічний розвиток має забезпечити стійкість державних фінансів, формування довгострокових фінансових ресурсів, кредитування економіки. Спільними стратегічними цілями є: фінансова інклюзія, підкріплена цифровою та фінансовою грамотністю, розвиток фінансових ринків та безготівкової економіки, інноваційний розвиток та економічна система, заснована на фінансових технологіях.

Ключові слова: фінансовий, сектор, індустрія, стратегія, інновації

Аннотация. Актуальность статьи определяется необходимостью сбалансирования отдельных сегментов финансового и реального секторов экономики, развития их инфраструктуры, повышения инновационности на основе внедрения достижений финансовой индустрии. Основным научным результатом статьи заключается в определении дефиниций финансового сектора и финансовой индустрии, установлении причинно-следственных связей между ними и стратегиями развития.

Финансовый сектор является подсистемой финансового рынка и представлен его национальным регулятором, финансовыми и инфраструктурными участниками, а именно: корпорациями, принимающими депозиты; фондами денежного рынка и инвестиционными фондами, пенсионными фондами, страховыми корпорациями, кептивными и вспомогательными финансовыми корпорациями, другими финансовыми посредниками. В отличие от существующих дефиниций, предлагаемая основывается на классификации институциональных секторов экономики Украины.

Формализована связь между финансовым и реальным секторами как взаимно дополняющими частями, которые вместе составляют национальную экономику, обеспечивают круговорот материальных и финансовых ресурсов, создание добавленной стоимости. При этом они выполняют специфические функции: финансовый сектор – распределительную и транзакционную, реальный – генерирующую и трансформирующую. Финансовая индустрия – это комплексная категория, объединяющая совокупность финансовых учреждений с их качественными и технико-технологическими характеристиками (интеллектуальным капиталом, инновациями, финансовыми технологиями) в среде креативной экономики.

Финансовый сектор и финансовая индустрия отражают дуалистическую природу функционирования финансовых учреждений как субъектов предоставления финансовых услуг, с одной стороны, и владельцев бизнес-процессов, с другой. Поэтому их стратегии имеют общую предпосылку и цель – финансовую стабильность, макроэкономическое развитие должно обеспечить устойчивость государственных финансов, формирование долгосрочных финансовых ресурсов, кредитования экономики. Общими стратегическими целями являются: финансовая инклюзия, подкрепленная цифровой и финансовой грамотностью, развитие финансовых рынков и безналичной экономики, инновационное развитие и экономическая система, основанная на финансовых технологиях.

Ключевые слова: финансовый, сектор, индустрия, стратегия, инновации.

Summary. The relevance of the article is determined by the need to balance certain segments of the financial and real sectors of the economy, build their infrastructure, increase innovation through the implementation of the achievements of the financial industry. The main scientific result of the article is to define the financial sector and the financial industry, to establish causal links between them and development strategies.

The financial sector is a subsystem of the financial market and is represented by its national regulator, financial and infrastructural participants, namely: corporations that accept deposits; money market funds and investment funds, pension funds, insurance corporations, captive and auxiliary financial corporations, other financial intermediaries. In contrast to the existing definitions, the proposed one is based on the classification of institutional sectors of the Ukrainian economy.

The connection between the financial and real sectors is formalized as mutually complementary parts, which together make up the national economy, ensure the circulation of material and financial resources, the creation of added value. At the same time, they perform specific functions: the financial sector – distribution and transaction, the real – generating and transforming. The financial industry is a complex category that combines a set of financial institutions with their quality and technical and technological characteristics (intellectual capital, innovation, financial technology) in a creative economy.

The financial sector and the financial industry reflect the dualistic nature of the functioning of financial institutions as financial service providers, on the one hand, and business process owners, on the other. Therefore, their strategies have a common premise and goal – financial stability, macroeconomic development should ensure the sustainability of public finances, the formation of long-term financial resources, lending to the economy. The common strategic goals are: financial inclusion, supported by digital and financial literacy, development of financial markets and non-cash economy, innovative development and economic system based on financial technologies.

Key words: financial, sector, industry, strategy, innovation.

Постановка проблеми. Відсутність послідовних реформ із моменту отримання Україною незалежності призвела до структурних диспропорцій в національній економіці, серед яких — протиріччя між реальним і фінансовим секторами, недостатній зв'язок між ними. Фінансовий сектор України характеризується нелінійним розвитком,

про що свідчать валютні кризи 2008–2009, 2014–2015 років, від яких потерпало усе українське суспільство: держава, суб'єкти господарювання, домогосподарства. Масове банкрутство банківських установ протягом 2015–2016 похитнуло довіру ринкових суб'єктів до фінансового сектора, обернулося значними втратами коштів клієнтів банків,

які були виведені з ринку. Проте позитивними наслідками зазначених подій стало очищення фінансового сектору від нежиттєздатних та непрозорих установ, посилення здорової, добросовісної конкуренції в банківській системі України. Підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС надало поштовх процесам лібералізації фінансових ринків, реформи регуляторів фінансового сектору, покращення захисту прав інвесторів і споживачів, гармонізації системи оподаткування інструментів фінансового сектору. На порядку денному стоять питання, які потребують подальшого вирішення і обумовлюють актуальність статті, а саме: збалансування окремих сегментів фінансового і реального секторів економіки, розбудови їх інфраструктури, підвищення інноваційності на основі впровадження досягнень фінансової індустрії, активізації стартап-індустрії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусійні питання взаємозалежного розвитку фінансового ринку, фінансової системи, фінансового сектору національної економіки знаходяться у центрі уваги багатьох учених. Системний погляд на теоретичний аналіз економічної дефініції «фінансовий сектор України» викладено у статті Школьник І.О., Семенов А.Ю. [1, с. 35]. Також поділяємо інституціональний підхід Богомазова В.М. до моделювання показників сектору «фінансові корпорації» за системою національних рахунків, який у секторному розрізі можна поширити на формалізацію функціонування фінансового сектору [2, с. 98].

Фінансовий сектор як сегмент національних економік є більш універсальним поняттям. Фінансова індустрія являє собою сукупність суб'єктів господарювання, що надають фінансові послуги, має більший національний окрас. Так Мозговий О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. констатують статистику якісного розвитку сучасного стану індустрії ісламських фінансів, які мають інституційну підтримку з боку міжнародних ісламських фінансових організацій в частині уніфікації, кодифікації, інструментів, принципів, норм, стандартів [3, с. 11]. Натомість в Україні рівень розвитку фінансової індустрії знаходиться на недостатньому рівні. Погоджуємося з Богдан В.І., Демчишак Н.Б., що у нашій країні існує багато проблем в реалізації інноваційно-інвестиційних проектів через економічну нестабільність, їх ризиковість, відстороненість банківських установ та держави від фінансування стартапів, невідповідність функціонування елементів інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів тощо) потребам ринку [4, с. 74].

Щипанова О.В. наголошує на тому, що програми формування індустрії венчурного капіталу, що реалізуються окремими країнами, мають низку відмінностей як за сумами наданого урядового фінансування, так і за величиною необхідних приватних коштів і є тривалим процесом [5, с. 117]. До проблем, які стоять перед Україною, слід віднести: недостатній розвиток фондового ринку, малий досвід фахівців у сфері венчурного фінансування, заборону інвестування коштів пенсійних фондів у венчурний капітал. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати брак системного підходу на шляхи і перспективи розвитку фінансового сектору і фінансової індустрії в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — визначення дефініцій фінансового сектору та фінансової індустрії, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними і стратегіями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Усе різноманіття поглядів на сутність фінансового сектору можна звести до таких теоретичних конструкцій:

- частина національної економіки, що має спеціалізацію на наданні фінансових послуг;
- система організацій, які здійснюють фінансове посередництво;
- сукупність механізмів, за допомогою яких здійснюється фінансування реального сектору економіки;
- інституціональне угруповання суб'єктів ринку, які опосередковують рух фінансових ресурсів між економічними суб'єктами.

Спроба синтезувати наведені часткові теоретичні конструкції дозволяє запропонувати таку дефініцію фінансового сектору — це сегмент національної економіки, де відбувається формування і розподіл фінансових ресурсів, надання фінансових послуг, опосередкований діяльністю фінансових посередників та інфраструктурних учасників фінансового ринку.

Фінансовий сектор є підсистемою національної економіки і має основну спільну множину операцій і послуг із фінансовим ринком, але, на відміну від останнього, йому притаманний значний перетин точок із реальним сектором економіки з приводу взаємного двостороннього перетоку ресурсів.

Фінансовий і реальний сектори є взаємно доповнючими частинами, які разом складають національну економіку. Фінансовий сектор виступає розподільчою трансакційною її підсистемою, яка опосередковує фінансові потоки між агентами економічної системи. Реальний сектор є генератором, де вихідні ресурси трансформуються у готову продукцію, товари, роботи, послуги. Рушійною силою взаємодії фінансового і реального секторів економіки

є спільність інтересів та цілей їх суб'єктів зі створення доданої вартості і задоволення потреб суспільства.

Протягом останнього часу в українській економіці відбуваються структурні зрушення, пов'язані зі збільшенням частки фінансового сектора за рахунок реального. Це пов'язано з тим, що все більшу значущість поряд із банками отримує діяльність небанківських фінансових установ (страхових і фінансових компаній, інститутів спільного інвестування, пенсійних фондів, ломбардів тощо).

Система національних рахунків (СНР) надає інформацію за інституціональними секторами економіки за принципом «знизу-догори». Сектор «Фінансові корпорації» складається з інституційних одиниць-резидентів, які зайняті в основному фінансовим посередництвом, тобто виробничою діяльністю, при якій одиниця бере на себе зобов'язання придбати фінансові активи, беручи участь у фінансових операціях на ринку. Фінансові підприємства беруть гроші в одних одиниць, беручи на себе певні зобов'язання, і потім використовують їх на фінансовому ринку з більшою ефективністю, що дозволяє їм не тільки виконувати власні зобов'язання, а й отримувати прибуток. Згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки України, фінансові корпорації (установи)

включають усі корпорації, які спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності (табл. 1).

З огляду на те, що фінансову індустрію складають фінансові посередники, фінансовому сектору іманентно властиві ризики функціонування, які носять системний характер. Вони наражають фінансові установи на фінансові потрясіння, особливо в умовах криз, а причинами виникнення ризиків є [7, с. 44]: асиметрія інформації на фінансових ринках, що знижує аналітичні та інформаційні можливості їх учасників фінансових ринків; зростання ємності економічних процесів у фінансовому секторі в частині кількості трансакцій, вартості операцій тощо; недостатнє інфраструктурне забезпечення розвитку фінансового сектора, брак дієвих технологій управління ризиками тощо.

Враховуючи, що в фінансовому секторі функціонують великі гравці — банківські установи, страхові компанії, інвестиційні компанії, які можуть репрезентувати транснаціональні корпорації, то мова може йти про системні ризики і системну важливість окремих фінансових установ. Фінансова індустрія, заснована на іноземному капіталі, несе в собі ризик вразливості через «ефект зараження», коли фінансові потрясіння із іноземних фінансових

Таблиця 1

Формалізація фінансового сектора України

Назва інституціональної одиниці вищого рівня	Назва інституціональної одиниці нижчого рівня
S.12 Фінансові корпорації	
S.121 Національний банк України	
S.122 Корпорації, що приймають депозити	S.12201 Державні корпорації, що приймають депозити
	S.12202 Приватні корпорації, що приймають депозити
S.123 Фонди грошового ринку	S.12301 Державні фонди грошового ринку
	S.12302 Приватні фонди грошового ринку
S.124 Інвестиційні фонди, крім фондів грошового ринку	S.12401 Державні інвестиційні фонди, крім фондів грошового ринку
	S.12402 Приватні інвестиційні фонди, крім фондів грошового ринку
S.125 Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів	S.12501 Інші державні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
	S.12502 Інші приватні фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів
S.126 Допоміжні фінансові корпорації	S.12601 Державні допоміжні фінансові корпорації
	S.12602 Приватні допоміжні фінансові корпорації
S.127 Кептивні фінансові корпорації	S.12701 Державні кептивні фінансові корпорації
	S.12702 Приватні кептивні фінансові корпорації
S.128 Страхові корпорації	S.12801 Державні страхові корпорації
	S.12802 Приватні страхові корпорації
S.129 Пенсійні фонди	S.12901 Державні пенсійні фонди
	S.12902 Приватні пенсійні фонди

Джерело: побудовано за даними [6]

ринків переносяться всередину фінансового сектора України через зміну в потоках короткострокових капіталів. Для забезпечення стійкого антикризового розвитку розбудова фінансового сектора має відбуватися на принципах системної логіки.

Шкарлет С., Дубина М. оперують поняттям креативної економіки і розглядають фінансові установи і фінансовий сектор скрізь її призму [8, с. 216]. Ракурсами розгляду креативних фінансів є: концептуальний підхід (зв'язок з креативним сектором, який визначає трансформації національної економіки), секторальний підхід (особливості креативного розвитку фінансового сектора), процесний підхід (спроможність застосовувати нестандартні методи, нетрадиційні підходи, новаторські ідеї для вирішення завдань у фінансовій індустрії). Взаємодія між креативними індустріями та фінансовими установами має прямий і зворотний зв'язок, дозволяючи отримати синергетичний ефект.

Креативність має бути здатністю працівників фінансових установ генерувати нестандартні, інноваційні ідеї, формувати нові пропозиції, постійно удосконалювати процеси надання фінансових послуг своїм клієнтам та полегшувати рівень доступу до них. Наприклад, вже звичним стало обслуговування клієнтів банками, страховими компаніями через онлайн-сервіси. Це стосується розрахункових, депозитних операцій, сплати страхових внесків, звернення за відшкодуванням страхових сум тощо. Розвиток фінансової індустрії на інноваційній основі висуває високі вимоги до інтелектуального капіталу, освіти працівників фінансових установ. Тому важливе значення має їх співпраця з вищими навчальними закладами у якості замовників освітніх послуг та стейкхолдерів освітніх програм, які забезпечуватимуть їх відповідність вимогам практики та перспективам розвитку фінансового сектора [9, с. 213].

Сучасною ознакою розвитку фінансового сектора є його тісний зв'язок з фінтех-компаніями (FinTech), які умовно поділяються на дві групи: перші надають технічні рішення для фінансових компаній, другі — працюють безпосередньо зі споживачами фінансових послуг. На українському ринку працює близько 80 фінтех-компаній. Стартапи, або фінтех-компанії номінальною вартістю менше 1 млн. дол. США., орієнтуються на неохоплений банківськими послугами сегмент. Завдяки застосуванню сучасних цифрових каналів, вони активно залучають населення до фінансового сектору.

Значну роль у фінансовій індустрії відіграють блокчейн технології, які надають фінансовому сектору такі переваги [10, с. 24]: децентралізована

база даних; смарт-контракти; прозорість та доступність інформації, якою можуть користуватися декілька фінансових установ; високий рівень захисту і анонімність збереження фінансової інформації; скорочення тривалості транзакцій; зменшення операційних витрат на проведення розрахункових операцій. У сфері фінансової індустрії перспективними напрямками використання блокчейну є: кредитування P2P (*Peer-to-Peer*); публічне врядування; врегулювання суперечок, управління замовленнями, просування товарів; взаємодія фінансових інститутів без посередників на основі технології розподілених реєстрів (*Distributed Ledger*) [11, с. 210]. Разом із тим для поширення сфери використання блокчейн технологій у фінансовій індустрії необхідно усунути такі їх недоліки: обмежене масштабування та пропускну здатність; високу вартість розробки і використання; невизначеність державного регулювання; вирішити питання стандартизації процедур і відповідальності за наслідки помилки; подолати консерватизм вітчизняного фінансового сектору, який не поспішає впроваджувати кардинально нові технології на заміну старих, відпрацьованих алгоритмів роботи.

Затребуваними фінансовою індустрією в умовах віртуалізації фінансової сфери є хмарні сервіси, які активно використовуються транснаціональними корпораціями через більшу мобільність бізнесу та ефективність його ведення, скорочення оперативних витрат, вищу безпеку збереження даних. Також існують передумови для повномасштабного переходу банківського сектору на публічну модель хмарних серверів як гарантію захисних технологій фінансових операцій [12].

Враховуючи важливість фінансового сектора та фінансової індустрії для розвитку національної економіки, держава в особі Національного банку України застосовує програмний підхід до управління ними [13, с. 28]. У 2015 році було розроблено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року (далі — Комплексна програма), оновлену у 2017 та 2018 роках. Акцент робився на таких аспектах функціонування фінансової індустрії: розвиток та регулювання інституту посередників фінансового сектору (агентів, брокерів), небанківських фінансових установ, впровадження нових та розвиток наявних фінансових інструментів, а також новітніх ІТ-технологій учасниками фінансового сектору, розробка і використання інноваційних платіжних продуктів, електронних платежів та їх інфраструктури. Враховуючи результати виконання Комплексної програми, а також ситуацію з COVID-19, НБУ на початку

2020 року затвердив два взаємозв'язані між собою програмні документи: Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року, Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року.

Критична оцінка зазначених документів дозволила формалізувати стратегії розвитку фінансового сектора та фінансової індустрії в Україні на інноваційних засадах (рис. 1). Основні стратегічні

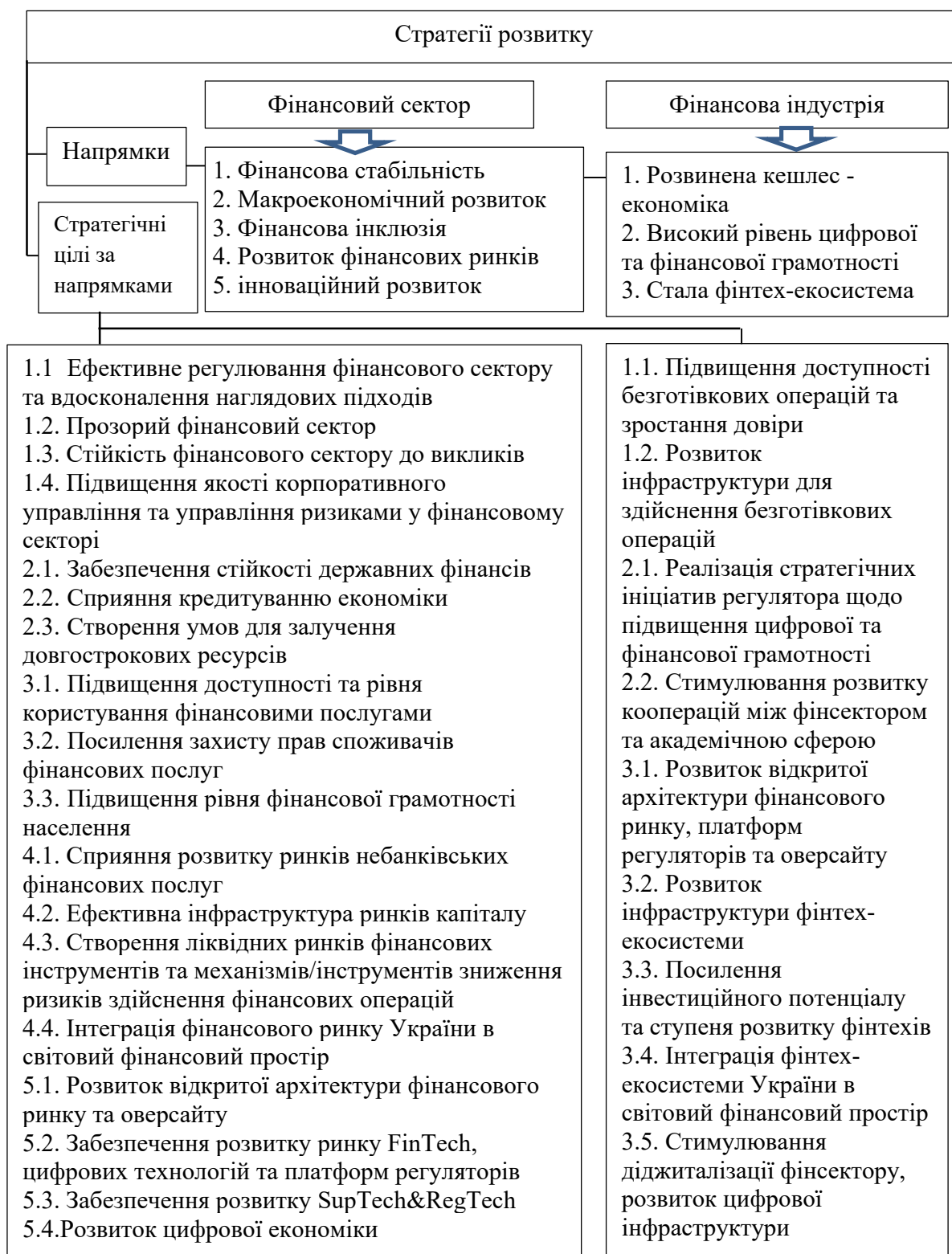

Рис. 1. Формалізація стратегії розвитку фінансового сектора та фінансової індустрії в Україні на інноваційних засадах

Джерело: побудовано за даними [14; 15]

напрямки розвитку фінансового сектора та фінансової індустрії тісно пов'язані між собою і мають взаємозалежність. Так напрямки «Фінансова стабільність» і «Макроекономічний розвиток» можна назвати передумовою і середовищем розвитку як фінансового сектора, так і фінансової індустрії. Під фінансовою інклюзією розуміють підвищення рівня фінансової обізнаності та залучення до фінансової індустрії населення та бізнесу. Тому третій напрямок стратегії розвитку фінансового сектора відповідає другому напрямку розвитку фінансової індустрії «Високий рівень цифрової та фінансової грамотності» з акцентом на техніко-технологічні питання. Перший напрямок розвитку фінансової індустрії «Кешлес — економіка» реалізується в рамках розвитку фінансових ринків (четвертий напрямок стратегії фінансового сектора).

Корелюють між собою останні напрямки «5. інноваційний розвиток» та «3. Стала фінтех-еко-система».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Основний науковий результат статті полягає у визначенні дефініцій фінансового сектора та фінансової індустрії, встановленні причинно-наслідкових зв'язків між ними і стратегіями розвитку.

1. Фінансовий сектор є підсистемою фінансового ринку і представлений його національним регулятором, фінансовими і інфраструктурними учасниками, а саме: корпораціями, що приймають депозити; фондами грошового ринку та інвестиційними фондами, пенсійними фондами, страховими корпораціями, кептивними і допоміжними фінансовими корпораціями, іншими фінансовими посередниками. На відміну від існуючих дефініцій,

пропонована ґрунтується на класифікації інституційних секторів економіки України.

2. Формалізовано зв'язок між фінансовим і реальним секторами як взаємно доповнюючими частинами, які разом складають національну економіку, забезпечують кругообіг матеріальних і фінансових ресурсів, створення доданої вартості. При цьому вони виконують специфічні функції: фінансовий сектор — розподільчу і трансакційну, реальний — генеруючу і трансформуючу.

3. Фінансова індустрія — це комплексна категорія, яка поєднує сукупність фінансових установ з їх якісними та техніко-технологічними характеристиками (інтелектуальним капіталом, інноваціями, фінансовими технологіями) в середовищі креативної економіки.

4. Фінансовий сектор та фінансова індустрія віддзеркалюють дуалістичну природу функціонування фінансових установ як суб'єктів надання фінансових послуг, з однієї сторони, і власників бізнес-процесів, з іншої. Тому їх стратегії мають спільну передумову і мету — фінансову стабільність, макроекономічний розвиток має забезпечити стійкість державних фінансів, формування довгострокових фінансових ресурсів, кредитування економіки. Спільними стратегічними цілями є: фінансова інклюзія, підкріплена цифровою та фінансовою грамотністю, розвиток фінансових ринків та безготівкової економіки, інноваційний розвиток та економічна система, заснована на фінансових технологіях.

Метою подальших досліджень є обґрунтування заходів, спрямованих на досягнення цілей фінансової інклюзії в українському суспільстві.

Література

1. Школьник І.О., Семенов А.Ю. Фінансовий сектор України: теоретичний аналіз економічної дефініції. Вісник Української академії банківської справи. 2013. № 1. С. 31–36.
2. Богомазова В.М. Моделювання показників сектору «фінансові корпорації» за системою національних рахунків. Сучасні питання економіки і права. 2013. Вип. 2. С. 94–100.
3. Мозговий О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. Сучасний стан індустрії ісламських фінансів: статистика якісного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 7. С. 8–14.
4. Богдан В.І., Демчишак Н.Б. Інструменти фінансового регулювання розвитку стартап-індустрії в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29(2). С. 70–75.
5. Щипанова О.В. Програмний підхід як основа державної політики з розвитку індустрії венчурного фінансування: світовий досвід. Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2014. Т. 22, Вип. 6. С. 112–119.
6. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ Державної служби статистики України від 03.12.2014 № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text>
7. Чемерис В., Заруба Ю. Системний ризик у діяльності фінансового сектору: передумови, джерела та фактори. Вісник Національного банку України. 2012. № 9. С. 42–45.

8. Шкарлет С., Дубина М. Особливості взаємодії креативних індустрій та фінансових установ. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 1. С. 207–218.
9. Вознюк-Богів І. Взаємодія освіти та фінансового сектору економіки для підвищення ефективності формування кадрового потенціалу. Нова педагогічна думка. 2013. № 1.2. С. 211–214.
10. Бондаренко Л. П., Мороз Н. В., Лашчик І. І. Функціональні особливості застосування блокчейн технології у фінансовому секторі. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 21–25.
11. Бречко О. В., Воробець В. Є. Інституційні та організаційно-економічні детермінанти використання блокчейн-технологій у фінансовому секторі. Інноваційна економіка. 2020. № 3–4. С. 204–211.
12. Рубцова М. Ю. Хмарні технології як інструмент поглиблення віртуалізації фінансового сектору. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_86
13. Яценко М. С., Бондаренко А. О. Актуальні питання розвитку сектору фінансових послуг із застосуванням сучасних фінансових технологій. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 2. С. 25–30.
14. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4
15. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року (сталий розвиток інновацій, кешлес та фінграмотність). URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Strategy_finteh2025.pdf

References

1. Shkolnyk I. O., Semenoh A. Yu. (2013). Financial sector of Ukraine: theoretical analysis of economic definition. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 1, 31–36. [in Ukrainian].
2. Bohomazova V. M. (2013). Modeling of indicators of the sector «financial corporations» according to the system of national accounts. *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, 2, 94–100. [in Ukrainian].
3. Mozghovyi O. M., Subochev O. V., Yurkevych O. M. (2017). The current state of the Islamic finance industry: statistics of qualitative development. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 7, 8–14. [in Ukrainian].
4. Bohdan V. I., Demchyshak N. B. (2018). Tools for financial regulation of startup industry development in Ukraine. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 29(2), 70–75. [in Ukrainian].
5. Shchypanova O. V. (2014). Program approach as a basis of state policy for the development of the venture financing industry: world experience. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Ser.: Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*, 22 (6). 112–119. [in Ukrainian].
6. State Statistics Service of Ukraine (2014). On approval of the Classification of Institutional Sectors of the Economy of Ukraine [Pro zatverdzhennia Klasyfikatsii instytutitsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text> [in Ukrainian].
7. Chemerys V., Zaruba Yu. (2012). Systemic risk in the financial sector: preconditions, sources and factors. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 9, 42–45. [in Ukrainian].
8. Shkarlet S., Dubyna M. (2019). Features of interaction of creative industries and financial institutions. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, 1, 207–218. [in Ukrainian].
9. Vozniuk-Bohiv I. (2013). Interaction of education and financial sector of the economy to increase the efficiency of human resources development. *Nova pedahohichna dumka*, 1(2), 211–214. [in Ukrainian].
10. Bondarenko L. P., Moroz N. V., Lashchik I. I. (2019). Functional features of blockchain technology application in the financial sector. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 3, 21–25. [in Ukrainian].
11. Brechko O. V., Vorobets V. Ye. (2020). Institutional and organizational-economic determinants of the use of blockchain technologies in the financial sector. *Innovatsiina ekonomika*, 3–4, 204–211. [in Ukrainian].
12. Rubtsova M. Yu. (2020). Cloud technologies as a tool for deepening the virtualization of the financial sector. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_5_86 [in Ukrainian].
13. Yatsenko M. S., Bondarenko A. O. (2019). Current issues of development of the financial services sector with the use of modern financial technologies. *Derzhava ta rehiony. Seria: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 2, 25–30. [in Ukrainian].
14. National Bank of Ukraine (2020). Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025 [Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4 [in Ukrainian].
15. National Bank of Ukraine (2020). Strategy for the development of financial technologies in Ukraine until 2025 (sustainable development of innovations, cash less and financial literacy) [Stratehiia rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku (stalyi rozvytok innovatsii, keshles ta finhramotnist)]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Strategy_finteh2025.pdf [in Ukrainian].

УДК 338.001.36+336.1:331.56

Хома Ірина Борисівна

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри фінансів

Національний університет «Львівська політехніка»

Хома Ирина Борисовна

доктор экономических наук, профессор,

профессор кафедры финансов

Национальный университет «Львовская политехника»

Khoma Iryna

Doctor of Economics, Professor,

Professor of the Department of Finance

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-3737-1601

Скіп Роксолана Андріївна

магістр кафедри фінансів

Національного університету «Львівська політехніка»

Скип Роксолана Андреевна

магистр кафедры финансов

Национального университета «Львовская политехника»

Skip Roksolana

Master of the Department of Finance

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0001-9691-4699

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7527

ФІНАНСОВИЙ ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

ФИНАНСОВОЕ ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ НА УРОВЕНЬ БЕЗРАБОТИЦЫ В УКРАИНЕ

FINANCIAL IMPACT OF MACROECONOMIC INDICATORS ON THE UNEMPLOYMENT LEVEL IN UKRAINE

Анотація. Безробіття – це економічне явище, яке притаманне економіці кожної країни. Негативні сторони цього явища проявляються, коли рівень безробіття у країні перевищує природний рівень, останній визначений у межах 3–5%. Перевищення допустимого значення спричиняє втрату потенційного ВВП, а це негативно впливає на всі фінансово-економічні процеси, їх розвиток відбувається з меншими темпами. За часів незалежності України рівень безробіття завжди перевищував значення нормативного показника. У статті проведений детальний аналіз фінансового впливу показників макrorівня на рівень безробіття України протягом 2010–2021 років. Проаналізовано динаміку рівня безробіття, виявлено низку факторів та подій, які спричинили зростання безробіття у конкретні періоди. У статті детально вивчено динаміку величини реального ВВП та індексу споживчих цін, а також визначено їх вплив на рівень досліджуваного показника. Було зіставлено динаміку мінімальної оплати праці з динамікою рівня безробіття та проаналізовано їх залежність між собою. Так як Україна досить велика країна й її регіони суттєво відрізняються за соціально-економічним розвитком, то дуже важливим для дослідження є порівняння величини середньої заробітної плати та рівня безробіття у різних областях. Було

виявлено, що найменша середня заробітна плата протягом останнього десятиріччя характерна для Тернопільської області, а найбільшим значенням цього показника володіють промислові гіганти, тобто Київська та Дніпропетровська області. Ще на рівень безробіття впливає кількість підприємницьких суб'єктів, адже саме вони створюють робочі місця і здатні забезпечити розвиток економіки в цілому. У підсумку було запропоновано заходи, які можуть позитивно вплинути на рівень безробіття в Україні, тобто знизити його, та посприяти розвитку національної економіки впродовж наступних періодів.

Ключові слова: рівень безробіття, реальний ВВП, індекс споживчих цін, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата.

Аннотация. Безработица — это экономическое явление, которое присуще экономике каждой страны. Отрицательные стороны этого явления проявляются, когда уровень безработицы в стране превышает естественный уровень, последний определен в пределах 3–5%. Превышение допустимого значения влечет за собой потерю потенциального ВВП, а это негативно влияет на все финансово-экономические процессы, их развитие происходит с меньшими темпами. Во времена независимости Украины уровень безработицы всегда превышал значение нормативного показателя. В статье проведен детальный анализ финансового влияния показателей макроуровня на уровень безработицы Украины в течение 2010–2021 годов. Проанализирована динамика уровня безработицы, выявлен ряд факторов и событий, которые привели к росту безработицы в конкретные периоды. В статье подробно изучена динамика величины реального ВВП и индекса потребительских цен, а также определено их влияние на уровень исследуемого показателя. Было сопоставлено динамику минимальной оплаты труда с динамикой уровня безработицы и проанализированы их зависимость между собой. Так как Украина достаточно большая страна и ее регионы существенно различаются по социально-экономическому развитию, то очень важным для исследования является сравнение величины средней заработной платы и уровня безработицы в различных областях. Было обнаружено, что наименьшая средняя заработная плата в течение последнего десятилетия характерна для Тернопольской области, а наибольшим значением этого показателя обладают промышленные гиганты, то есть Киевская и Днепропетровская области. Еще на уровень безработицы влияет количество предпринимательских субъектов, ведь именно они создают рабочие места и способны обеспечить развитие экономики в целом. В итоге были предложены меры, которые могут положительно повлиять на уровень безработицы в Украине, то есть снизить его, и содействовать развитию национальной экономики в течение последующих периодов.

Ключевые слова: уровень безработицы, реальный ВВП, индекс потребительских цен, минимальная заработная плата, средняя заработная плата.

Summary. Unemployment is an economic phenomenon that is inherent in the economy of each country. The negative aspects of this phenomenon are manifested when the unemployment rate in the country exceeds the natural level, the latter is defined within 3–5%. Exceeding the allowable value causes the loss of potential GDP, which has a negative impact on all financial and economic processes, their development is slower. Since Ukraine's independence, the unemployment rate has always exceeded the norm. The article provides a detailed analysis of the financial impact of macro-level indicators on the unemployment rate in Ukraine during 2010–2021. The dynamics of the unemployment rate is analyzed, a number of factors and events that caused the growth of unemployment in specific periods are identified. The article studies in detail the dynamics of real GDP and the consumer price index, as well as their impact on the level of the studied indicator. The dynamics of the minimum wage was compared with the dynamics of the unemployment rate and their interdependence was analyzed. Since Ukraine is quite a large country and its regions differ significantly in socio-economic development, it is very important for the study to compare the average wage and unemployment in different areas. It was found that the lowest average wage over the past decade is typical for the Ternopil region, and the largest value of this indicator are industrial giants, that is Kyiv and Dnipropetrovsk regions. Unemployment is also affected by the number of businesses, as they create jobs and are able to ensure the development of the economy as a whole. As a result, measures were proposed that can positively affect the level of unemployment in Ukraine, that is reduce it, and contribute to the development of the national economy in the coming periods.

Key words: unemployment rate, real GDP, consumer price index, minimum wage, average wage.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У ринковій економіці безробіття є наслідком взаємодії між попитом на робочу силу та її пропозицією. Як правило, чим вищий рівень соціально-економічного розвитку

країни, тим нижчий рівень безробіття. Проблема безробіття є однією з найгостріших соціально-економічних проблем України, особливого значення вона набуває у період світової пандемії Covid-19. Так як безпосередньо на рівень безробіття вплинути немає можливості, саме тому окрім динаміки

рівня безробіття, необхідно досліджувати макро-економічні показники, які на нього впливають, та здійснювати заходи, які зможуть покращити ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження такого явища як безробіття та фінансово-економічних показників, які на нього впливають важливе для розуміння та коректування соціально-економічних процесів, які відбуваються в Україні. Дослідження рівня безробіття в останні роки провели такі вчені, як: А. Борищук, К. Семенова [1], С. Слюсар [2], Т. Дядик, С. Писаренко [3], О. Севрук, Т. Севрук [4], В. Гітис, М. Маргієва, С. Дріго, А. Юркін [5], О. Швець [6] та інші. Тема фінансового впливу показників на безробіття потребує постійного аналізу, так як для них характерна постійна динамічність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення фінансового впливу макропоказників на рівень безробіття в Україні за період 2010–2021 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Таке економічне явище, як безробіття українці намагаються подолати з початку незалежності країни. Основною причиною високого рівня безробіття в Україні є нераціональне використання робочої сили та відсутність сприятливих умов для розвитку економічних процесів, а особливо підприємницької діяльності. Природний рівень безробіття становить 3–5%, за останні 11 років в Україні цей показник суттєво вищий (рис. 1).

За останнє десятиріччя мінімальне значення рівня безробіття було у 2013 році та становило 7,7%, а максимальне спостерігалось у першому півріччі 2021 року — 10,9%. Умовно останні 10–11 років можна поділити на 4 періоди:

1) 2010–2013 рр. — період відновлення української економіки після світової кризи 2008–2009 рр.,

саме тоді з кожним роком рівень безробіття зменшувався;

2) 2014–2017 рр. — у цей проміжок часу безробіття в Україні зростає, внаслідок нестабільної економіко-політичної ситуації та війною на Сході країни;

3) 2018–2019 рр. — період поступового відновлення та розвитку економічних процесів, зокрема покращення ситуації і зменшення рівня безробіття;

4) 2020–2021 рр. — період кризи Covid-19, внаслідок якої велика кількість підприємств обмежили обсяги своєї діяльності, а деякі взагалі її припинили, наслідком є зростання чисельності безробітного населення.

На рівень безробіття впливає велика кількість фінансових макро- та мікропоказників. Важливі два показники макrorівня — ВВП та індекс споживчих цін, їх динаміка зображена на рис. 2.

Насамперед необхідно оцінити взаємозв'язок ВВП та рівня безробіття. Реальна величина виготовлених товарів та послуг зростає кожного періоду, окрім 2014 року, темпи приросту знаходяться у великому діапазоні, а саме від 4 до 42%. У 2014 році величина ВВП скоротилась на 3%, а індекс споживчих цін зріс майже на 25 п.п., саме в цьому році збільшився рівень безробіття на 2 п.п. Протягом 2018–2019 рр. приріст реального ВВП значний і становить 19–26%, за цей ж період знижується рівень безробіття. Отже, можна зробити висновок, що чим більше значення реального ВВП, тим менший рівень безробіття. За даними рис. 1 та рис. 2 динаміка індексу споживчих цін та динаміка рівня безробіття суттєво відрізняється, з цього випливає, що інфляційні процеси жодним чином не впливають на таке явище, як безробіття.

Наступний важливий макропоказник, вплив якого необхідно дослідити — це рівень мінімальної заробітної плати (рис. 3).

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні з 2010 по 2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

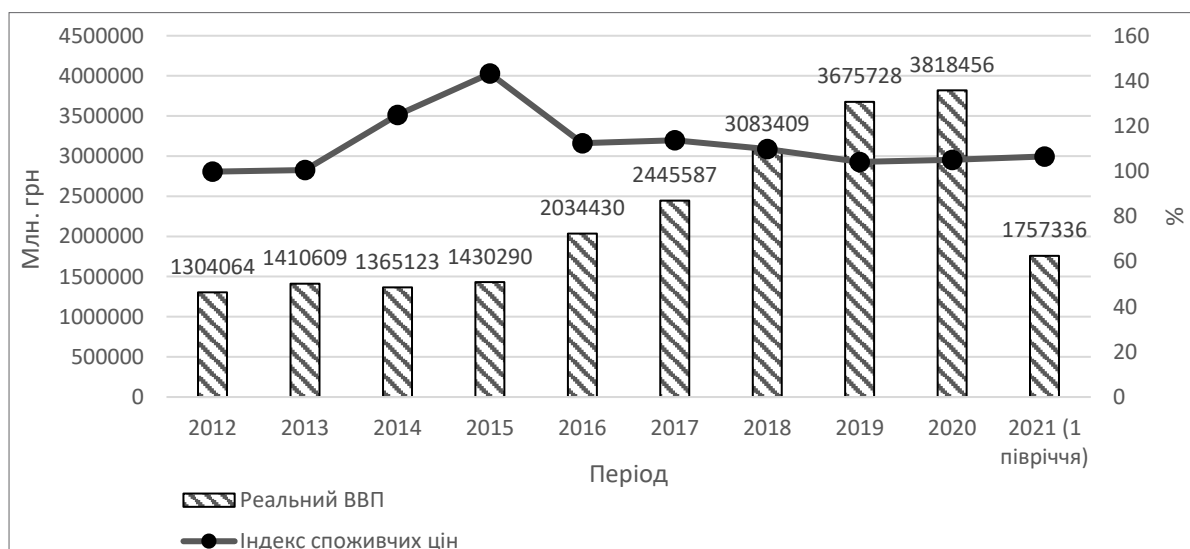

Рис. 2. Динаміка рівня реального ВВП та індексу споживчих цін в Україні з 2010 по 2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

З 2010–2013 рр. величина мінімальної заробітної плати зростає на 5–14%, у цей період рівень безробіття знижується. Протягом наступних 4-ох років мінімальний рівень оплати праці зростає такими ж темпами, проте рівень безробіття суттєво вищий, це пов'язано з тим, що темпи інфляції у цей період набагато вищі. Якщо протягом 2010–2013 рр. індекс споживчих цін скорочувався (2010 р. — 109,1%, 2011 р. — 104,6%, 2012 р. — 99,8%, 2013 р. — 100,5%), то протягом 2014–2017 рр. динаміка останнього показника протилежна, його рівень сягає позначки 124,9% у 2014 році, 143,3% у 2015 році, в межах 113% у 2016–2017 рр. Тобто,

гроші в українській економіці протягом 2014–2017 рр. суттєво втрачали свою цінність, і темпів приросту мінімальної заробітної плати було недостатньо для покриття наслідків інфляційних процесів. Населення неготове працювати за низьку оплату, управлінський персонал самостійно не підвищує посадові оклади, так як практично на кожную компанію вплинула економіко-політична криза 2014–2015 рр., наслідком є підвищення рівня безробіття.

У 2017 році значення мінімальної заробітної плати зросло на 122%, це частково покрити темпи інфляції минулих років, і вже у 2018 році показник безробіття скоротився з 9,9% до 9,1%. У 2019

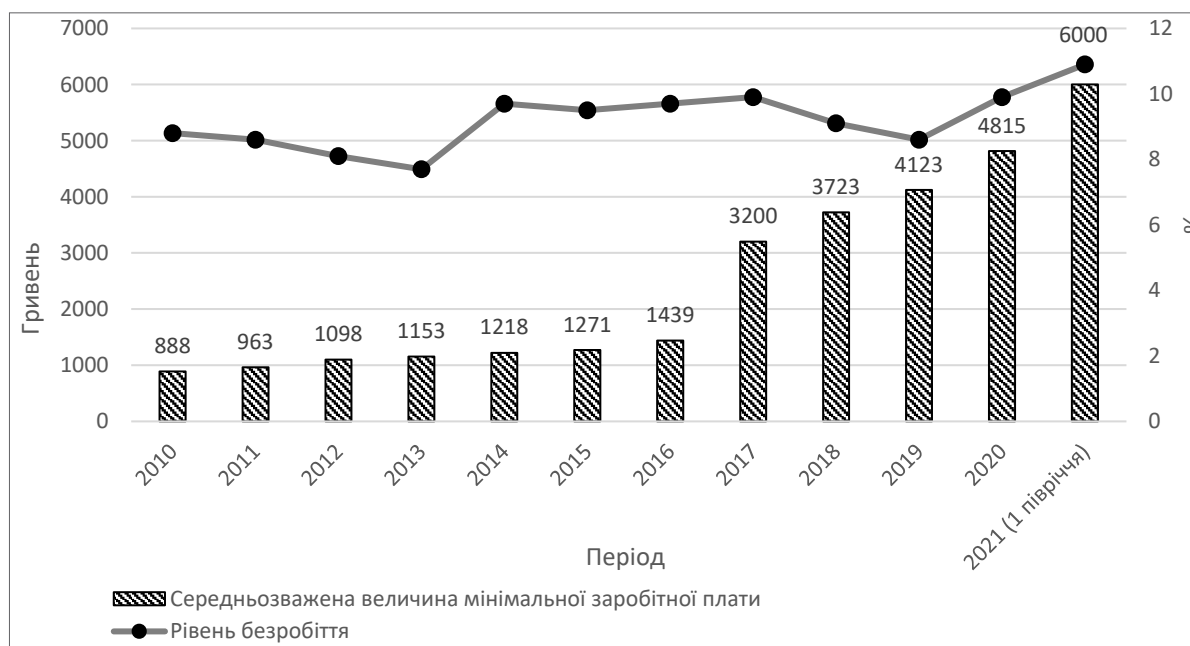

Рис. 3. Динаміка мінімальної заробітної плати та рівня безробіття в Україні з 2010 по 2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [7]

році рівень безробіття скорочується ще на 0,5 п.п., у цьому періоді мінімальна заробітна плата зростає на 11% при індексі споживчих цін 104,1%.

У 2020–2021 рр. зростає рівень безробіття, а розмір мінімальної оплати праці підвищується, а її реальну величину не змінює індекс інфляції, така ситуація відбувається внаслідок іншого фактору — припинення або обмеження діяльності таких суб'єктів господарювання, а саме: закладів громадського харчування, готелів, туристичних фірм тощо.

Отже, враховуючи вищесказане, рівень реальної мінімальної заробітної плати безпосередньо впливає на рівень безробіття.

Важливим для дослідження є рівень безробіття в окремих областях України та рівень середньої оплати праці в цих же регіонах (табл. 1)

Середня заробітна плата у різних областях України суттєво відрізняється. За останні десять років найбільша середня зарплата на 30–50% перевищує рівень найменшої. Найменший розрив величини середньої заробітної плати по регіонах

спостерігався у 2017 році, а найбільший — у 2011 році. За даними табл. 1 протягом 2010–2018 рр. найменша середня зарплата фіксувалась у Тернопільській області, за 2019 рік — у Чернівецькій, а впродовж 2020 року — у Волинській області. Якщо говорити про найбільшу середню заробітну плату, то протягом 2016–2020 рр. останній показник характерний для Київської області, а з 2010 по 2015 рр. — по чергово Київська та Дніпропетровська області. Якщо акцентувати увагу на рівні безробіття, то найбільше значення у Тернопільській та Волинській областях, а найменше за період 2010–2014 рр. притаманне Одеській області, у 2015 році — Київській області, а впродовж 2016–2020 рр. — всьому Харківському регіону.

Беручи до уваги вищенаведену інформацію, можна стверджувати, що чим більше значення середньої заробітної плати, тим нижчий показник рівня безробіття. На значення середньої заробітної плати в регіоні впливає кількість робочих місць, створених підприємцями та спеціалізація регіону.

Таблиця 1

Динаміка середньої заробітної плати та рівня безробіття України за окремими регіонами з 2010 по 2021 рр.

Рік	Фінансовий показник	Область							
		Волинська	Дніпропетровська	Запорізька	Київська	Одеська	Тернопільська	Харківська	Чернівецька
2010	Середня з/п, грн.	1697	2369	2194	2288	2058	1669	2062	1778
	Рівень безробіття, %	8,5	7,1	7,5	7,3	6,1	10,5	7,2	8,5
2011	Середня з/п, грн.	2000	2791	2614	2768	2394	1877	2409	1989
	Рівень безробіття, %	8,3	6,8	7,2	6,7	6	10,4	7	8,2
2012	Середня з/п, грн.	2347	3141	2932	3169	2710	2191	2759	2332
	Рівень безробіття, %	8,1	6,6	7	6,3	5,8	9,8	6,8	8
2013	Середня з/п, грн.	2584	3337	3148	3369	2960	2367	2980	2487
	Рівень безробіття, %	7,8	6,5	6,6	6,1	5,3	9,4	6,4	7,4
2014	Середня з/п, грн.	2729	3650	3445	3504	3140	2534	3151	2592
	Рівень безробіття, %	9,9	8	8,4	8	6,7	11,3	7,8	9
2015	Середня з/п, грн.	3300	4390	4202	4178	3910	3011	3710	3058
	Рівень безробіття, %	9,8	7,2	9,7	6,4	6,5	11,8	7,1	9,3
2016	Середня з/п, грн.	4052	5085	5098	5253	4825	3731	4494	3846
	Рівень безробіття, %	11,5	7,9	10	6,8	6,8	11,5	6,4	8,7
2017	Середня з/п, грн.	5843	6939	6863	7187	6541	5552	6244	5621
	Рівень безробіття, %	12,5	8,5	10,7	6,5	7,3	11,9	6,1	8,4
2018	Середня з/п, грн.	7337	8865	8729	9093	8013	6971	7658	6991
	Рівень безробіття, %	11,4	8	9,9	6,3	6,4	10,4	5,3	7,9
2019	Середня з/п, грн.	8680	10759	10484	11010	9252	8980	9087	8074
	Рівень безробіття, %	10,6	7,7	9,5	5,9	5,9	10	5	6,9
2020	Середня з/п, грн.	9268	11686	11565	11887	10341	9384	9975	9456
	Рівень безробіття, %	12,4	8,6	10,6	6,9	7,1	11,5	6,2	8,7

Джерело: складено авторами на основі даних [7; 8]

Чим більше суб'єктів господарювання, тим більший попит на робочу силу та тим більшу оплату пропонують роботодавці працівникам. Якщо область спеціалізується на важкій промисловості, то величина середньої зарплати в цьому регіоні буде вища, ніж в області, яка в основному займається легкою промисловістю (при рівній кількості робочих місць).

Так, як кількість підприємств впливає на рівень безробіття, то необхідно детальніше вивчити динаміку першого значення та визначити його вплив на явище безробіття (рис. 4).

З представленого рис. 4 можна спостерігати, що коли кількість підприємств несуттєво скорочується, а саме на 1–3%, то і рівень безробіття скорочується, тобто можна припустити наступне: чим менше підприємств, тим рівень безробіття нижчий. Проте, це хибна думка, адже скорочення кількості підприємств в межах 5% — це нормальне економічне явище, не всі суб'єкти господарювання здатні бути конкурентоспроможними, на всі господарські суб'єкти впливає нестабільність грошової одиниці, недосконалість законодавча база, корупція та інші фактори. Так само невеликий приріст (в межах 5%) кількості підприємств не буде сильно впливати на рівень безробіття, адже на початку підприємницької діяльності нові підприємства не в змозі створити велику кількість робочих місць. При ситуації, коли число компаній різко зменшується, як наприклад у 2014 році — на 13% та 2016 році — на 11%, то рівень безробіття зростає, у 2014 році на 2 п.п., а у 2016 році на 0,2 п.п., у 2016 році приріст рівня безробіття менший, тому що в основному зменшилась кількість малих суб'єктів підприємництва, а саме

на 108 тис. од. або на 6%, які забезпечували робочі місця невеликій частці населення.

Впродовж 2017–2018 рр. число підприємств суттєво зростає, а саме на 16%, порівняно з 2016 роком, у той час рівень безробіття скорочується на 0,6 п.п. Ця тенденція зберігається і у 2019 році, приріст юридичних осіб становить 7%, а скорочення безробіття — 0,5 п.п.

У 2020 році ситуація нестандартна, величина господарських суб'єктів зменшується на 2%, а рівень безробіття зростає на 1,3 п.п., зростання останнього показника пов'язане не з повним припиненням діяльності суб'єктів, але з суттєвим обмеженням її. Наприклад, внаслідок карантинних обмежень, заклад громадського харчування не приймає відвідувачів, але працює у режимі доставки продукції, для здійснення такого типу діяльності йому не потрібні офіціанти, а саме вони становлять лівову частку всього штату ресторану чи кав'ярні. В результаті, господарська одиниця продовжує своє існування, проте скорочує більшу частину працівників. Також, зокрема, внаслідок кризи Covid-19 найбільше постраждали готельно-ресторанна та туристична галузі.

Отже, кількість підприємств має вплив на рівень безробіття, між цими показниками існує обернена залежність.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Підсумовуючи, варто ще раз звернути увагу на те, що проблема безробіття в Україні існує з років незалежності. На рівень безробіття впливає безліч макропоказників та їх фінансовий вплив, деяких з них, а саме: реальної величини ВВП, індексу споживчих цін, мінімальної та середньої заробітних плат і кількість суб'єктів

Рис. 4. Динаміка кількості підприємств (без врахування банків та бюджетних установ) та рівня безробіття в Україні з 2010 по 2020 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [7; 8]

підприємництва, які було проаналізовано. Було виявлено, що з перелічених факторів на рівень безробіття не впливає індекс споживчих цін. Натомість прослідковується вплив реального ВВП, чим нижче значення останнього показника, тим вищий рівень безробіття. Мінімальний розмір оплати праці також впливає на явище безробіття, важливо, щоб темпи його приросту перекидали темпи приросту індексу споживчих цін, якщо спостерігається зворотна ситуація, то рівень безробіття зростає. Тісно пов'язані між собою середня заробітна плата та рівень безробіття по регіонах, також ці показники сильно варіюються по областях, для

їх вирівнювання необхідно активізувати підприємницьку діяльність у місцевості, де рівень безробіття вищий. Сприяння розвитку бізнесу також позитивно вплине на величину ВВП. Ще один досліджуваний показник — кількість суб'єктів підприємництва, виявлено наступне: чим більше підприємницьких одиниць, тим нижчий рівень безробіття. На збільшення величини підприємств найбільше може вплинути місцева влада, наприклад, частково фінансувати ті проекти, які справді мають економічні вигоди. На рівні держави можна змінити частково податкове законодавство, для того, щоб не обтяжувати початкових підприємців.

Література

1. Борищук А.О., Семенова К.Д. Аналіз рівня безробіття // Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. 2017. № 3. С. 29–37.
2. Слюсар С.Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання // Економіка АПК. 2018. № 5. С. 85–92.
3. Дядик Т.В., Писаренко С.В. Стан зайнятості та безробіття в Україні // Агросвіт. 2017. № 8. С. 35–41.
4. Севрук О., Севрук Т. Проблема безробіття: міжнародний та вітчизняний досвід // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2019. № 1. С. 76–84.
5. Гітис В.Б., Маргієва М.М., Дріго С.С., Юркін А.О. Дослідження можливості підвищення рівня зайнятості в Україні за результатами аналізу проблем безробіття // Економічний вісник Донбасу. 2020. № 3. С. 198–204.
6. Швець О.В. Стратегічні пріоритети регулювання розвитку безробіття: національний та регіональний вимір // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2019. № 3. С. 138–145.
7. Статистична інформація порталу «МінфінМедіа» // Український портал про фінанси та інвестиції «МінфінМедіа». URL: <https://index.minfin.com.ua> (дата звернення 07.09.2021).
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистичні дані. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 07.09.2021).

References

1. Boryshchuk A.O., Semenova K.D. (2017). Analiz rivnia bezrobittia [Analysis of unemployment]. Statistics — a tool for socio-economic research: a collection of scientific student works, vol. 3. Pp. 29–37.
2. Sliusar S.T. (2018). Analiz rivnia bezrobittia v Ukraini: problemy i shliakhy yoho podolannia [Analysis of unemployment in Ukraine: problems and ways to overcome it]. Economics of AIC, vol. 5. Pp. 85–92.
3. Diadyk T.V., Pysarenko S.V. (2017). Stan zainiatosti ta bezrobittia v Ukraini [The state of employment and unemployment in Ukraine]. Agrosvit, vol. 8. Pp. 35–41.
4. Sevruk O., Sevruk T. (2019). Problema bezrobittia: mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid [The problem of unemployment: international and domestic experience]. Scientific Journal of the National Academy of Prosecutors of Ukraine, vol. 1. Pp. 76–84.
5. Hitis V.B., Marhiieva M.M., Driho S.S., Yurkin A.O. (2020). Doslidzhennia mozhlivosti pidvyshchennia rivnia zainiatosti v Ukraini za rezultatsamy analizu problem bezrobittia [Research of the possibility of increasing employment in Ukraine according to the results of the analysis of unemployment problems]. Economic Bulletin of Donbass, vol. 3. Pp. 198–204.
6. Shvets O.V. (2019). Stratehichni priorytety rehuliuвання rozvytku bezrobittia: natsionalnyi ta rehionalnyi vymir [Strategic priorities for regulating the development of unemployment: national and regional dimension]. Bulletin of KhNAU. Economic Sciences Series, vol. 3. Pp. 138–145.
7. Ukrainian portal on finance and investments «MinfinMedia». Statystychna informacija portalu «MinfinMedia» [Statistical information of the portal «MinfinMedia»]. Ukrainian portal of finance and investments «MinfinMedia». Available at: <https://index.minfin.com.ua> (accessed 07 September 2021).
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Statystychni dani [Statistics]. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 07 September 2021).

УДК 330.131.5:631.115.1

Вітряк Оксана Геннадіївна
аспірант кафедри економіки,
Національний Університет біоресурсів і природокористування України
Ветряк Оксана Геннадиевна
аспірант кафедры экономики,
Национальный Университет биоресурсов и природопользования Украины
Vitriak Oksana
PhD student in Economics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID 0000-0002-3884-9646

Ткачук Вадим Анатолійович
д.е.н., професор кафедри економіки,
Національний Університет біоресурсів і природокористування України
Ткачук Вадим Анатольевич
д.э.н., профессор кафедры экономики,
Национальный Университет биоресурсов и природопользования Украины
Tkachuk Vadym
Professor of Economics, Doctor of Economics, Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID 0000-0002-9684-8625

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАЛИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ МАЛЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ НА СЕЛЬСКОЙ ТЕРРИТОРИИ

EVALUATION OF EFFICIENCY OF SMALL FORMS OF BUSINESS IN RURAL AREAS

Анотація. Здійснено оцінку ефективності господарювання малих фермерських господарств на сільських територіях. Встановлено, що малі фермерські господарства забезпечують вагомий внесок у вирішення соціально-економічних проблем відродження села, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки. Однак, існує безліч невирішених проблем, з якими стикаються фермерські господарства, найгострішими з яких є: низькі ціни реалізації аграрної продукції по відношенню до цін на продукцію інших галузей; неможливість постійного збуту виробленої продукції; інфляція та зростання цін на засоби виробництва, мінеральні добрива, енергоносії; недостатній рівень забезпеченості власними оборотними засобами; недоступність кредитно-фінансових ресурсів для суб'єктів малого сільськогосподарського підприємництва; відсутність або нерозвиненість ринкової інфраструктури; відсутність системи інформаційно-консультаційної підтримки підприємництва у сільській місцевості.

Доведено, що розвиток фермерських господарств в Україні неможливий без ефективного державного регулювання. Встановлено, що реалізовані програми державної підтримки не в повній мірі відповідають вимогам створення умов сталого розвитку малих фермерських господарств, формування необхідних передумов для модернізації виробництва, а також не носять системний характер. Тому, обґрунтовано необхідність посилення державної політики щодо підтримки малих фермерських господарств, які можуть стати провідними виробниками в аграрному секторі економіки України.

Ключові слова: малі фермерські господарства, виробництво, розвиток, ефективність, державне регулювання.

Аннотация. Осуществлена оценка эффективности хозяйствования малых фермерских хозяйств на сельских территориях.

Установлено, что малые фермерские хозяйства обеспечивают весомый вклад в решение социально-экономических проблем возрождения села, обеспечение продовольственной и экологической безопасности. Однако, существует множество нерешенных проблем, с которыми сталкиваются фермерские хозяйства, острыми из которых являются: низкие цены реализации аграрной продукции по отношению к ценам на продукцию других отраслей; невозможность постоянного сбыта продукции; инфляция и рост цен на средства производства, минеральные удобрения, энергоносители; недостаточный уровень обеспеченности собственными оборотными средствами; недоступность кредитно-финансовых ресурсов для субъектов малого сельскохозяйственного предпринимательства; отсутствие или неразвитость рыночной инфраструктуры; отсутствие системы информационно-консультационной поддержки предпринимательства в сельской местности.

Доказано, что развитие фермерских хозяйств в Украине невозможно без эффективного государственного регулирования. Установлено, что реализованы программы государственной поддержки не в полной мере соответствуют требованиям создания условий устойчивого развития малых фермерских хозяйств, формирование необходимых предпосылок для модернизации производства, а также не носят системный характер. Поэтому, обоснована необходимость усиления государственной политики по поддержке малых фермерских хозяйств, которые могут стать ведущими производителями в аграрном секторе экономики Украины.

Ключевые слова: малые фермерские хозяйства, производство, развитие, эффективность, государственное регулирование.

Abstract. An assessment of the efficiency of small farms in rural areas. It is established that small farms provide a significant contribution to solving socio-economic problems of rural revival, food and environmental security. However, there are many unresolved problems faced by farms, the most acute of which are: low sales prices of agricultural products relative to prices for products of other industries; impossibility of constant sale of manufactured products; inflation and rising prices for means of production, mineral fertilizers, energy; insufficient level of own working capital; unavailability of credit and financial resources for small agricultural enterprises; lack or underdevelopment of market infrastructure; lack of information and consulting support for entrepreneurship in rural areas.

It is proved that the development of farms in Ukraine is impossible without effective state regulation. It is established that the implemented state support programs do not fully meet the requirements of creating conditions for sustainable development of small farms, the formation of the necessary prerequisites for modernization of production, and are not systemic in nature. Therefore, the need to strengthen state policy to support small farms that can become leading producers in the agricultural sector of Ukraine is justified.

Key words: small farms, production, development, efficiency, state regulation.

Постановка проблеми. У більшості країн світу мале аграрне підприємництво забезпечує продовольчу безпеку країни, сталий розвиток сільських територій та сприяє збереженню земельних ресурсів. Проте, останні два десятиліття розвиток малого фермерства в Україні заблокований значними політичними та ринковими провалами, що стало перешкодою доступу малих фермерських господарств до ринків та кредитних ресурсів, тому суб'єкти малого аграрного підприємництва мають нестачу фінансових, технічних і матеріальних ресурсів для свого розвитку.

Починаючи з 2000-х років аграрна політика держави сприяла в більшій мірі розвитку великотоварного виробництва, а від так малий бізнес мав обмежений простір для розвитку. Більше того, стратегічне бачення та ефективні інституції на підтримку розвитку малого фермерства на сьогодні фактично відсутні в Україні. Такі політичні та економічні бар'єри підсилюються відкриттям

з 1 липня з 2021 року ринку сільськогосподарських земель, що ставить мале фермерство в нерівні умови відносно середнього та великого аграрного бізнесу в конкуренції за землю. Нещодавно запропоновані значні нові законодавчі ініціативи, які можуть ще більше завдати удару для розвитку малого фермерства. Так, пропонується запровадити мінімальне податкове навантаження (зобов'язання) на кожен гектар сільськогосподарських земель в Україні (проекти законів України за № 3131 і 3131д). Ініціатива запропонована як інструмент боротьби із тіньовим аграрним виробництвом [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ефективності функціонування малих фермерських господарств присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Значний внесок у вивчення теоретичних і практичних проблем розвитку фермерських господарств здійснили такі вчені: О. Ю. Грищенко [6], М. Й. Малік [11], Ю. О. Лупенко [8], О. Г. Шпикуляк [11],

В.К. Збарський [10], Л.Д. Тулуш [6], Т.І. Яворська [9]. Водночас на сьогодні залишаються невирішеними проблеми державного регулювання фермерських господарств, що зумовлює необхідність наукових досліджень, спрямованих на їх формування, розвиток та ефективне функціонування.

Формування цілей статті. Оцінити ефективність господарювання малих фермерських господарств, визначити їх частку у землекористуванні й виробництві валової продукції та обґрунтувати напрями вдосконалення державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах ринкового середовища діяльність малих аграрних підприємств є важливою складовою сільськогосподарського виробництва, оскільки здатна вирішити соціально-економічні проблеми відродження села, забезпечувати продовольчу та екологічну безпеку.

Проте, в Україні існує невизначеність щодо того, кого вважати малими сільськогосподарськими виробниками (фермерами). Існує щонайменше 4 групи, які можна кваліфікувати як малі фермерські господарства: фермерські господарства — юридичні особи; сімейні фермерські господарства — фізичні особи-підприємці; особисті селянські господарства (одноосібники) — фізичні особи; інші комерційні сільськогосподарські виробники, які фактично потрапляють до категорії малих фермерів (так звані фізичні особи-підприємці або інші типи юридичних осіб, що працюють на відносно невеликих земельних ділянках або мають відносно невеликий обсяг товарообігу).

В самому секторі існує певна усталена неформальна градація по землеволодінню: малі фермери — підприємства до 150–200 га, а в деяких ви-

падках вважають до 500 га, середні фермери — від 200 (500) га до 10 тис га, і великі господарства — більше 10 тис га.

З іншого боку найбільш вдалою та законодавчо установленою сегментацією суб'єктів господарювання можна вважати сегментацію, яка вже використовується в офіційній статистичній звітності, в тому числі і НБУ згідно статті 55 Господарського кодексу України, де основними двома критеріями є розмір доходів від будь-якої діяльності за рік та кількість працюючих.

Розподіл сільськогосподарських угідь за основними товаровиробниками у 2020 р. свідчить, що найбільшу питому вагу у даній структурі займають сільськогосподарські підприємства та господарства населення, питома вага яких становить — 44,4% та 43% відповідно. Фермерські господарства займають 13,0%, серед них малі — 8%, великі та середні — 5% (рис. 1).

За таких умов, можна говорити про значне та вагоме місце ОСГ на аграрному ринку України та необхідність створення стимулюючих механізмів для трансформації їх у сімейні фермерські господарства європейського типу.

Так, аналіз економічної ефективності господарської діяльності малих фермерських господарств свідчить, що за період 2016–2020 рр. чистий дохід від реалізації с.-г. продукції збільшився на — 71,6%. Зазначимо, що від реалізації продукції рослинництва чистий дохід збільшився на — 75,1%, а від реалізації продукції тваринництва зменшився на — 22,5% (табл. 1).

Збільшення виручки від реалізації продукції рослинництва позитивно вплинуло на збільшення

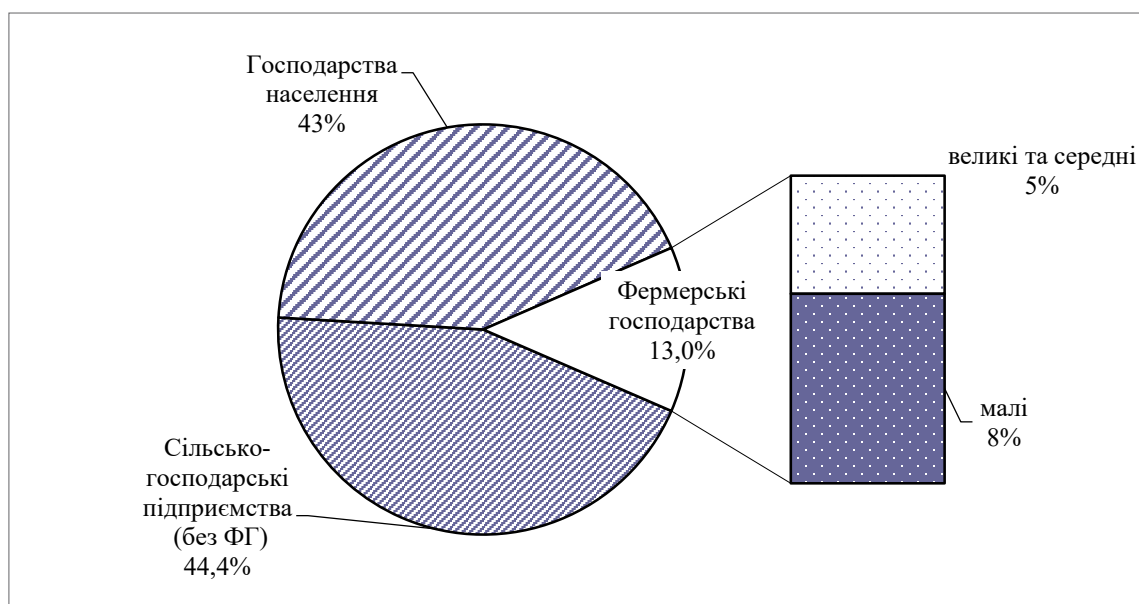

Рис. 1. Розподіл сільськогосподарських угідь за основними товаровиробниками, 2020 р.

Таблиця 1

Економічна ефективність господарської діяльності малих фермерських господарств

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.-г. продукції, млн. грн	29649	38973	38350	46298	50877
з неї					
продукції рослинництва	28591	37252	37505	45527	50056
продукції тваринництва	1058	1721	845	771	820
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції, млн. грн.	8826	10636	9302	10170	13737
з неї					
продукції рослинництва	8736	10548	9195	10098	13608
продукції тваринництва	90	88	106	73	129
Рівень рентабельності с.-г. продукції, %	42,4	38,0	32,0	28,2	37,0
з неї					
продукції рослинництва	44,0	39,8	32,5	28,5	37,3
продукції тваринництва	9,3	4,8	14,4	10,4	18,7

прибутку фермерських господарств, який збільшився за аналізований період на — 4911 тис. грн, або на — 55,6%.

Малі фермерські господарства в цілому є прибутковими та рентабельними. Рівень рентабельності їхньої діяльності в 2020р. становив — 37%, в т.ч. в рослинництві — 37,3%, а в тваринництві — 18,7%. Але, для нормального відтворення рівень рентабельності сільськогосподарської продукції має бути як мінімум — 40%, а обсяг чистого прибутку, як і рівень рентабельності фермерських господарств, має відповідати потребам відтворення виробництва на інтенсивно-інноваційних засадах.

Структура доходів від реалізації с.-г. продукції малих фермерських господарств в 2016 р. свідчить, що основні доходи дані господарства отримували від реалізації соняшнику — 32%, пшениці — 19%, ячменю — 14% та кукурудзи — 10% (рис. 2).

Структура доходів від реалізації с.-г. продукції малих фермерських господарств в 2020 р. мало чим відрізняється від попередньої. Так, в даному році основні доходи фермери отримували також від реалізації соняшнику — 33%, пшениці — 22% та кукурудзи — 19%.

Аналіз свідчить, що такі види продукції, як картопля, цукрові буряки, овочі, плоди та вся продукція тваринництва практично не приносять даним підприємствам доходу. Отже, переважна частка виручки малих фермерських господарств формується за рахунок реалізації продукції рослинництва, що вказує на високий рівень їх спеціалізації саме у цій галузі (рис. 3).

У результаті порівняльного аналізу ефективності виробництва сільськогосподарської продукції у 2020 р. у сільськогосподарських підприємствах та малих фермерських господарствах виявлено

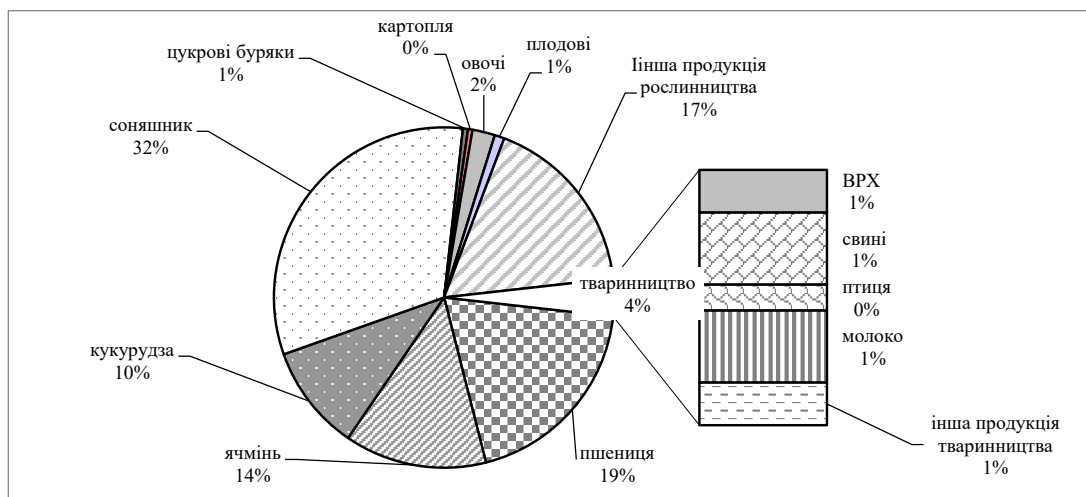

Рис. 2. Структура доходів від реалізації с.-г. продукції малих фермерських господарств, 2016 р.

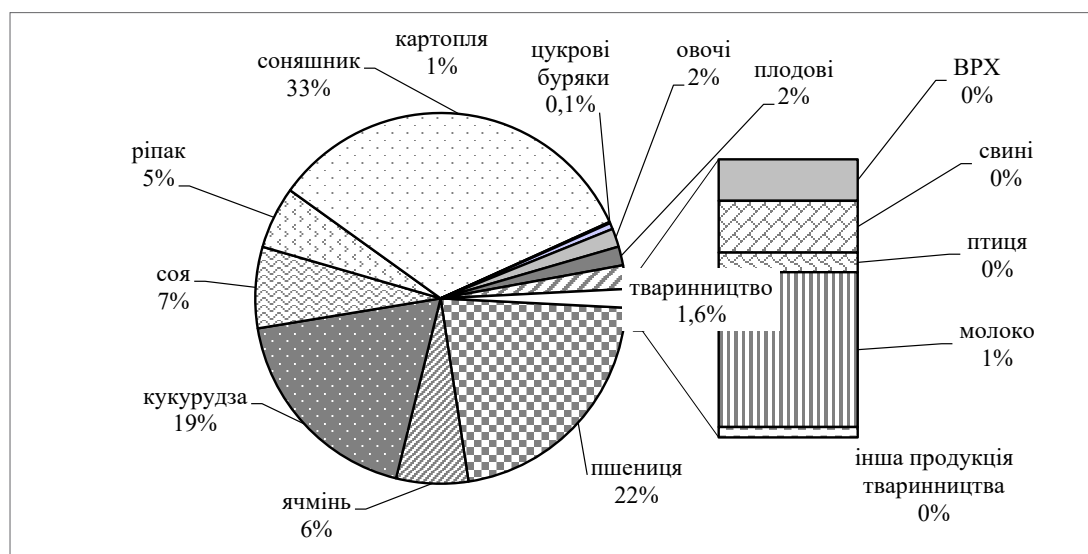

Рис. 3. Структура доходів від реалізації с.-г. продукції малих фермерських господарств, 2020 р.

Таблиця 2

Порівняльна ефективність виробництва основних видів продукції у сільськогосподарських підприємствах та малих фермерських господарствах

	С.-г. підприємства, всього			у т.ч.			
	ціна 1 ц, грн	повна собівар- тість 1 ц, грн	рентабель- ність, %	ФГ усього	з них		
					малі ФГ		
					ціна 1 ц, грн	повна собівартість 1 ц, грн	рента- бельність, %
Культури зернові та зерно- бобові — усього	479,41	399,51	20,0	23,8	478,54	362,20	32,1
у тому числі							
пшениця	501,75	412,96	21,5	23,6	491,27	373,60	31,5
кукурудза на зерно	466,86	384,88	21,3	29,1	479,50	351,51	36,4
ячмінь	435,27	388,29	12,1	14,4	427,40	343,64	24,4
жито	459,43	401,60	14,4	27,1	428,13	331,07	29,3
овес	464,96	405,37	14,7	22,5	437,83	333,74	31,2
гречка	1455,08	940,58	54,7	44,9	1307,38	889,33	47,0
просо	597,46	563,11	6,1	15,7	546,62	418,50	30,6
зернобобові	622,41	623,03	-0,1	8,5	581,52	484,74	20,0
Боби сої	1071,96	823,32	30,2	33,5	1047,09	738,55	41,8
Насіння ріпаку	1092,73	932,36	17,2	23,9	1070,43	785,87	36,2
Насіння соняшнику	1086,00	779,05	39,4	37,3	1075,06	742,84	44,7
Буряк цукровий	87,15	100,75	-13,5	-11,7	73,34	66,57	10,2
Картопля	510,34	459,77	11,0	29,5	526,86	394,84	33,4
Овочі	443,71	409,70	8,3	7,7	432,65	347,19	24,6
Культури плодові	914,02	813,19	12,4	35,0	765,47	445,85	71,7
Культури ягідні	229,59	148,99	54,1	89,3	4950,49	2204,61	124,6
ВРХ на м'ясо	3278,93	4325,77	-24,2	-9,5	3317,84	3540,89	-6,3
Свині на м'ясо	3736,71	3642,02	2,6	1,8	3731,30	3388,06	10,1
Птиця на м'ясо	2757,03	2762,56	-0,2	10,7	2871,12	2518,09	14,0
Молоко	883,99	734,21	20,4	22,5	827,96	623,37	32,8
Яйця	1258,60	1557,67	-19,2	-0,7	1280,75	1194,80	7,2

набагато вищий рівень прибутковості у фермерських господарствах по всій сільськогосподарській продукції, за винятком гречки (табл. 2). Найвищі відхилення прослідковуються по таких видах продукції, як просо, зернобобові, цукрові буряки, картопля, плодові культури, птиця на м'ясо та яйця.

За результатами аналізу встановлено, що у малих фермерських господарствах найбільш прибутковими видами продукції у рослинництві є плодові та ягідні культури, а в тваринництві — молоко.

Розвиток фермерства в Україні, особливо в умовах гострої конкуренції, техніко-технологічних змін виробництва неможливий без ефективного державного регулювання.

Тому, 21 квітня 2021р. на засіданні Уряду було прийнято постанову, яка розширює та вдосконалює державну підтримку фермерських господарств. Документ розроблено на підставі Указу Президента України в частині підвищення фінансової спроможності фермерів та малих сільськогосподарських виробників.

Адже малі фермерські господарства, які мають в обробітку невеликі площі та обмежений фінансовий ресурс, найбільше потребують посиленої підтримки з боку держави. Тому, щоб стимулювати розвиток малого фермерства, було збільшено фінансову підтримку новоствореним фермерським господарствам, а також додано виплати на дорадництво.

Зокрема, розмір бюджетної субсидії новоствореним ФГ збільшено з 3000 грн до 5000 грн на оди-

ницю оброблюваних угідь. Також запроваджено виплати у розмірі 36 тис. грн за сільськогосподарську дорадчу послугу. Крім того, розширено види корів, за які надаватиметься бюджетна дотація фермерським господарствам [7].

Висновки. Світовий досвід показує, що основу аграрного сектору країн з розвинутою ринковою економікою становлять сімейні ферми. Тому, вважаємо, що основою українських сільських громад повинні стати сімейна ферма і фермерське господарство як середовище для формування заможного середнього класу громадян.

Внесення змін у законодавство, що регулює діяльність сімейних ферм, сприятиме розвитку організованого сільськогосподарського виробництва за рахунок збільшення кількості офіційних суб'єктів аграрного ринку та урегулювання правил їхньої діяльності в цій сфері.

Доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн щодо застосування економічних важелів державної підтримки аграрного виробництва. Практика довела, що найбільш дієвими напрямками державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції у провідних країнах світу є вдосконалення механізму ціноутворення на аграрну продукцію, надання державних субсидій фермерам, використання пільгового кредитування й пільгового оподаткування виробників, розробка й виконання національних та галузевих програм розвитку сільського господарства, виважена зовнішньоторговельна політика.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. зі змін. і доповн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змін. і допов. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV зі змін. і доповн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
4. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV зі змін. і доповн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
5. О. Нів'євський, П. Яворський, О. Донченко. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> (дата звернення 11.10.2021 р.).
6. Тулуш Л. Д., Грищенко О. Ю. Трансформація високотоварних господарств населення в суб'єкти підприємництва: податково-бюджетні аспекти. Економіка АПК. 2018. № 1. С. 40–52.
7. Уряд збільшив фінансову підтримку для малих фермерських господарств. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zbilshiv-finansovu-pidtrimku-dlya-malih-fermerskih-gospodarstv>
8. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія. Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін., за ред. Шпикуляка О. Г. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2017. 204 с.

9. Яворська Т.І. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 3 (27). С. 48–52.

10. Збарський В.К., Алексеева Ю.Ю. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. Науковий вісник УжНУ Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 19. Частина 1. 2018 С. 156–161.

11. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія. Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін., за ред. Шпикуляка О.Г. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2017. 204 с.

References

1. Ghospodarskyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. zi zmin. i dopovn. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua

2. Podatkovyj kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. # 2755-VI zi zmin. i dopov. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua

3. Zakon Ukrainy «Pro bukhghalterskyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukraini» vid 16.07.1999 r. № 996-XIV zi zmin. i dopovn. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua

4. Zakon Ukrainy «Pro fermersjke ghospodarstvo» vid 19 chervnja 2003 r. № 973-IV zi zmin. i dopovn. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua

5. O. Niv'jevs'kyj, P. Javors'kyj, O. Donchenko. Mali fermery ta domoghospodarstva v sil's'komu ghospodarstvi ta sil's'kij ekonomici: ocinka jikh roli ta zakhody z pidtrymky jikh stalogo rozvytku. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> (data zvernennja 11.10.2021r.).

6. Tulush L. D., Ghryshhenko O. Ju. Transformacija vysokotovarnykh ghospodarstv naselennja v sub'jekty pidpryjemnytva: podatkovo-bjudzhetni aspekty. Ekonomika APK. 2018. # 1. S. 40–52.

7. Uryad zbilshyv finansovu pidtrymku dlja malykh fermersjkykh ghospodarstv. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zbilshiv-finansovu-pidtrimku-dlya-malih-fermerskih-gospodarstv>

8. Rozvytok malykh aghrarnykh pidpryjemstv u rynkovomu instytucijnomu seredovyshhi: indykatory ta efektyvnistj: monoghrafija. Lupenko Ju. O., Shpykuljak O. Gh., Malik M.J. ta in., za red. Shpykuljaka O. Gh. Kyjiv: NNC «ІАЕ». 2017. 204 s.

9. Javors'ka T.I. Transformacija osobystykh seljansjkykh ghospodarstv u pidpryjemnycki struktury. Zbirnyk naukovykh pracj Tavrijs'kogho derzhavnogho aghrotekhnologichnogho universytetu (ekonomichni nauky). 2014. № 3 (27). S. 48–52.

10. Zbars'kyj V.K., Aleksjejeva Ju. Ju. Perspektyvy rozvytku simejnykh fermersjkykh ghospodarstv v Ukraini. Naukovyj visnyk UzhNU Serija: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo. Vypusk 19. Chasty-na 1. 2018 S. 156–161.

11. Rozvytok malykh aghrarnykh pidpryjemstv u rynkovomu instytucijnomu seredovyshhi: indykatory ta efektyvnistj: monoghrafija. Lupenko Ju. O., Shpykuljak O. Gh., Malik M.J. ta in., za red. Shpykuljaka O. Gh. Kyjiv: NNC «ІАЕ». 2017. 204 s.

Кучерова Ганна Юріївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління бізнесом
Державний університет економіки і технологій*

Кучерова Анна Юрьевна

*доктор экономических наук, профессор,
професор кафедры управления бизнесом
Государственный университет экономики и технологий*

Kucherova Hanna

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Business Management
State University of Economics and Technology
ORCID: 0000-0002-8635-6758*

Лось Віта Олексіївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
Запорізький національний університет*

Лось Вита Алексеевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономической кибернетики
Запорожский национальный университет*

Los Vita

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
Zaporizhia National University
ORCID: 0000-0002-7932-5232*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-9-7840

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

**ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ
РАЗВИТИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ
В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

**FINANCIAL, ECONOMIC CONDITION AND FORECASTING
OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCTION SECTOR OF
THE NATIONAL ECONOMY IN THE NEW ECONOMIC CONDITIONS**

Анотація. Метою статті є дослідження тенденцій ключових показників фінансово-економічного стану будівельного сектору національної економіки та прогнозування обсягів виробленої будівельної продукції. Дослідження проведено за допомогою наступних загальнонаукових та спеціальних наукових методів: узагальнення, фінансово-економічний аналіз, синтез, прогнозування, статистичний, графічний. В результаті дослідження встановлено, що фінансові показники будівельного сектору

національної економіки за період 2016–2020 рр. поступово знижуються, а економічні показники характеризуються позитивною тенденцією зростання лише до 2019 р. У 2020 р. суттєво погіршилися значення всіх фінансово-економічних показників будівельного сектору. Прогнозується незначне зниження обсягів виробленої будівельної продукції, у середньому на 1,5%. Порівнюючи з аналогічним періодом 2020 р. простежується зростаюча тенденція обсягів виробленої будівельної продукції. У червні 2021 р. прогнозується зростання обсягів виробленої будівельної продукції відносно червня 2020 р. на 30%. Доведено, що будівельний сектор національної економіки дійсно потребує підтримки та трансформації відповідно до нових умов господарювання.

Ключові слова: будівельний сектор, будівельна продукція, національна економіка, оцінювання, прогнозування, фінансово-економічний стан.

Аннотация. Целью статьи является исследование тенденций ключевых показателей финансово-экономического состояния строительного сектора национальной экономики и прогнозирование объемов производимой строительной продукции. Исследование проведено с помощью следующих общенаучных и специальных научных методов: обобщение, финансово-экономический анализ, синтез, прогнозирование, статистический, графический. В результате исследования установлено, что финансовые показатели строительного сектора национальной экономики за период 2016–2020 гг. постепенно снижаются, а экономические показатели характеризуются положительной тенденцией роста только до 2019 г. В 2020 г. существенно ухудшились значения всех финансово-экономических показателей строительного сектора. Прогнозируется незначительное снижение объемов производимой строительной продукции в среднем на 1,5%. По сравнению с аналогичным периодом 2020 г. прослеживается растущая тенденция объемов производимой строительной продукции. В июне 2021 г. прогнозируется рост объемов производимой строительной продукции относительно июня 2020 г. на 30%. Доказано, что строительный сектор национальной экономики действительно нуждается в поддержке и трансформации в соответствии с новыми условиями хозяйствования.

Ключевые слова: строительный сектор, строительная продукция, национальная экономика, оценка, прогнозирование, финансово-экономическое состояние.

Summary. The aim of the article is to study the trends of key indicators of financial and economic condition of the construction sector of the national economy and forecast the volume of construction products. The relevance of the research topic is due to the fact that the state of the construction sector of the national economy is an indicator of socio-economic development of the state, only in developing regions, construction has a steady trend and constant activity among economic activities. Current trends in construction in Ukraine are characterized by the implementation of programs «New Construction», «Reconstruction», relevant changes in legislation, etc., where these reforms bring the sector to a fundamentally different level of development. The study was conducted using the following general and special scientific methods: generalization, financial and economic analysis, synthesis, forecasting, statistical, graphical. The study found that the financial indicators of the construction sector of the national economy for the period 2016–2020 are gradually declining, and economic indicators are characterized by a positive growth trend only until 2019. In 2020, significantly worsened all financial and economic indicators of the construction sector. As a result of decomposition analysis, we obtained a time series of volumes of construction products, which is devoid of trend and seasonal component. The method of constructing autoregressive models was used. The built models are high quality and describe 99% of the original data. With a probability of 95%, the obtained models are statistically significant. The degree of accuracy of the model is calculated and it is found that the obtained model provides a forecast of sufficient accuracy. A slight decrease in the volume of construction output is forecast, by an average of 1.5%. Compared to the same period in 2020, there is a growing trend in the volume of construction products. In June 2021, the growth of construction output compared to June 2020 is projected at 30%. It is proved that the construction sector of the national economy really needs support and transformation in accordance with the new economic conditions.

Key words: construction sector, construction products, national economy, estimation, forecasting, financial and economic condition.

Постановка проблеми. Стан будівельний сектор національної економіки виступає індикатором соціально-економічного розвитку держави, лише у регіонах, що розвиваються, будівництво має стійку тенденцію та стало активність серед видів економічної діяльності. Сучасні тенденції у будівництві в Україні характеризуються реалізацією програм «Нове будівництво», «Реконструкція»,

відповідними змінами у законодавстві тощо, де зазначені реформи виводять сектор на принципово інший рівень розвитку. Втім, трансформаційні зміни відбуваються швидко на тлі часткового вирішення багатьох стратегічних завдань, що комплексно охоплюють всі сфери потреб будівельного сектору стосовно забезпечення енергоефективності та екологізації діяльності, її наслідків, використання

нових технологій реконструкції та виробництва, державної підтримки об'єктів капітального будівництва, активізації фінансування, удосконалення планування та документації тощо.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку будівельного сектору національної економіки вирішуються у роботах В. Биби [1], Н. Верхоглядової [2], О. Гальцової, В. Гаташ [1], Л. Калініченко [3], В. Ковалюка, С. Коваленко-Марченкової [2], П. Коренюка, Л. Кустрич, Ладонько, Л. Ліпич, Т. Лепейко, О. Люльова, В. Маргасової, І. Маркіної, О. Маслак, І. Назаренко, В. Пономаренка, І. Падеріна, Ю. Пинди, О. Романенко [8], Ю. Сафонова, Т. Стройко [9], Ю. Сидорової, П. Фісуненко, Т. Фролової, А. Чандлера та інших.

Досліджуються питання забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності сектору та підприємств зокрема, розробки та впровадження стратегій досягнення екологічної нейтральності будівельної діяльності та її результатів, формування сучасних тенденцій розвитку та основних векторних пріоритетів, активізації інвестування та державного фінансування, вдосконалення нормативно-правового регулювання видів будівельної діяльності тощо. Втім, нові умови господарювання сформували нові виклики для всіх секторів національної економіки, тому питання моніторингу фінансово-економічного стану та прогнозування тенденцій ключових показників знову актуальні та своєчасні.

Метою статті є дослідження тенденцій ключових показників фінансово-економічного стану будівельного сектору національної економіки та прогнозування обсягів виробленої будівельної продукції.

Виклад основного матеріалу. На тлі дії карантинних обмежень, погіршення ринкової кон'юнктури, скорочення ділової активності та попиту, нестачі фінансування та відтоку інвестицій, фінансово-економічний стан будівельного сектору національної економіки досяг певних значень ключових показників, див. табл. 1, що становить науковий та практичний інтерес.

Отже, поточна ліквідність — значення показника поступово знижувалися протягом досліджуваного періоду, при цьому нормативний показник у 100% виконується, хоча у 2020 році на межі, що свідчить про те, що сектор втрачає можливості та ресурси погашати короткострокові зобов'язання. Темпи росту незначно коливалися і становили у 2017–2020 роках 97,96%, 99,55%, 98,46% та 93,36%. Відповідно.

Абсолютна ліквідність — протягом 2016–2019 років показник мав стійку тенденцію до зменшення, темпи росту знизилися від 93,48% у 2017 році до 65,71% у 2019 році, у 2020 році його значення закріпилося на рівні попереднього року, темпи росту у 2020 році становили 100%. Значення абсолютної ліквідності були нижчий 20%, що може

Таблиця 1

Динаміка показників будівельного сектору національної економіки

Найменування показника	2016	2017	2018	2019	2020
Поточна ліквідність, %	112,9	110,6	110,1	108,4	101,2
Абсолютна ліквідність, %	4,6	4,3	3,5	2,3	2,3
Коефіцієнт «кислотний тест»	85,2	85,7	80,8	78	73,4
Коефіцієнт швидкої ліквідності	74,5	70,5	68,5	68,1	63,5
Проміжний коефіцієнт покриття	74,5	70,5	68,5	67,3	61,4
Коефіцієнт автономії, %	31,1	28,2	27,4	18,2	14,7
Відношення чистого боргу до EBITDA	0,3	0,5	0,6	3,6	3,2
Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	131,5	131,2	131,8	107,9	109,9
Рентабельність активів	0,9	0,6	0,6	1	0,6
Рентабельність власного капіталу	5,7	5,6	5,9	8,1	7,9
Рентабельність оборотних активів	1,3	0,9	0,9	1,5	0,9
Чиста маржа	1,4	1,2	1,2	1,2	0,9
Рентабельність загальних активів	1,1	0,8	0,8	1,6	1,1
Валова рентабельність собівартості	12,9	13,4	13,4	10,1	9,4
Рентабельність операційних витрат	102,8	102,3	102,3	91,6	84,2
Чиста рентабельність витрат	1,4	1,2	1,4	1,2	1
Оборотність загальних активів	1,3	1,3	1,2	1,1	0,9
Оборотність робочого капіталу	0,3	0,4	0,3	0,9	0,3

Джерело: узагальнено авторами за даними [6; 4]

свідчити про труднощі при необхідності погашення поточних зобов'язань за рахунок наявних коштів.

Коефіцієнт «кислотний тест» — протягом досліджуваного періоду не досягав значення 1 (100%), що свідчить про відсутність з різних причин необхідної кількості ліквідних активів для сплати поточних зобов'язань. Темпи росту показника протягом 2016–2017 років демонструють незначне зменшення та становлять 100,59% та 94,28% відповідно, і, незначно збільшившись у 2019 до рівня 96,53%, у наступному 2020 році знов зменшилися майже до значень 2018 року і становили 94,10%.

Коефіцієнт швидкої ліквідності знижувався протягом усього досліджуваного періоду, та мав достатнє значення (більше 0,6). При цьому темпи його росту зростали протягом 2017–2019 років і становили 94,63%, 97,16% та 99,42% відповідно, у 2020 році темпи росту показника зменшилися до значення 93,25%.

Проміжний коефіцієнт покриття знижувався протягом усього періоду та був меншим за 1 (100%), що свідчить про те, що нормальний рівень ліквідності не забезпечено. Темпи росту показника зростали протягом 2017–2019 років і становили 94,63%, 97,16% та 98,25% відповідно, і у 2020 році знизилися до рівня 91,23%.

Коефіцієнт автономії знижувався протягом усього досліджуваного періоду, при цьому не досягав бажаного значення у 40%–60%, що свідчить про невисоку частку власного капіталу у загальній сумі коштів, вкладених у діяльність. Темпи росту показника зростали у 2017–2018 роках і становили 90,68% та 97,16%, у 2019 році відмічається різке падіння до 66,42% і таке ж стрімке зростання у 2020 році до рівня 80,77%.

Відношення чистого боргу до EBITDA — показник протягом усього періоду зростає, при чому, якщо протягом 2016–2018 років відмічається невисокі його значення, то протягом 2019–2020 років значення показника збільшилися до прийнятних і становили трохи більше 3. Темпи росту характеризуються різкими змінами і становлять: у 2017 році 166,67%, падіння у 2018 році до 120,0%, у 2019 році — знов різкий підйом до рівня 600,00% та такий же різкий спад у 2020 році до 88,89%.

Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом — протягом 2016–2018 років коливався майже на одному значенні, у 2019 році — падіння та незначний підйом у 2020 році. Темпи росту незначно зростали протягом 2017–2018 років і становили 99,77% та 100,46% відповідно, у 2019 році — спад до рівня 81,87% та знов підйом у 2020 році майже до значення 2018 року,

і на кінець періоду темпи росту показника становили 101,85%.

Рентабельність активів — показник протягом усього періоду демонструє позитивні значення. Протягом 2016, 2017 років відмічається зменшення показника, 2018 рік — значення показника не змінилися, підйом у 2019 році та знов падіння на кінець періоду. Темпи росту показника зростали протягом 2017–2019 років і становили 66,67%, 100,00% та 166,67% відповідно, у 2020 році — суттєве падіння, і на кінець періоду темпи росту становили 60,0%.

Рентабельність власного капіталу — показник протягом усього періоду демонструє позитивні значення. Протягом 2016–2018 років значення показника незначно коливалися, у 2019 році — зростання та на кінець періоду показник несуттєво зменшився. Темпи росту показника зростали протягом 2017–2019 років і становили 98,25%, 105,36% та 137,29% відповідно, у 2020 році — падіння, і на кінець періоду темпи росту становили 97,53%.

Рентабельність оборотних активів — показник протягом усього періоду демонструє позитивні значення. Протягом 2016–2017 років значення показника зменшилися, у 2018 році залишалися на рівні попереднього року, у 2019 році — зростання та на кінець періоду показник зменшився. Темпи росту показника зростали протягом 2017–2019 років і становили 69,23%, 100,00% та 166,67% відповідно, у 2020 році — різке падіння, і на кінець періоду темпи росту становили 60,00%.

Чиста маржа — показник протягом усього періоду демонструє позитивні значення. Протягом 2016–2017 років значення показника зменшилися та залишалися на рівні 2017 року протягом 2018 та 2019 років, у 2020 році — незначне зменшення. Темпи росту показника протягом 2017–2018 років зростали і становили 85,71% та 100,00% відповідно, у 2019 році — залишалися незмінними та у 2020 році відмічаємо падіння до значення 75,00%.

Рентабельність загальних активів — показник протягом усього періоду демонструє позитивні значення. Протягом 2016–2017 років значення показника зменшилися та залишалися у 2018 році на рівні попереднього року, у 2019 році — зростання та на кінець періоду показник знов зменшився. Темпи росту показника протягом 2017–2019 років зростали і становили 72,73%, 100,00% та 200,00% відповідно, на кінець періоду у 2020 році темпи росту показника падають до рівня 68,75%.

Валова рентабельність собівартості — показник протягом усього періоду демонструє позитивні

значення, зростав протягом 2016–2017 років, у 2018 році значення не змінювалися, та протягом 2019–2020 років відмічаємо падіння. Темпи росту знижувалися протягом 2017–2019 років і становили 103,88%, 100,00% та 75,37% відповідно, у 2020 році — темпи росту зросли до значення 93,07%.

Рентабельність операційних витрат — показник протягом усього періоду мав позитивні значення та незначно коливався протягом 2016–2018 років, а протягом 2019–2020 років значення показника зменшуються. Темпи росту показника протягом 2017–2018 років зростали і становили 99,51% та 100,00% відповідно, у 2019 році — падіння до рівня 89,54% та незначне зростання у 2020 році до 91,92%.

Чиста рентабельність витрат — показник протягом усього періоду мав позитивні значення та незначно коливався. Темпи росту показника протягом 2017–2018 років зростали і становили 85,71% та 116,67% відповідно, протягом 2019 та 2020 років відмічаємо падіння темпів росту показника до рівня 85,71% та 83,33%.

Оборотність загальних активів — значення показника були незмінними протягом 2016, 2017 років, та протягом 2018–2020 років незначно зменшувалися. Темпи росту показника протягом усього періоду стабільно зменшувалися і становили на рівні 100,00%, 92,31%, 91,67% та 81,82% відповідно.

Оборотність робочого капіталу — значення показника незначно коливалися протягом 2016–2018 років, суттєво зросли у 2019 році та знов зменшилися до значення, яке показник мав на початок періоду, що досліджувався. Темпи росту показника зменшилися протягом 2017 та 2018 років і становили 133,33% та 75,00% відповідно, у 2019 році відмічаємо різке зростання до рівня 300,00% та на кінець періоду у 2020 році таке ж різке падіння до рівня 33,33%.

Дослідимо динаміку показника обсягів виробленої будівельної продукції як одного із ключових, що формують результати діяльності будівельного сектору національної економіки.

Прогнозування обсягів виробленої будівельної продукції будемо проводити у декілька етапів

Рис. 1. Етапи прогнозування обсягів виробленої будівельної продукції

Джерело: узагальнено авторами [5]

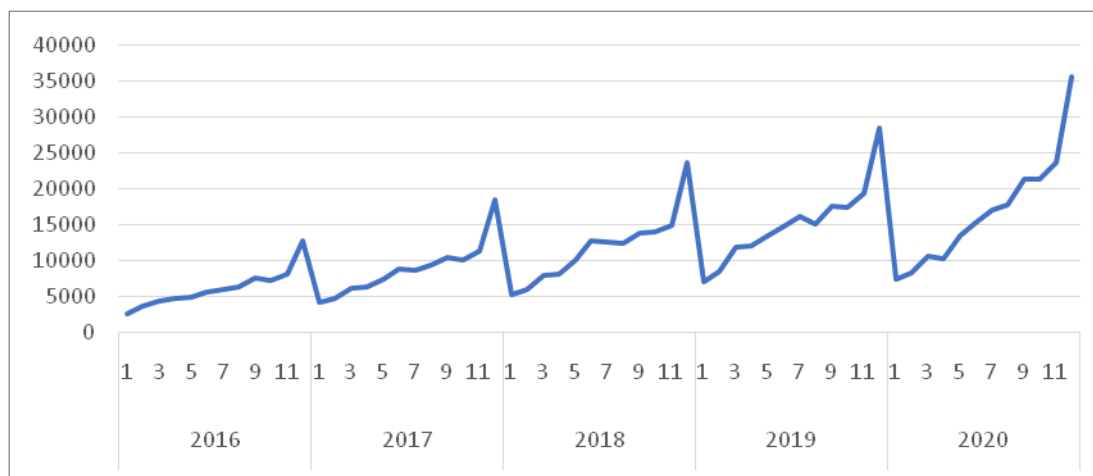

Рис. 2. Динаміка обсягів виробленої будівельної продукції за січень 2016 р по січень 2020 р., млн. грн. [7]

Джерело: узагальнено авторами

(рис. 1), а саме на початковому етапі проаналізуємо наявну динаміку вихідних даних для встановлення напрямку зміни (тенденцій) часового ряду.

Використовуючи щомісячні офіційні статистичні дані про обсяги виробленої будівельної продукції в Україні за п'ять років побудуємо графік для його візуального аналізу (рис. 2).

З рис. 2 видно, що обсяги виробленої будівельної продукції за аналізований період (січень 2016 р. — січень 2020 р.) зросли майже у 14 разів. У грудні 2020 р. відносно грудня 2019 р. також відбулось зростання обсягів виробництва на 25% або на 7147,7 млн. грн. У середньому щомісячно вироблялось будівельної продукції на 11740,02 млн. грн. Також з візуального аналізу видно, що вихідні дані містять тренд та сезонні коливання. Тож, проведемо декомпозиційний аналіз з метою підтвердження даної гіпотези (рис. 3).

У результаті декомпозиційного аналізу нами було отримано часовий ряд, який позбавлений від тренду та сезонної складової. Використовуючи отримані дані за 58 періодів побудуємо авторегресійні моделі, залишаючи два значення для перевірки точності отриманих моделей. У даній роботі

використано методику побудови авторегресійних моделей, яка запропонована Лернером Ю. І. [5]. У результаті проведених розрахунків нами було отримано авторегресійні моделі (табл. 2).

Як видно з табл. 2 побудовані моделі є якісними та описують 99% вихідних даних. З ймовірністю 95% отримані моделі є статистично значущими. Після перевірки на автокореляцію встановлено, що для одночленної моделі не можливо зробити висновок про наявність в моделі автокореляції. Тож, нами було побудовано двочленну авторегресійну модель, яка не містить автокореляції, адже значення d-статистики попадає в середню область. Також нами було розраховано міру точності моделі (середню абсолютну помилку прогнозу MAPE) та з'ясовано, що дана модель забезпечує прогноз достатньої точності, оскільки $MAPE < 20\%$.

Результати прогнозування обсягів виробленої будівельної продукції на наступні шість місяців наведено на рис. 4.

Аналізуючи отримані результати видно, що прогнозні та фактичні дані досить близькі. Зазначене свідчить про достатню якість та точність побудованого прогнозу.

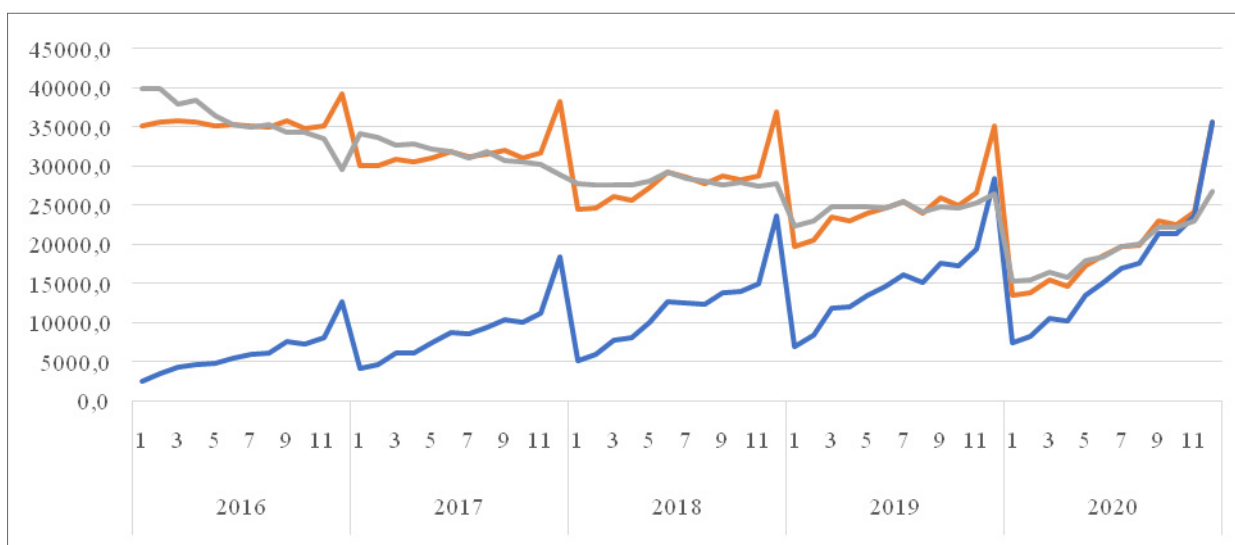

Рис. 3. Декомпозиційний аналіз обсягів виробленої будівельної продукції

Джерело: розрахунки авторів

Таблиця 2

Результати прогнозування

Математична модель	Коефіцієнт детермінації	Критерій Дарбіна-Уотсона	MAPE
$\tilde{y}_t = 0,986 \cdot y_{t-1}$	0,994	2,364	17,2%
$\tilde{y}_t = 0,803 \cdot y_{t-1} + 0,181 \cdot y_{t-2}$	0,995	2,033	18,7%

Рис. 4. Двочленна авторегресійна модель обсягів виробленої будівельної продукції

Джерело: розрахунки авторів

Висновки. Таким чином, фінансові показники будівельного сектору національної економіки за період 2016–2020 рр. поступово знижуються, а економічні показники характеризуються позитивною тенденцією зростання до 2019 р., втім у 2020 р. суттєво погіршилися значення всіх фінансово-економічних показників. У наступних періодах прогнозується незначне зниження обсягів виробленої будівельної продукції, у середньо-

му на 1,5%. Порівнюючи з аналогічним періодом 2020 р. простежується зростаюча тенденція обсягів виробленої будівельної продукції. У червні 2021 р. прогнозується зростання обсягів виробленої будівельної продукції відносно червня 2020 р. на 30%. Таким чином, будівельний сектор національної економіки дійсно потребує підтримки та трансформації відповідно до нових умов господарювання.

Література

1. Биба В., Гаташ В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України. Збірник наукових праць (галузеве машинобудування, будівництво). 2013. Вип. 4 (39). Т. 2 С. 3–9.
2. Верховлядова Н.І., Коваленко-Марченкова Є.В. Оцінка конкурентоспроможності потенціалу будівельної галузі України. Ефективна економіка. № 3. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5471> (дата звернення: 05.06.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.59
3. Калініченко Л.Л., Сидорова Ю.Р. Аналіз тенденцій розвитку будівельної галузі та будівельної продукції України. Молодий вчений. № 4.4 (44.4) квітень, 2017 р., с. 64–68.
4. Кучерова Г.Ю. Фінансово-економічна результативність секторів бізнесу і науки національної економіки в умовах інноваційних викликів сучасності. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, № 16(117), 2020 р.с. 208–217
5. Лернер Ю.І., Білоцерківський О.Б., Гаврись П.О. Прогнозування операційних витрат із використанням авторегресійних моделей. Вісник НТУ «ХП». 2012. № 11. С. 129–139.
6. Офіційний сайт аналітичної системи для комплаєнса, аналізу ринків, ділової розвідки і розслідувань Youcontrol. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення 01.06. 2021)
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.08.2021).
8. Романенко О.В., Алавердян Л.М. Огляд стану та оцінка потенціалу розвитку будівельної галузі України. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7770> (дата звернення: 20.06.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.59
9. Стройко Т.В. Конкурентоспроможність будівельної галузі України в умовах глобальних викликів та загроз. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2017. № 1. С. 258–269.

References

1. Biba, V., & Gatash, V. (2013), «State and prospects of development of construction industry of Ukraine», Collection of scientific works (industry engineering, construction). vol. 2, no. 4(39), pp. 83–89.
2. Verkhohlyadova, N., & Kovalenko-Marchenkova, E. (2017), «Assessment of the competitiveness of the potential of the construction industry of Ukraine», Efficient economy. Vol. 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5471> (access date: 05.06.2021), (In Ukrainian).DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.59.
3. Kalinichenko, L.L., & Sidorova, Yu.R. (2017), «Analysis of tendencies of development of construction industry and construction products of Ukraine», Young scientist. vol. 4.4 (44.4), pp. 64–68.
4. Kucheroва, H. (2020), «Financial and economic performance of the business and science sectors of the national economy in the face of innovative challenges of today», State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship. Vol. 16 (117), pp. 208–217.
5. Lerner, Y., Bilotserkovsky, O., Gavris, P. (2012), «Forecasting operating costs using autoregressive models». Bulletin of NTU «KhPI». Vol. 11, pp. 129–139.
6. Official site of the analytical system for compliance, market analysis, business intelligence and investigations Youcontrol», [Online], available at: <https://youcontrol.com.ua/> (Accessed 01.06.2021) (In Ukrainian).
7. Official State Statistics Committee of Ukraine, (2021), «About information», [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/Zakon/ukr/lawinform.html> (Accessed 20.08.2021) (In Ukrainian).
8. Romanenko, O., Alaverdyan, L. (2020). «I will look around and assess the potential for the development of the awakening galus of Ukraine». Economics is effective. Vol. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7770> (date of issue: 20.06.2021) (In Ukrainian). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.59.
9. Stroyko, T. (2017). «Competitiveness of the alarm halls of Ukraine in the minds of global victories and threats». Visnik KhNAU. Series: Economics of Science. Vol. 1, pp. 258–269.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 9(53)

Головний редактор — *Камінська Т. Г.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.09.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 15,81. Тираж 100. Заказ № 217.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.